

TESI DOCTORAL

IMATGES PER A UN CULT E EMERGENT.

ELS RETAULES DEL CORPUS CHRISTI A LA CATALUNYA DELS SEGLES XIV I XV

VOLUM 2

DE CÈSAR FAVÀ MONLLAU

DIRIGIDA PER LA DRA. ANNA ORRIOLS I ALSINA

DOCTORAT EN HISTÒRIA DE L'ART I MUSICOLOGIA

DEPARTAMENT D'ART I DE MUSICOLOGIA

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

2017

Fig. 181. *Cos principal del Retaule de la Mare de Déu i l'eucaristia del monestir de Sixena, c. 1367-1381. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15916-CJT.*

Fig. 182. *Cos principal del Retaule de la Mare de Déu i el Sant Dubte d'Ivorra, c. 1500.*
Església parroquial de Sant Cugat d'Ivorra.

Fig. 183. *Jesús entre els doctors*, compartiment del Retaule de la Mare de Déu i l'eucaristia del monestir de Sixena, c. 1367-1381. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15916-CJT.

Fig. 184. *Sant Esteve entre els doctors*, compartiment del Retaule de sant Esteve de Gualter, c. 1385. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 3947-CJT.

Fig. 185. *Sant Esteve entre els doctors*, compartiment de predel·la del Retaule del Sant Esperit de Santa Maria de l'Aurora de Manresa, 1394. Detall

Fig. 186. *Tríptic dels set sagraments*, c. 1450. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten d'Anvers, inv. 393, 394 i 395.

Fig. 187. *Crist Redemptor*, Missal d'Elna, 1410-1425. Perpinyà, Médiathèque centrale de Perpignan, ms. 118, f. 47.

Fig. 188. *Porta de tabernacle amb Crist redemptor*, inicis del s. xv. Museo d'Arte Sacra de San Casciano Val di Pesa.

Fig. 189. *Crist de la Segona vinguda eucarística*, segona meitat del s. xiv. Museu Nacional d'Art de Catalunya (inv. 4539).

Fig. 190. *Drap de la Resurrecció*, finals del s. xv. Museu de la Catedral de Barcelona.

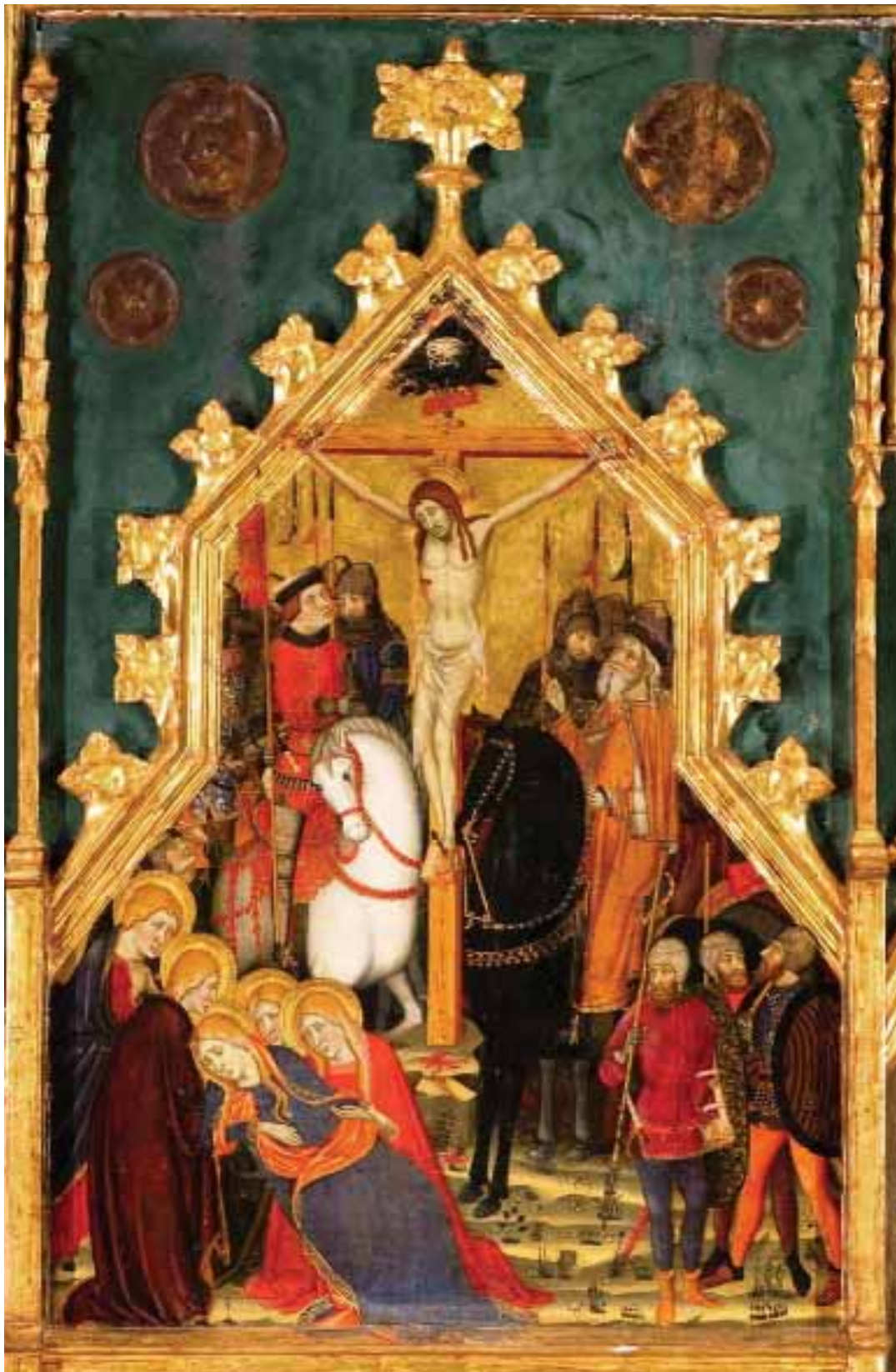

Fig. 191. *Calvari*, compartiment del Retaule de la Mare de Déu i l'eucaristia del monestir de Sixena, c. 1367-1381. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15916-CJT.

Fig. 192. *Reliquiari dels Corporals de Daroca*, 1384-1386. Col·legiata de Daroca.

Fig. 193. *Calvari* de Sant Fructuós de Balenyà, tercer quart del s. XIV. Museu Episcopal de Vic, inv. 49.

Fig. 194. *Calvari*, c. 1375-1385. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 251558.

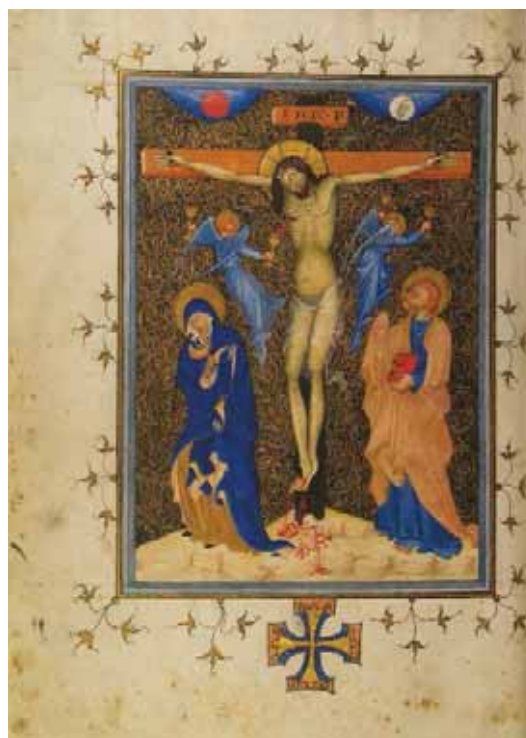

Fig. 195. *Crucifixió*, *Missale Parvum*, última dècada del s. XIV. Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, Sant Cugat 29, f. 92v.

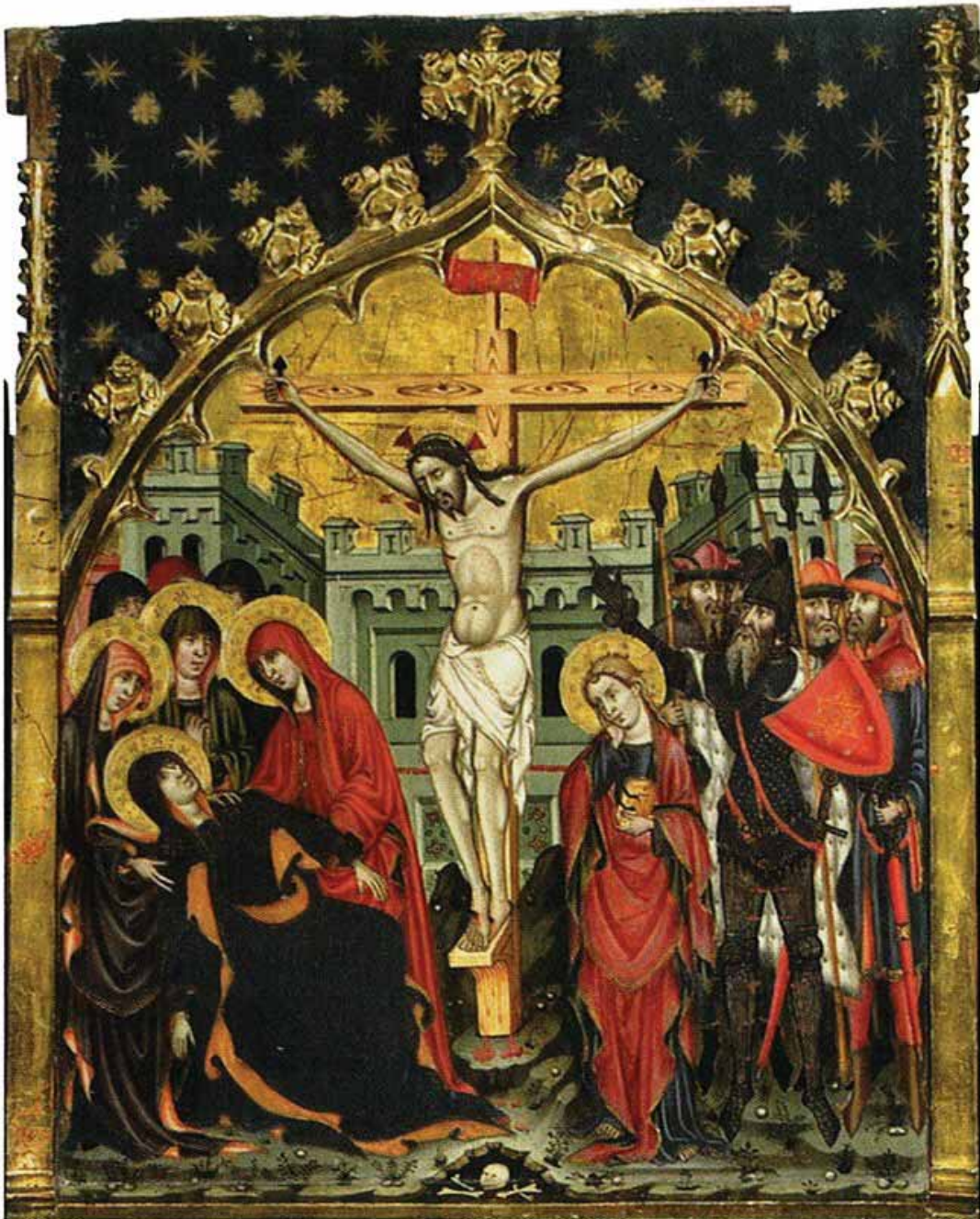

Fig. 196. *Calvari*, Retaule del Corpus Christi de Vilafermosa, c. 1390-1400. Església parroquial de Vilafermosa.

Fig. 197. *Calvari*, Retaule de sant Llorenç i sant Esteve, c. 1390-1400. Església parroquial de Vilafermosa.

Fig. 198. *Calvari*, Retaule de la Mare de Déu de la Llet, santa Clara i sant Antoni Abat de Xelva, últim quart del s. XIV. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 64027-CJT.

Fig. 199. *Calvari*, Retaule de la Mare de Déu de la Llet, santa Clara i sant Antoni Abat de Xelva, últim quart del s. XIV. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 64027-CJT. Detall.

Fig. 200. *Crist de Pietat*, Retaule del Corpus Christi de Vilafermosa, c. 1390-1400. Església parroquial de Vilafermosa.

Fig. 201. *Crist de Pietat*, Retaule de sant Llorenç i sant Esteve, c. 1390-1400. Església parroquial de Vilafermosa.

Fig. 202. *Bes de Judes*, Taula de la passió de Crist i l'eucaristia de Queralbs, darrer terç del s. XIV (?). Museu Nacional d'Art de Catalunya, in. 4376.

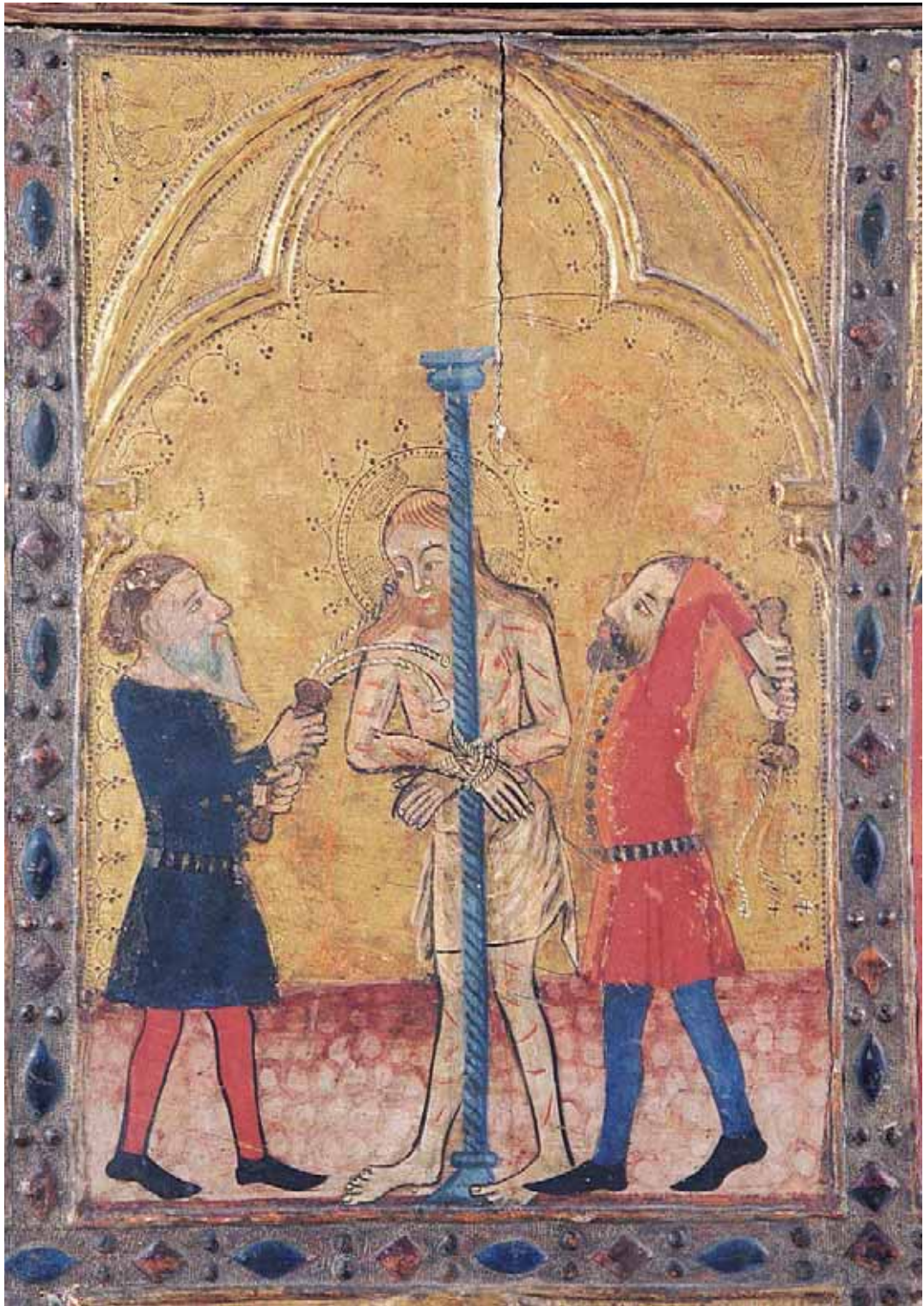

Fig. 203. *Flagel·lació de Crist*, Taula de la passió de Crist i l'eucaristia de Querolbs, darrer terç del s. XIV (?). Museu Nacional d'Art de Catalunya, in. 4376.

Fig. 204. *Flagel·lació de Crist*, Retaule de Cornellà de Conflent, dècada de 1340.

Fig. 205. *Flagel·lació de Crist*, c. 1420-1430. Musée Goya de Castres, D 46-1-1.

Fig. 206. *Calvari*, Taula de la passió de Crist i l'eucaristia de Queralbs, darrer terç del s. xiv (?). Museu Nacional d'Art de Catalunya, in. 4376.

Fig. 207. *Davallament de la creu*, Taula de la passió de Crist i l'eucaristia de Queralt, darrer terç del s. XIV (?). Museu Nacional d'Art de Catalunya, in. 4376.

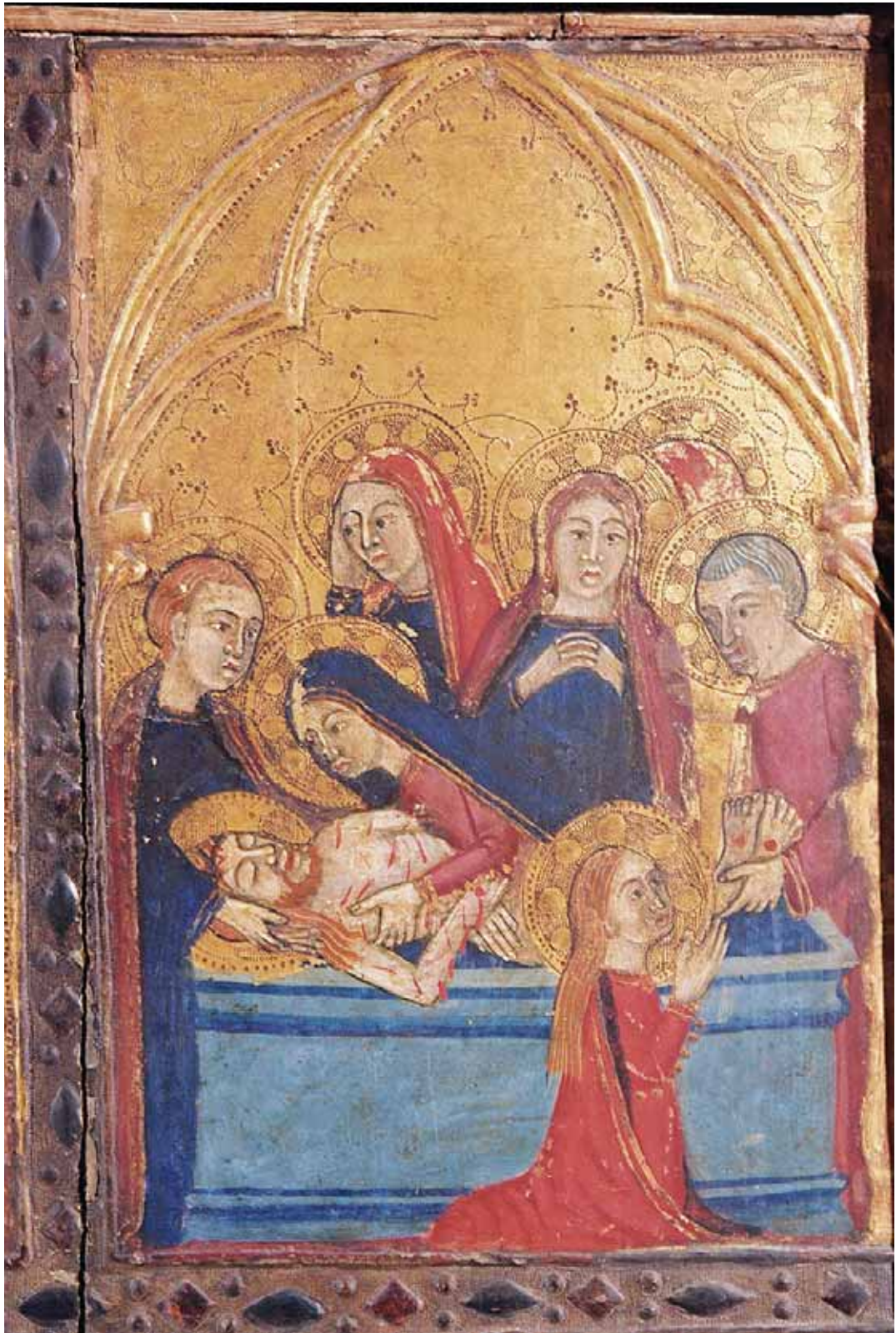

Fig. 208. *Sant Enterrament*, Taula de la passió de Crist i l'eucaristia de Queralbs, darrer terç del s. XIV (?). Museu Nacional d'Art de Catalunya, in. 4376.

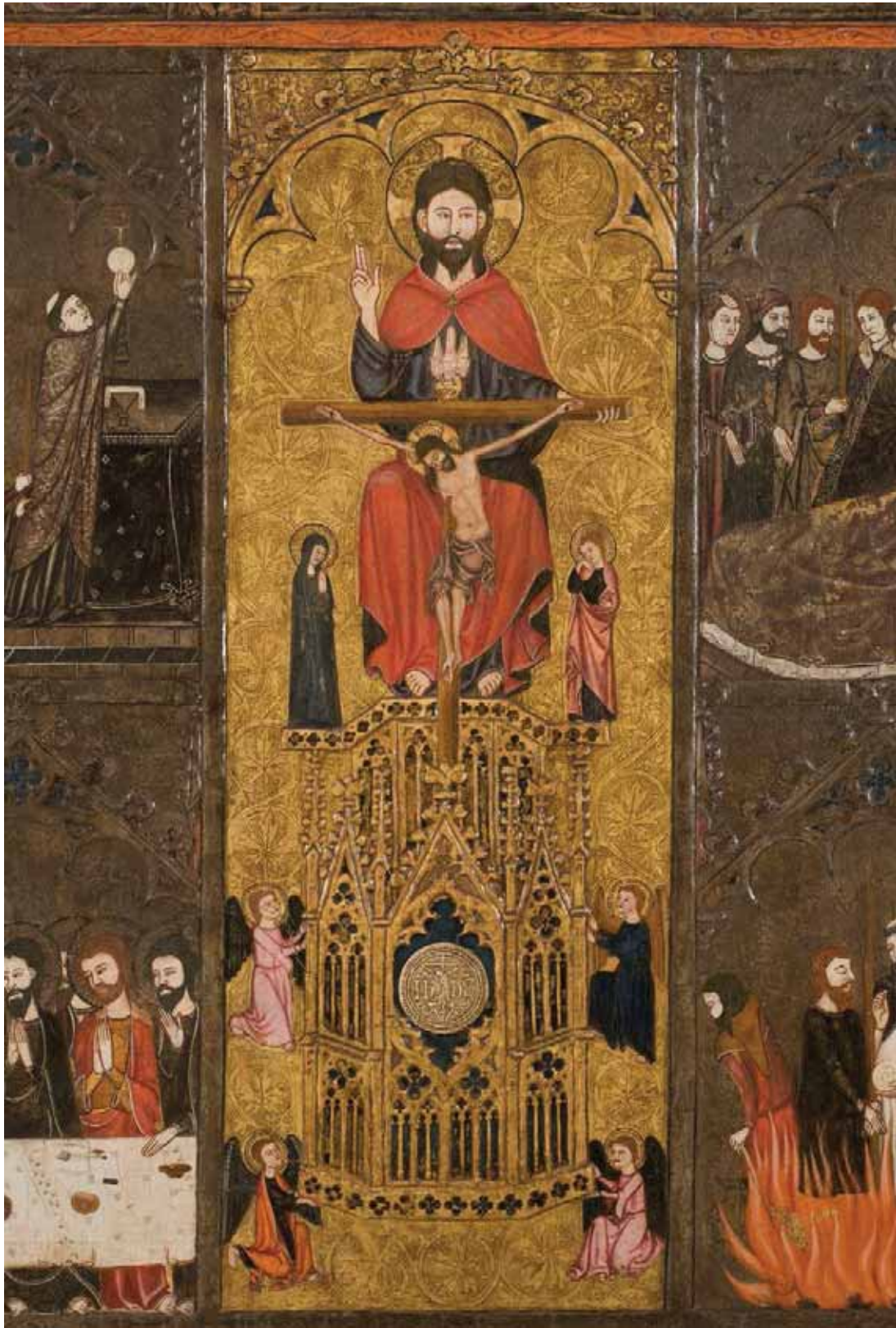

Fig. 209. *Trinitat en Tron de Gràcia*, compartiment principal del Retaule del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9920.

Fig. 210. *Trinitat eucarística*, s. XIV.
Església parroquial d'Aguinaga
(Navarra).

Fig. 211. *Arbre de Jessé* del claustre de
la catedral de Pamplona, s. XIV. Museo
de Navarra.

Fig. 212. *Purificació del calze i adoració de la Trinitat*, Tractat de la missa anglonormand,
inici del s. XIV. París, BnF, ms fr. 13342, f. 48v.

Fig. 213. *Trinitat en Tron de Gràcia*, s. xv. Interior de l'armari eucarístic de Wilsnack. Església de Sant Nicolau de Wilsnack.

Fig. 214. *Trinitat en Tron de Gràcia*, Breviari de Martí l'Humà, c. 1399-1403. París, BnF, ms. Rothschild 2529, fol. 254v.

Fig. 215. *Missa de requiem*, Hores de Torí-Milà, c. 1450. Torí, Museo Civico d'Arte Antica, Ms. 47, f. 116.

Fig. 216. *Missa d'animes*, Breviari de Felip el Bell, segona meitat del s. xiii. París, Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 1023, f. 474.

Fig. 217. *Sant Lluís a missa*, Hores de Joana de Navarra, c. 1336-1340. París, Bibliothèque nationale de France, ms. n. a. lat. 3145, f. 91v.

Fig. 218. *Missa solemne*, Saltiri i llibre d'hores d'Alfons el Magnànim, abans de 1443. Londres, British Library, Ms. Add. 2896, f. 281v.

Fig. 219. *De la comunió ortodoxa a la sacrílega*, Hores de Hanns Siebenhirter, dècada de 1460. Estocolm, Kungliga Biblioteket, A 225, f. 158v.

Fig. 220. *Comunió dels fidels*, Retaule dels set sagraments de la cartoixa de Portaceli, c. 1396. Museu de Belles Arts de València, inv. 246.

Fig. 221. *Darrera comunió de sant Dionís*, Retaule de sant Dionís, 1415-1416. Musée du Louvre, M.I. 674.

Fig. 222. *Darrera comunió de santa Llúcia*, Retaule de santa Llúcia d'Arcavell, segona meitat del segle XIV. Museo del Prado, inv. 2536.

Fig. 223. *Darrera comunió santa Llúcia*, Retaule de santa Llúcia de l'església de Sant Llorenç de Lleida, segona meitat del segle XIV.

Fig. 224. *Comunió del rei Pere el Cerimoniós i Sibil·là de Fortià (?)* de l'església de San Miguel de Daroca, darrer terç del segle XIV.

Fig. 225. *Elevació de l'hòstia consagrada, comunió i clergue amb ostensori*, Missal del papa Urbà v, 1360-1370. Avinyó, Biliothèque Municipale, Ms. 136, f. 216v.

Fig. 226. *Adoració de hòstia consagrada*, Breviari de Felip el Bo, 1460-1465. Brussel·les, Bibliothèque royale de Belgique, ms. 9026, f. 258.

Fig. 227. *Adoració de hòstia consagrada per Moisès i sant Joan Evangelista*, Hores de Caterina de Clèves, c. 1440. Nova York, Pierpont Morgan Library, M. 917 i 845, f. 133.

Fig. 228. *Adoració de hòstia consagrada per Aaró, Pau i Lluç*, Hores de Caterina de Clèves, c. 1440. Nova York, Pierpont Morgan Library, M. 917 i 845, f. 136.

Fig. 229. *Sacerdot elevant l'hòstia consagrada*, Retaule del Corpus Christi del monestir de dominicans de Sant Mateu del Maestrat (?), finals del s. XIV. Col·lecció Museogràfica Parroquial de Sant Mateu.

Fig. 230. *Missa d'ànimes* del Retaule de Sant Miquel de Canet lo Roig, darrer terç del s. XIV. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 45848.

Fig. 231. *Missa*, Cartulari de Sant Martí del Canigó, c. 1195. París, Bibliothèque des Beux-Arts, collection Masson 38.

Fig. 232. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Retaule del Corpus Christi de Vilafermosa, c. 1390-1400. Església parroquial de Vilafermosa.

Fig. 233. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Hores Taymouth, segon quart del s. xiv. Londres, British Library, Yates Thompson ms. 13, f. 7.

Fig. 234. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Petites Hores de Jean de Berry, 1375-1420. París, Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 18014, f. 139.

Fig. 235. *Sant Sopar i Elevació de l'hòstia consagrada*, Missal carmelità anglès, 1393. Londres, British Library, Add. 44892, f. 38.

Fig. 236. *Missa de sant Martí*, Retable del Sant Esperit de Santa Maria de l'Aurora de Manresa, 1394.

Fig. 237. *Missa d'ànimes* del Retaule de sant Miquel de la catedral d'Elna, segona meitat del s. XIV.

Fig. 238. *Missa d'ànimes* del Retaule de sant Miquel de Cruïlles, c. 1416. Museu d'Art de Girona, inv. 291.

Fig. 239. *Missa d'ànimes* del Retaule de sant Miquel i sant Pere de La Seu d'Urgell, 1432-1433. Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15837-CJT.

Fig. 240. *Missa d'ànimes* del Retaule de sant Miquel de Terrassa, c. 1451. Museu de Terrassa.

Fig. 241. *Missa d'ànimes*, Retaule de sant Miquel, primer quart del s. xv. Col·lecció particular.

Fig. 242. *Missa d'ànimes* del Retaule de sant Miquel de Santa Maria de Penafel, primer quart del segle xv. Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 214533.

Fig. 243. *Elevació de l'hòstia consagrada* del Campanille de Giotto, segon quart del s. xiv.

Fig. 248. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Breviari benedictí del convent florentí de San Pier Maggiore, segon quart del segle XIV. Vallombrosa, Archivio della Badia, Ms V, 4, f. 171.

Fig. 249. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Llibre d'hores, c. 1415-1420. Londres, British Library, Add. 16997, f. 145.

Fig. 250. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Estatuts de la confraria del Santíssim Sacrament de la col·legiata de Tudela, primera meitat del s. XIV.

Fig. 251. *Crist sacerdot elevant l'hòstia consagrada*, Breviari de Belleville, 1323-1326. París, Bibliothèque nationale de France, ms. latin 10484, f. 86.

Fig. 252. *Crist sacerdot elevant l'hòstia consagrada*, Breviari de Carles v, 1363-1370. París, Bibliothèque nationale de France, ms. latin 1052, f. 157.

Fig. 253. *Crist sacerdot consagrant l'hòstia*, Hores de Saluces, c. 1440-1465. Londres, British Library, ms. Add. 27697, f. 206.

Fig. 254. *Maiestas Domini*, Full solt d'un missal, c. 1460. Col·lecció particular de San Francisco (Estats Units).

Fig. 255. *Crucifixió*, Full solt d'un missal, c. 1460. Nárdoni Galerie de Praga (República Txeca).

Fig. 258. *Celebració de la missa*, Missal de sant Cugat del Vallès, 1402. Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, ms. Sant Cugat 14, f. 331.

Fig. 259. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Missal de Bertran de Casals, 1409. Madrid, Biblioteca Nacional, Res. 10, f. 161v.

Fig. 260. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Missal de santa Eulàlia, 1403. Barcelona, Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona, ms. 116.

Fig. 261. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Molt Belles Hores de Nostra Senyora de Jean de Berry, 1380-1390. París, Bibliothèque nationale de France, nouv. acq. lat. 3093, f. 173.

Fig. 262. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Missal tarraconense, 1405-1410. Nova York, Hispànic Society of America, ms. B 1143, f. 358.

Fig. 263. *Celebració de la missa*, Missal de Galceran de Vilanova, entre 1388 i 1396. Museu Diocesà de la Seu d'Urgell, ms. 2048, f. 150.

Fig. 264. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Missal de Galceran de Vilanova, entre 1388 i 1396. Museu Diocesà de la Seu d'Urgell, ms. 2048, f. 180.

Fig. 265. *Celebració de la missa*, Missal de Galceran de Vilanova, entre 1388 i 1396. Museu Diocesà de la Seu d'Urgell, ms. 2048, f. 225.

Fig. 266. *Processó del Corpus Christi*, Retaule del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9920.

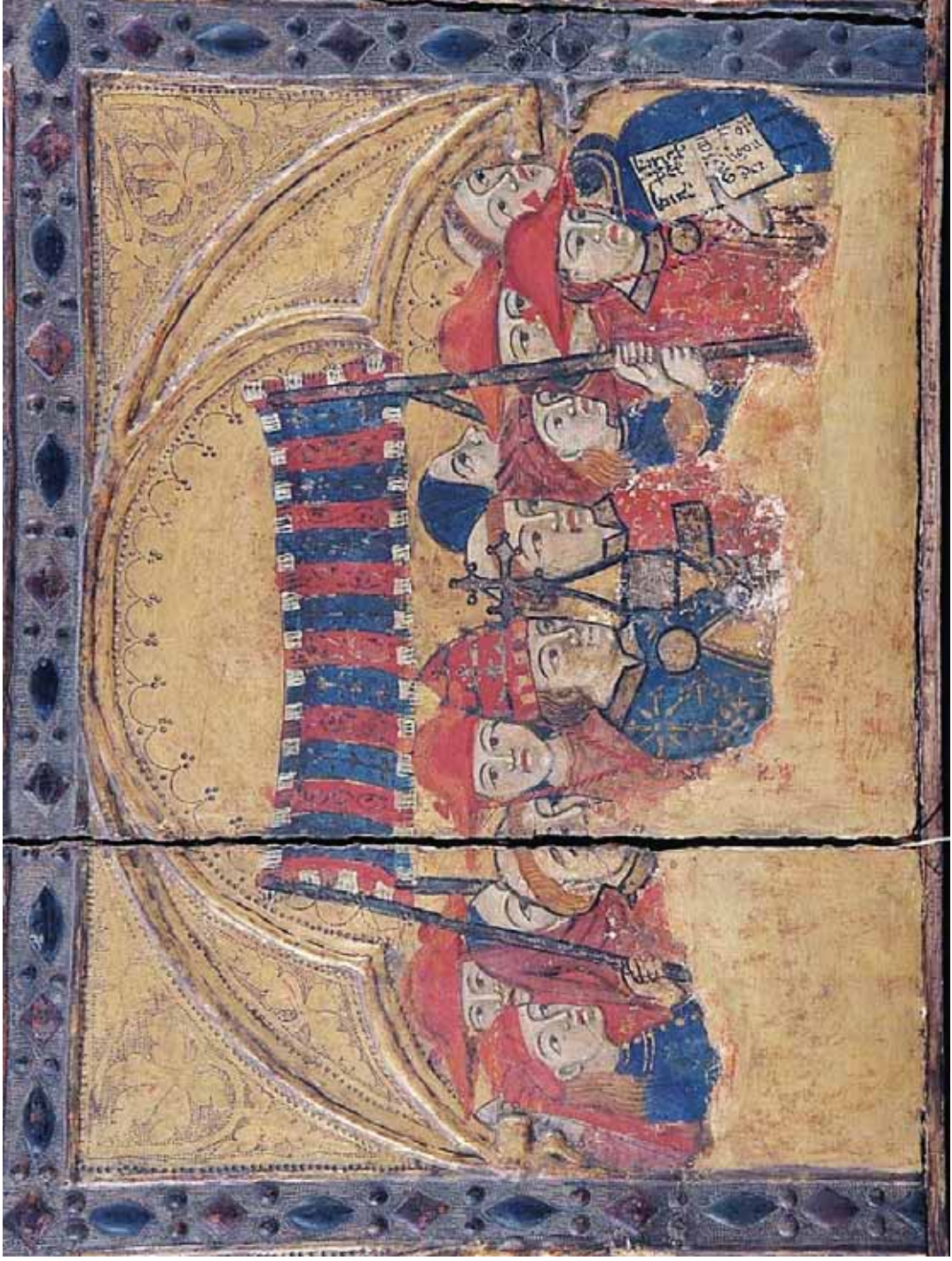

Fig. 267. *Processó del Corpus Christi*, Taula de la passió de Crist i l'eucaristia de Queralt, darrer terç del s. XIV (?). Museu Nacional d'Art de Catalunya, in. 4376.

Fig. 268. *Institució del Corpus Christi* (?), Taula de la passió de Crist i l'eucaristia de Queralbs, darrer terç del s. XIV (?). Museu Nacional d'Art de Catalunya, in. 4376.

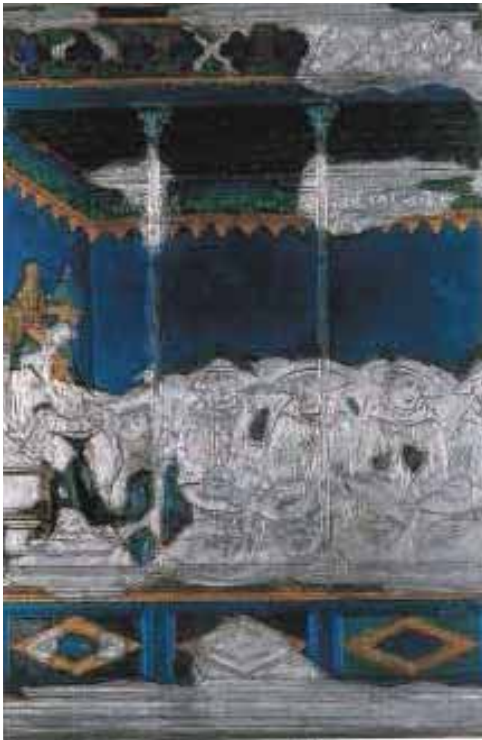

Fig. 269. *El sacerdot relata el miracle de Bolsena a Urbà iv*, Reliquiari del Corporal de la Catedral d'Orvieto, 1338.

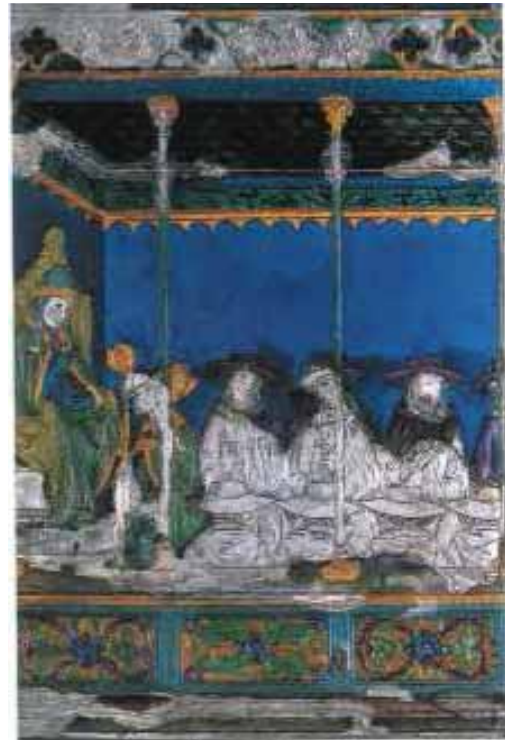

Fig. 270. *Urbà iv ordena indagar sobre el fet de Bolsena al bisbe*, Reliquiari del Corporal de la Catedral d'Orvieto, 1338.

Fig. 271. *Urbà iv ordena indagar sobre el fet de Bolsena al bisbe*, Capella del Corporal d'Orvieto, 1357-1364.

Fig. 272. *El sacerdot relata el miracle de Bolsena a Urbà iv*, Capella del Corporal d'Orvieto, 1357-1364.

Fig. 273. *Innocenci iii al iv Concili del Laterà*, Chanson de la croisade albigeoise, finals del segle xiii. París, Bibliothèque nationale de France, ms. fr. 25425, f. 81.

Fig. 274. *Honori iii entreganta un monjo la regla de l'ordre del Carmel de la Pala del Carmine*, 1329. Pinacoteca Nazionale de Siena.

Fig. 275. *Innocenci iii al iv Concili del Laterà*, Chanson de la croisade albigeoise, finals del segle xiii. París, Bibliothèque nationale de France, ms. fr. 25425, f. 81.

Fig. 276. *Sant Pau de Narbona flanquejat per dos cardenals*, Missal de Galceran de Vilanova, entre 1388 i 1396. Museu Diocesà de la Seu d'Urgell, ms. 2048, f. 261.

Fig. 277. *Papa rebent una delegació*, *Viatges de John Mandeville*, c. 1410. Londres, British Library, Additional MS 24189, f. 7v.

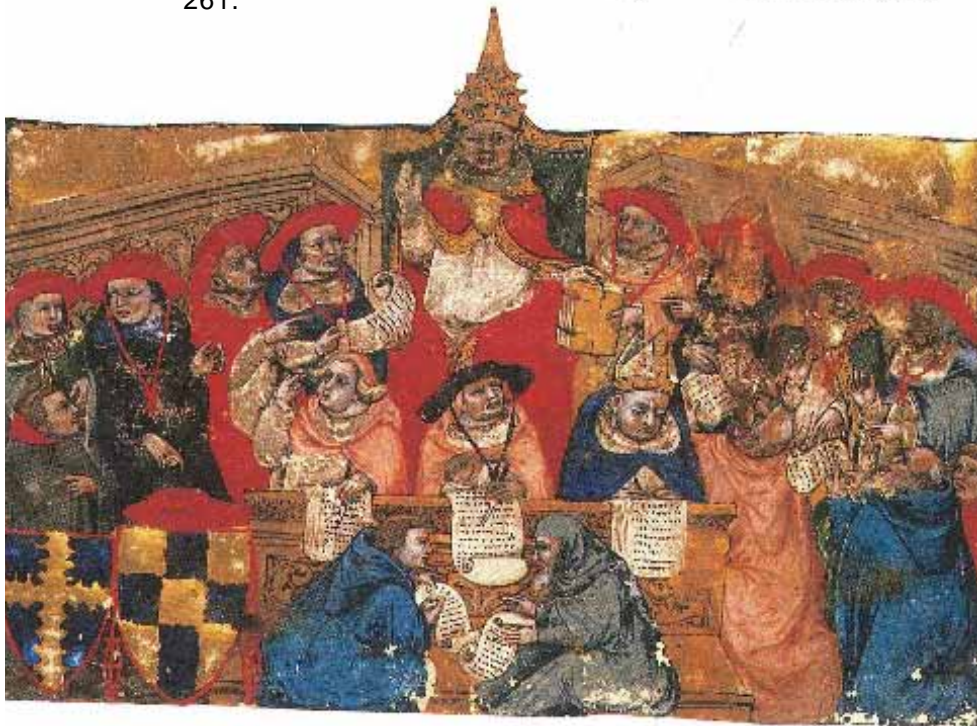

Fig. 278. *Cúria papal*, *Decretals de Gregori IX*, s. XIV. Londres, British Library, Additional MS 23923, f. 2.

Fig. 279. *Processó del Corpus Christi*, Retaule del Corpus Christi de Vilafermosa, c. 1390-1400. Església parroquial de Vilafermosa.

Fig. 280. *Processó del Corpus Christi*, Retaule del Corpus Christi del monestir de dominicans de Sant Mateu del Maestrat, finals del s. xiv. Parador desconegut.

Fig. 281 . *Políptic de l'altar major de la catedral de Tortosa, c. 1351.*

Fig. 282. *Processó del Corpus Christi (?), Políptic de l'altar major de la catedral de Tortosa, c. 1351.*

Fig. 283. *Entrega del cíngol a sant Tomàs, Políptic de l'altar major de la catedral de Tortosa, c. 1351.*

Fig. 284. *Processó del Mont Gargano*, Retaule de sant Miquel de Santa Maria de Penafel, primer quart del segle xv. Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 214533.

Fig. 285. *Processó del Mont Gargano*, Retaule de sant Miquel i sant Pere de La Seu d'Urgell, 1432-1433. Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15837-CJT.

Fig. 286. *Processó del Mont Gargano*, Retaule de sant Miquel i sant Joan Baptista del monestir de Sant Llorenç de Morunys, segon quart del s. xv.

Fig. 287. *Fragment de processó apostòlica*, primera meitat del s. xiv. Capella de Sant Pere de la catedral de Palma.

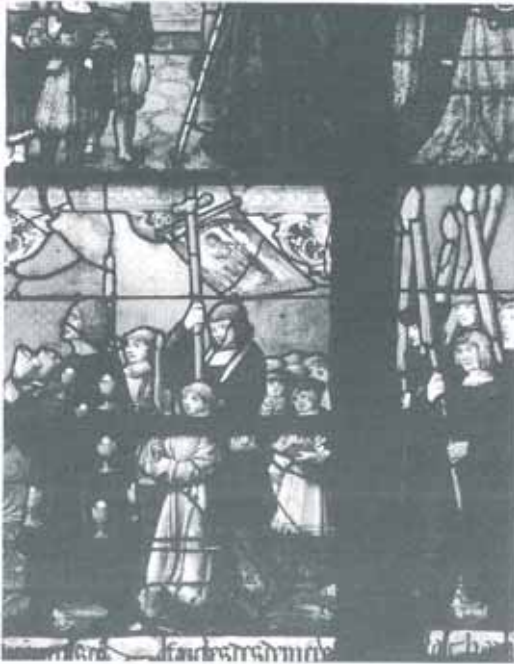

Fig. 288. *Processó del Corpus Christi*,
Vitrall eucarístic de l'església de Saint-
Ouen de Pont-Audemer, inicis del s. XVI.
Detall.

Fig. 289. *Processó del Corpus Christi*,
Vitrall eucarístic de l'església de Saint-
Ouen de Pont-Audemer, inicis del s. XVI.
Detall.

Fig. 290. *Processó del Corpus Christi*,
Vitrall eucarístic de l'església de Saint-
Ouen de Pont-Audemer, inicis del s. XVI.
Detall.

Fig. 291. *Processó del Corpus Christi*,
Vitrall eucarístic de l'església de Saint-
Ouen de Pont-Audemer, inicis del s. XVI.
Detall.

Fig. 292. *Processó del Corpus Christi*, Cantoral 20 del monestir de Guadalupe, s. xvi. Museo de Libros Miniados.

Fig. 293. *Processó de Corpus Christi*, Missal de Jean des Martins, 1465 i 1466. París, Bibliothèque nationale de France, N. a. lat. 2661, f. 211.

Fig. 294. *Processó del Corpus Christi*, Missal de Climent V, darrer quart del s. xiv. Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Archivio del Capitolo di San Pietro B 76, fol. 32v.

Fig. 295. *Processó del Corpus Christi*, Breviari de Charles de Neufchâtel, abans de 1495. Besançon, Bibliothèque municipale de Besançon, Ms. 69, f. 485.

Fig. 296. *Processó del Corpus Christi*, Pontifical-Missal de Jean de Berry, c. 1405. París, Bibliothèque nationale de France, Lat. 8886, f. 318v.

Fig. 297. *Processó del Corpus Christi*, Breviari de Renat II de Lorena, s. xv. París, Bibliothèque de l'Arsenal, Ms-601 réserve, f. 326v.

Fig. 298. *Processó del Corpus Christi*, Missal de sant Cugat del Vallès, 1402. Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, ms. Sant Cugat 14, f. 258.

Fig. 299. *Processó del Corpus Christi*, Missal de sant Cugat del Vallès, 1402. Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, ms. Sant Cugat 14, f. 258. Detall.

Fig. 300. *Processó del Corpus Christi*, Missal de Bertran de Casals, 1409. Madrid, Biblioteca Nacional, Res. 10, f. 196.

Fig. 301. *Processó del Corpus Christi*, Breviari de Martí l'Humà, c. 1399-1403. París, BnF, ms. Rothschild 2529, f. 248.

Fig. 302. *Processó del Corpus Christi*, *Oficis de devoció privada* de la Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial, ms. A.III.1, f. 90.

Fig. 303. *Processó del Corpus Christi*, *Missal tarraconense*, 1405-1410. Nova York, Hispànic Society of America, ms. B 1143, f. 273.

Fig. 304. *Guarició del posseït*, Vitral de l'església de Saint-Sulpice de Nogent-le-Roi, inicis del s. XVI.

Fig. 305. *Mort del pecador*, Vitral de l'església de Saint-Sulpice de Nogent-le-Roi, inicis del s. XVI.

Fig. 306. *Guarició del posseït*, Vitral eucarístic de l'església de Saint-Ouen de Pont-Audemer, inicis del s. XVI.

Fig. 307. *Miracle eucarístic* (?), Retaule del Corpus Christi del monestir de dominicans de Sant Mateu del Maestrat, finals del s. XIV. Col·lecció Museogràfica Parroquial de Sant Mateu.

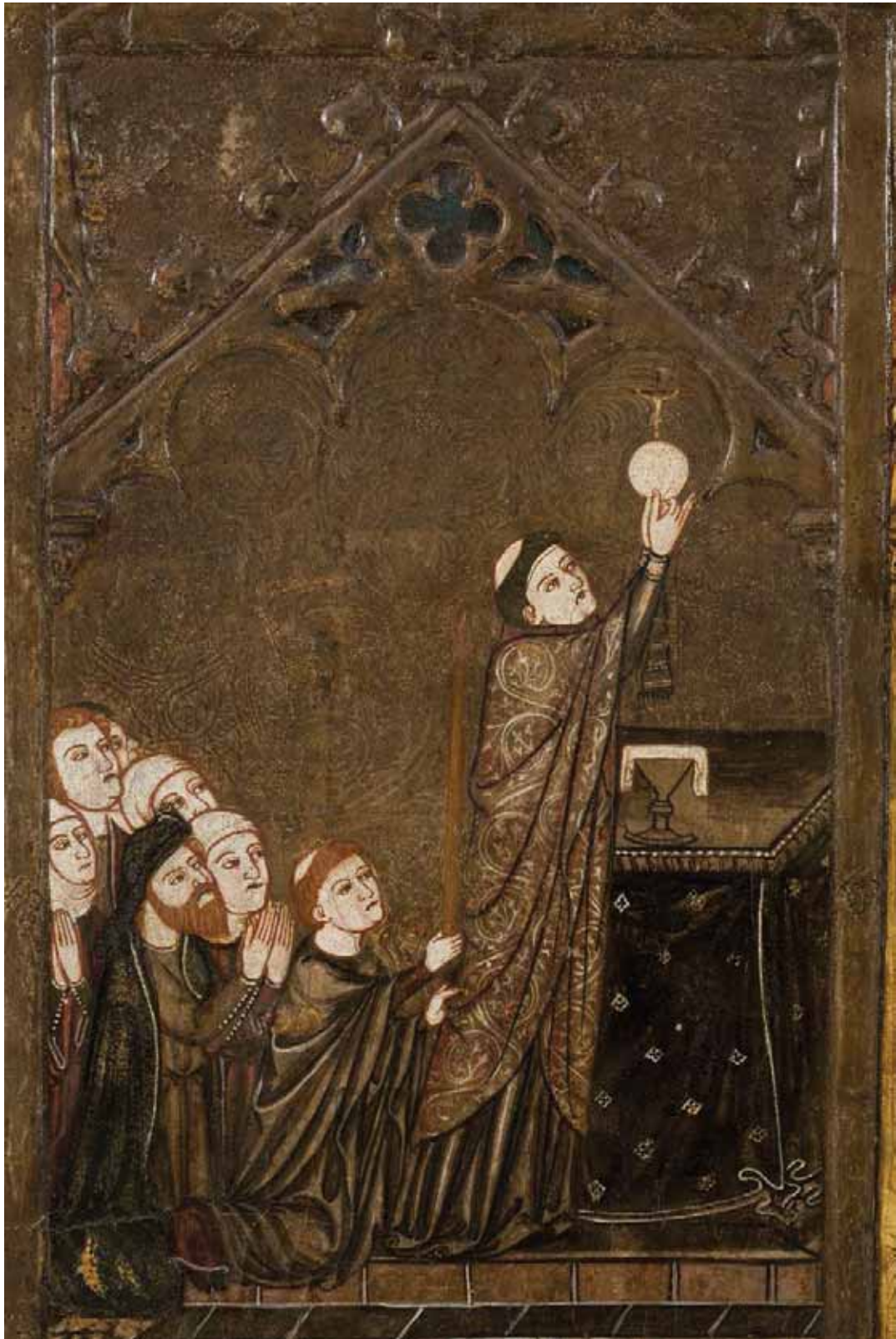

Fig. 308. *Aparició del Crucificat en l'eucaristia*, Retaule del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9920.

Fig. 309. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Saltiri-libre d'hores Isabel de França, c. 1265-1270. Cambridge, The Fitzwilliam Museum, MS 300, f. 208v.

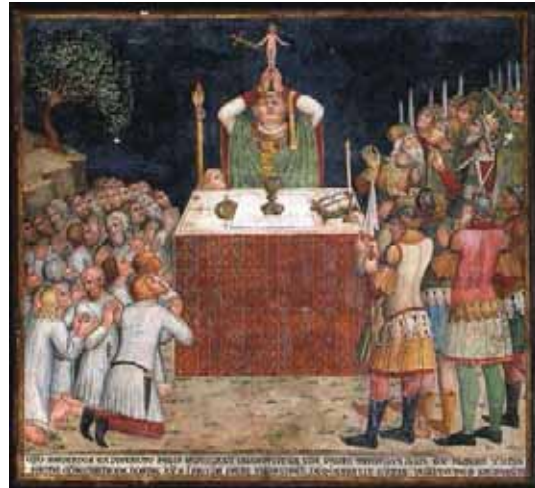

Fig. 310. *Aparició del Nen Jesús en la missa*, Capella del Corporal d'Orvieto, 1357-1364.

Fig. 311. *Aparició de Crist en l'eucaristia*, Sepulcre de sant Ramon de Penyafor, finals del s. XIII. Catedral de Barcelona.

Fig. 312. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Taula de la fe cristiana, c. 1405-1410. Nova York, The Morgan Library & Museum, MS. M691, f. 38v.

Fig. 313. Elevació de hòstia consagrada, Llibre d'hores francès, inicis del segle xv. Col·lecció Corsini de Florència.

Fig. 314. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Llibre d'hores francès, c. 1400. Nova York, The Morgan Library & Museum, Ms. M. 264, f. 165.

Fig. 315. *Comunió dels laics*, Missal d'Eberhard von Greiffrenklau, segon quart del s. xv. Baltimore, Walters Art Museum, W. 174, f. 124.

Fig. 316. *Elevació de l'hòstia consagrada*, Missal Tiptoft, c. 1320. Nova York, Pierpont Morgan Library, Ms. M.107, f. 142.

Fig. 317. *Missa de sant Gregori*, Taula de la passió de Crist i l'eucaristia de Queralt, darrer terç del s. XIV (?). Museu Nacional d'Art de Catalunya, in. 4376.

Fig. 318. *Miracle de sant Gregori i la incrèdula*, Tapís del conjunt eucarístic de l'abadia de Ronceray, inicis del s. XVI. Leeds Castle. Detail

Fig. 319. *Missa de sant Gregori*, Retaule de l'arquebisbe Sancho de Rojas del convent de San Benito de Valladolid, c. 1415-1420. Madrid, Museo del Prado, inv. P01321.

Fig. 320. *Missa de sant Gregori*, Pintura mural del convent de la Concepción Francisca de Toledo, c. 1420-1430.

Fig. 321. *Aparició de la Mare de Déu amb l'Infant en l'eucaristia*, Retaule del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9920.

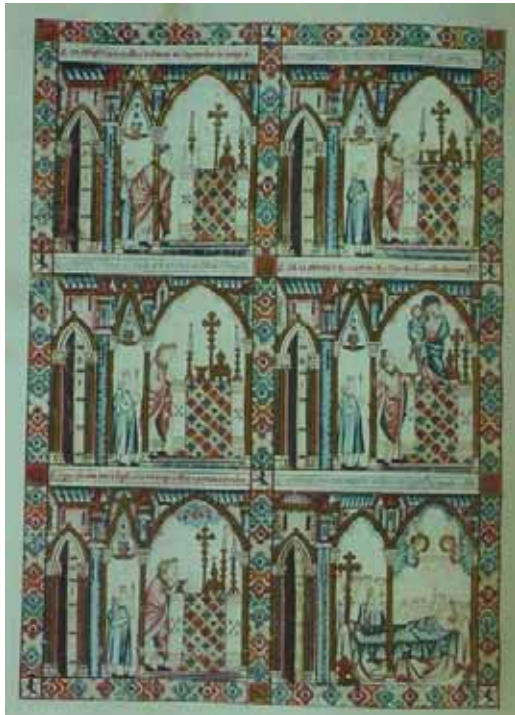

Fig. 322. Aparició de la Mare de Déu amb l'Infant en l'eucaristia, Cantiga 149 del Códice Rico de la Real Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial, 1272/1278-1384. Madrid, ms. T.I.1.

Fig. 323. Aparició de la Mare de Déu amb l'Infant en l'eucaristia, Cantiga 149 del Códice Rico de la Real Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial, 1272/1278-1384. Madrid, ms. T.I.1. Detall

Fig. 324. Aparició de la Mare de Déu amb l'Infant en l'eucaristia (i Miracle de sant Gregori i la incrèdula), Tapis del conjunt eucarístic de l'abadia de Ronceray, inicis del s. XVI. Leeds Castle.

Fig. 325. *Comunió miraculosa d'Imelda Lambertini (?)*, Frontal del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9919.

Fig. 326. *Miracle de la darrera comunió pel costat*, Retaule del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9920.

Fig. 327. *Miracle de la darrera comunió pel costat*, Ci nous dit, c. 1340. Musée Condé de Chantilly, ms 26, f. 94v.

Fig. 328. *Darrera comunió del comte Herkenbald*, Tapís de la llegenda de Trajà i Herkenbald, c. 1450. Berna, Bernisches Historisches Museum, inv. 2-5.

Fig. 329. *Darrera comunió de santa Clara*, Frontal del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9919.

Fig. 330. *Santa Clara foragitant els sarraïns amb l'hòstia consagrada*, Retaule de santa Clara i santa Eulàlia de la catedral de Sogorb, c. 1402. Museu catedralici de Sogorb, inv. 14.

Fig. 331. *Santa Clara foragitant els sarraïns amb l'hòstia consagrada*, Retaule de santa Clara i santa Caterina de la catedral de Barcelona, segon quart del s. xv.

Fig. 332. *Sant Francesc aruixant el drac amb l'hòstia consagrada*, Retaule de la Verge de l'Esperança, sant Francesc i sant Gil de la catedral de Tudela, c. 1412.

Fig. 333. *Visió sor Benvenuta de Diambra*, Taula de santa Clara, 1283. Assís, Basílica de Santa Clara.

Fig. 334. *Visió sor Benvenuta de Diambra*, Retaule de santa Clara i santa Eulàlia de la catedral de Sogorb, c. 1402. Museu catedralici de Sogorb, inv. 14.

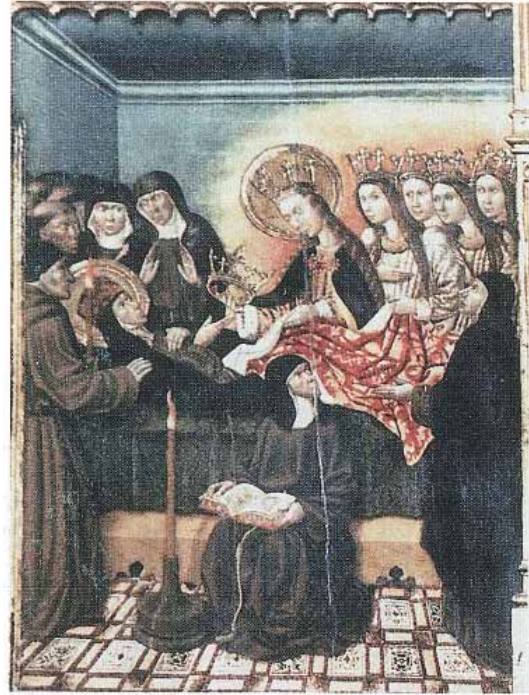

Fig. 335. *Visió sor Benvenuta de Diambra*, Retaule de santa Clara i santa Caterina de la catedral de Barcelona, segon quart del s. xv.

Fig. 336. *Visió sor Benvenuta de Diambra*, inicis del segle xv. National Gallery de Washington, inv. 1952.5.83.

Fig. 337. *Unció de santa Clara* del convent de Santa Clara de Tordesillas, inicis del segle xvi.

Fig. 338. *Miracle de l'equí reverent*, Retaule del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9920.

Fig. 339. *Miracle de l'equi reverent*,
Retaule del Corpus Christi del
monestir de dominicans de Sant
Mateu del Maestrat, finals del s. XIV.
Col·lecció Museogràfica Parroquial de
Sant Mateu.

Fig. 340. *Miracle de l'equí reverent*, Taula de sant Domènec de Tamarit de Llitera, primer quart del s. XIV. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15825.

Fig. 341. *Ordalia foc*, Taula de sant Domènec de Tamarit de Llitera, primer quart del s. XIV. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15825.

Fig. 342. *Miracle sant Antoni de Pàdua i l'equí*, baix relleu del retaule major de la basílica de Sant Antoni de Pàdua, c. 1447.

Fig. 343. *Miracle sant Antoni de Pàdua i l'equí* del retaule dispers de santa Anna, finals del s. xv-inicis del s. xvi. Toledo (Ohio), Toledo Museum of Art, inv. 1959.22.

Fig. 344. *Miracle sant Antoni de Pàdua i l'equí*, Breviari d'Elionor de Portugal, c. 1500. Nova York, Morgan Library & Museum, M. 52, f. 411v.

Fig. 345. *Sant Antoni de Pàdua*, Full solt d'un llibre d'hores, c. 1510-1515. París, École nationale de beaux-arts, M. 94.

Fig. 346. *Miracle de sant Antoni de Pàdua i l'equí*, Grans Hores d'Anna de Bretanya, 1507. París, BnF, Lat. 9474, f. 187v.

Fig. 347. *Miracle de sant Antoni de Pàdua i l'equí*, Taula de l'altar major del convent del Corpus Dòmini de Venècia, 1493-1399. Venècia, Museo Civico Correr, inv. Cl. XIX n. 0002.

Fig. 348. *Miracle de sant Antoni de Pàdua i l'equí*, Retaule de santa Anna de Fonts, finals del s. xv. Església parroquial de Fonts.

Fig. 349. *Miracle de les abelles*, compartiment de la predel·la del Retable de la Mare de Déu i l'eucaristia del monestir de Sixena, c. 1367-1381. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15916-CJT.

Fig. 350. *Miracle de les abelles*, Frontal del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9919.

Fig. 351. *Miracle de les abelles*, Ci nous dit, c. 1340. Musée Condé de Chantilly, ms. 26, f. 94.

Fig. 352. *Miracle de les abelles*, Ci nous dit, c. 1340. Musée Condé de Chantilly, ms. 26, f. 97.

Fig. 353. *Miracle de les abelles (i Miracle de Billetes)*, Tapis del conjunt eucarístic de l'abadia de Ronceray, inicis del s. XVI. Château de Langeais.

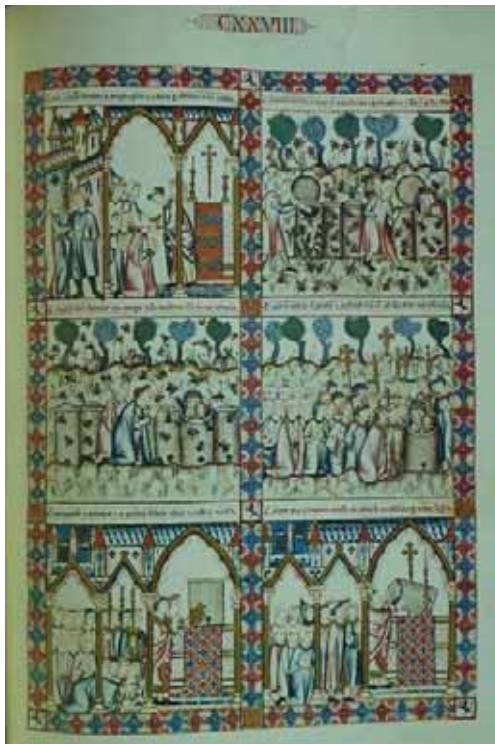

Fig. 354. *Miracle de les abelles*, Cantiga 128 del Códice Rico de la Real Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial, 1272/1278-1384. Madrid, ms. T.I.1.

Fig. 355. *Escena del miracle dels peixos*, Capella del Corporal d'Orvieto, 1357-1364.

Fig. 356. *Miracle dels peixos*, compartiment de la predel·la del Retable de la Mare de Déu i l'eucaristia del monestir de Sixena, c. 1367-1381. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15916-CJT.

Fig. 357. *Peix retomant el cos de Crist de les aigües*, Retaule major d'Almàssera, primera meitat del s. xv. Museu Diocesà de València.

Fig. 358. *Dipòsit de l'hòstia miraculosa*, Retaule major d'Almàssera, primera meitat del s. xv. Museu Diocesà de València.

Fig. 359. *Miracle eucarístic del pecador i el peix* (i *Miracle del cavaller moribund*), Ci nous dit, c. 1340. Musée Condé de Chantilly, ms 26, f. 95v.

Fig. 360. *El jugador de daus sacríleg*, Frontal del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9919. Detall.

Fig. 361. *El jugador de daus sacríleg*, Frontal del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9919. Detall.

Fig. 362. *Aparició del Nen Jesús en l'hòstia*, compartiment de la predel·la del Retable de la Mare de Déu i l'eucaristia del monestir de Sixena, c. 1367-1381. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15916-CJT.

Fig. 363. Aparició de l'En Jesús en l'hostia, Retaule del Corpus Christi del monestir de dominicans de Sant Mateu del Maestrat, finals del s. XIV. Col·lecció particular.

Fig. 364 *Miracle eucarístic de la dansadora*, Retaule del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9920.

Fig. 365. *Miracle eucarístic de la dansadora*, Ci nous dit, c. 1340. Musée Condé de Chantilly, ms 26, f. 96v.

Fig. 366. *Banquet d'Herodes*, Retaule dels Sants Joans de Santa Coloma de Queralt, c. 1456. Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 4351-CJT.

Fig. 367. *El combregant pecador*, Retaule del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9920.

Fig. 368. *La bona i la mala comunió*, Llibre d'hores italià, c. 1430. Nova York, Morgan Library & Museum, M. 1089, f. 118v.

Fig. 369. *Exorcisme de sant Pere Màrtir*, pintura mural de l'església de Sant Domènec de Puigcerdà, 1320-1340. Església parroquial de Puigcerdà.

Fig. 370. *Hòstia que refusa ser ingerida*, compartiment de la predel·la del Retaule de la Mare de Déu i l'eucaristia del monestir de Sixena, c. 1367-1381. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15916-CJT.

Fig. 371. *Mort del combregant pecador*, compartiment de predel·la del Retaule de l'Arte della Lana de Siena, 1423-1425. The Bowes Museum (Anglaterra).

Fig. 372. *Mort del combregant pecador* (i *Càstig del sacerdot*), Tapís del conjunt eucarístic de l'abadia de Ronçeray, inicis del s. XVI. París, Musée du Louvre.

Fig. 373. *L'infidel a la pira*, Retaule del Corpus Christi de Vallbona de les Monges, c. 1335-1345. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9920.

Fig. 374. *Miracle de l'hòstia consagrada i la foguera de l'heretge* (i *Profanació jueva a l'hòstia consagrada*), Ci nous dit, c. 1340. Musée Condé de Chantilly, ms 26, f. 98.

Fig. 375. *Mort de l'heretge a la foguera*, compartiment de predel·la del *Retaule de l'Arte della Lana* de Siena, 1423-1425. Melbourne, National Gallery of Victoria.

Fig. 376. *Comunió d'un jueu* (?), Frontal del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9919.

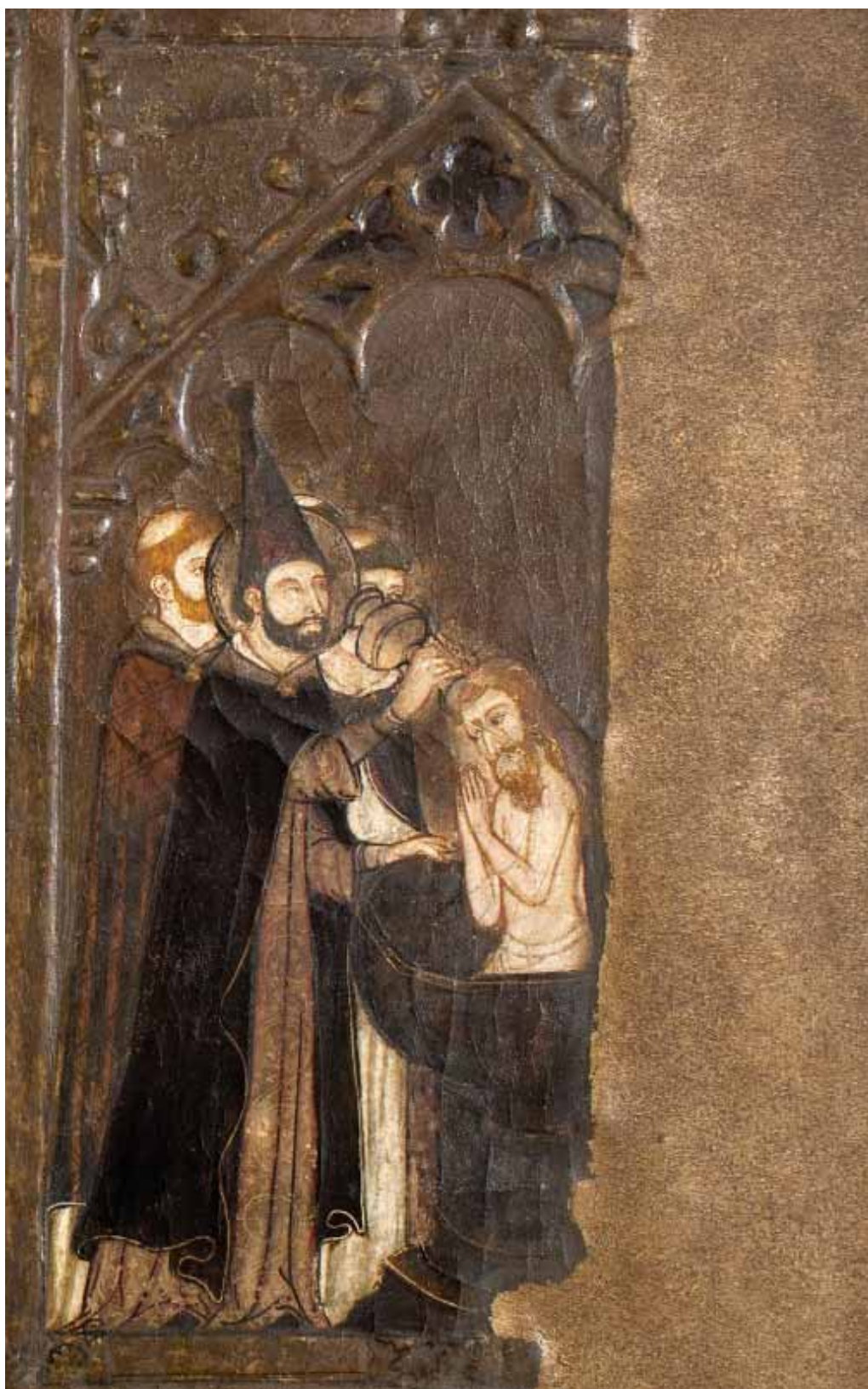

Fig. 377. *Baptisme d'un jueu(?)*, Frontal del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9919.

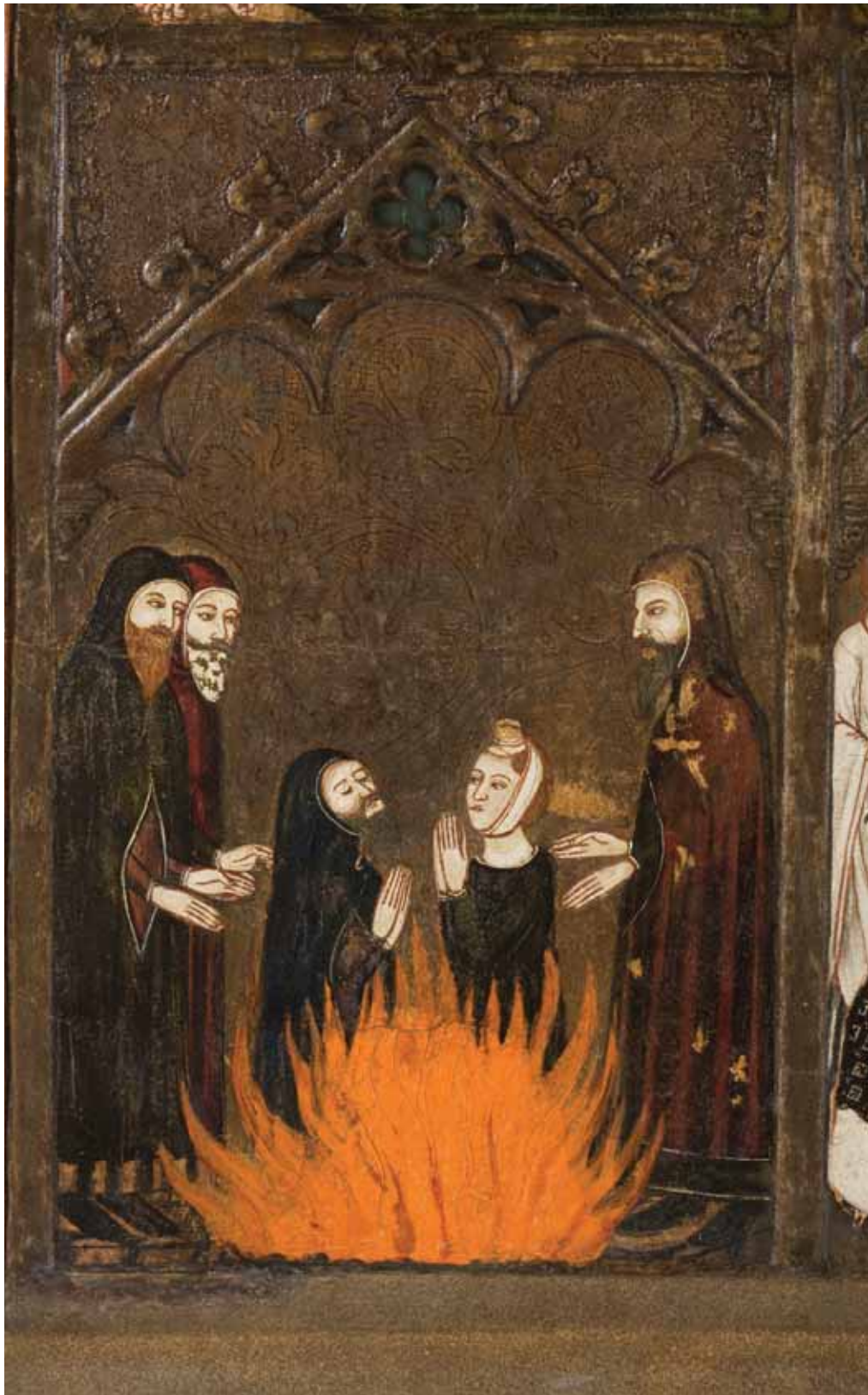

Fig. 378. *Jueus a la foguera*, Frontal del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9919.

Fig. 379. *Profanació del Crucifix pels jueus*, finals del s. xv. Nova Orleans, New Orleans Museum of Art (Isaac Delgado Museum), inv. 38.3.

Fig. 380. *Pietat de Crist*, anterior a 1462. Arxiu Diocesà de Tortosa (Causas criminals, 1462).

Fig. 381. *Miracle de Billetes*, compartiment de la predel·la del Retaul de la Mare de Déu i l'eucaristia del monestir de Sixena, c. 1367-1381. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 15916-CJT.

Fig. 382. *Miracle de Billetes*, compartiment del Retaule del Corpus Christi de Vilafermosa, c. 1390-1400. Església parroquial de Vilafermosa. Detall.

Fig. 383. *Miracle de Billetes*, compartiment del Retaule del Corpus Christi de Vilafermosa, c. 1390-1400. Església parroquial de Vilafermosa. Detall.

Fig. 384. *Miracle de Billetes*, Crònica Villani, finals del s. xiv. Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana, MS Chigi L VIII 296, f. 110.

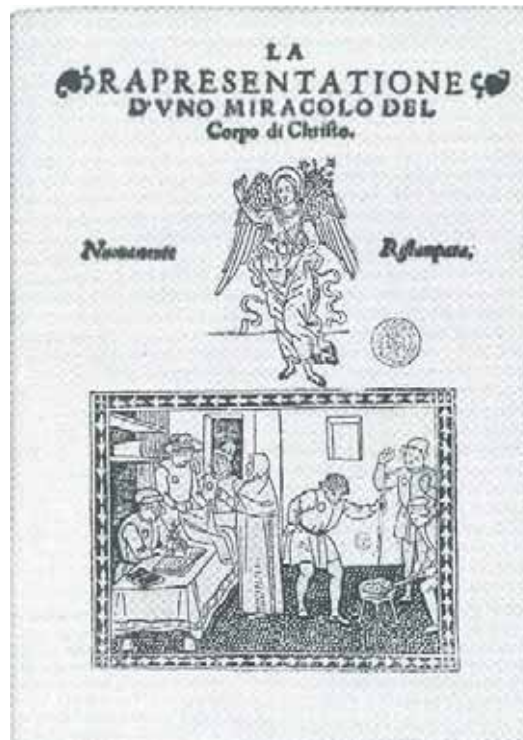

Fig. 385. *Miracle de l'hòstia consagrada*, Un miracolo del Corpo di Cristo, finals del s. xv. Roma, Biblioteca dell'Accademia e dei Lincei e Corsiniana.

Fig. 386. *Miracle de l'hòstia consagrada*, finals del s. xv-inicis del s. xvi. Sant Petersburg, Museu Estatal de l'Ermitage (ГЭ-7657).

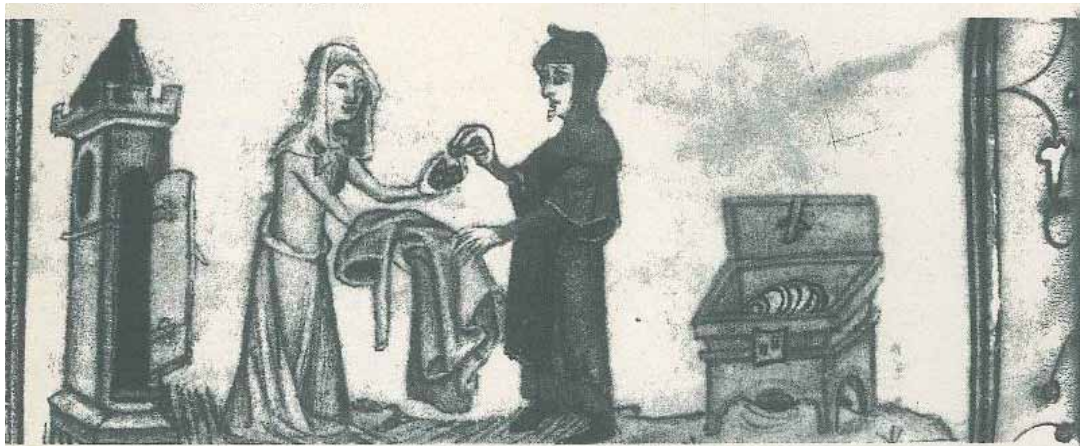

Fig. 387. *Empenyorament del vestit (Miracle de Billetes)*, Llibre d'hores Carew-Poyntz, c. 1350-1360. Cambridge, Fitzwilliam Museum MS 48, f. 183v.

Fig. 388. *Comunió sacrílega (Miracle de Billetes)*, Llibre d'hores Carew-Poyntz, c. 1350-1360. Cambridge, Fitzwilliam Museum MS 48, f. 184.

Fig. 389. *Intercanvi del vestit per l'hòstia (Miracle de Billetes)*, Llibre d'hores Carew-Poyntz, c. 1350-1360. Cambridge, Fitzwilliam Museum MS 48, f. 184v.

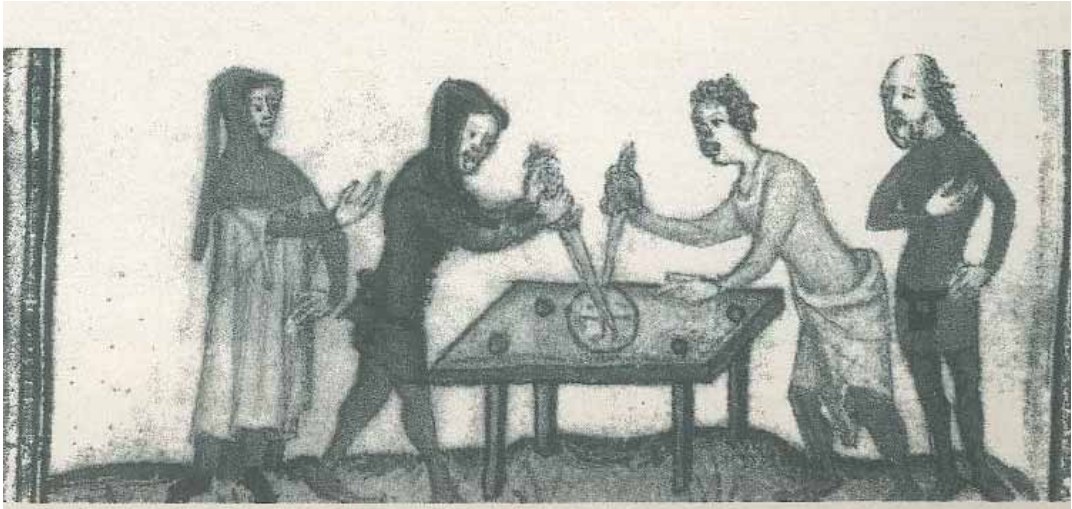

Fig. 390. *Profanació de l'hòstia consagrada (Miracle de Billetes)*, Llibre d'hores Carew-Poyntz, c. 1350-1360. Cambridge, Fitzwilliam Museum MS 48, f. 185.

Fig. 391. *Elevació de l'hòstia consagrada i Profanació de l'hòstia consagrada*, Llibre d'hores Carew-Poyntz, c. 1350-1360. Cambridge, Fitzwilliam Museum MS 48, f. 56v.

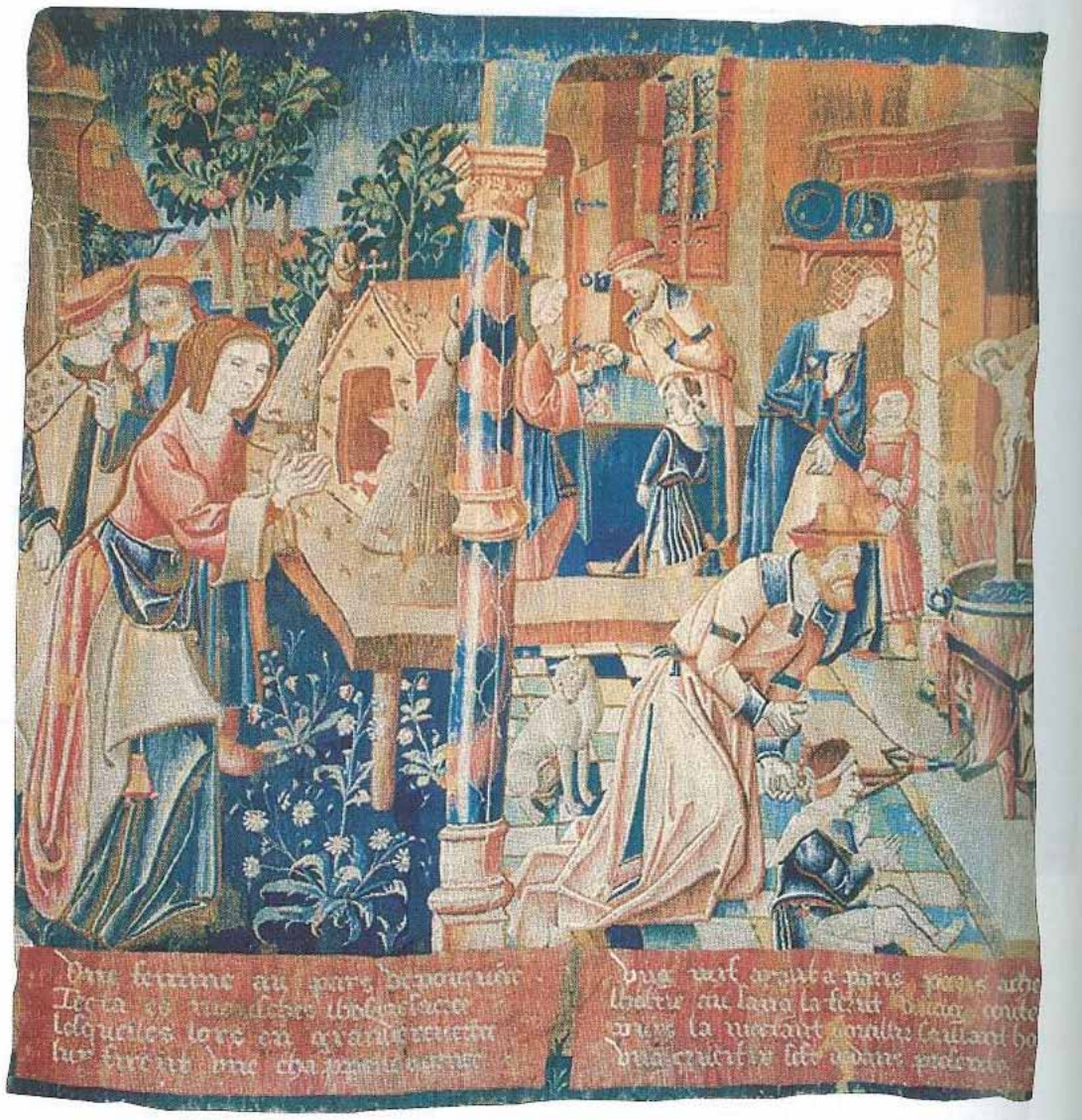

Fig. 392. *Miracle de Billetes* (i *Miracle de les abelles*), Tapis del conjunt eucaristic de l'abadia de Ronceray, incis del s. XVI. Château de Langeais.

Fig. 393. *Apunyalament de l'hòstia consagrada*, Retaule del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9920.

Fig. 394. *Profanació de l'hòstia amb una llança*, Retaule del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9920.

Fig. 395. *Profanació de l'hòstia a la cassola*, Frontal del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9919.

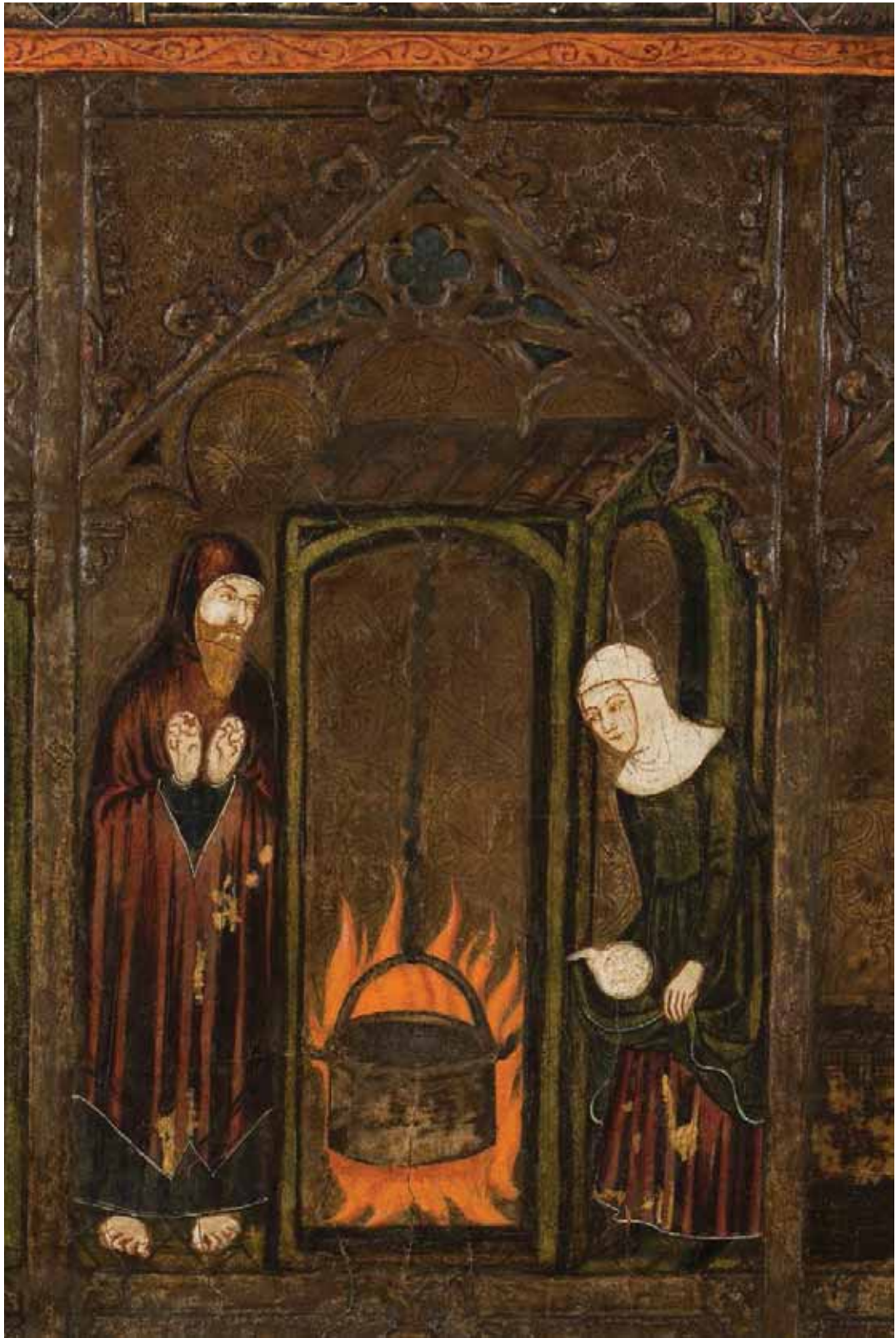

Fig. 396. *Rescat de l'hòstia consagrada*, Frontal del Corpus Christi de Vallbona de les Monges. Museu Nacional d'Art de Catalunya, inv. 9919.

Fig. 397. *Amartellament de l'hòstia consagrada*, Taula de la passió de Crist i l'eucaristia de Queralbs, darrer terç del s. XIV (?). Museu Nacional d'Art de Catalunya, in. 4376.

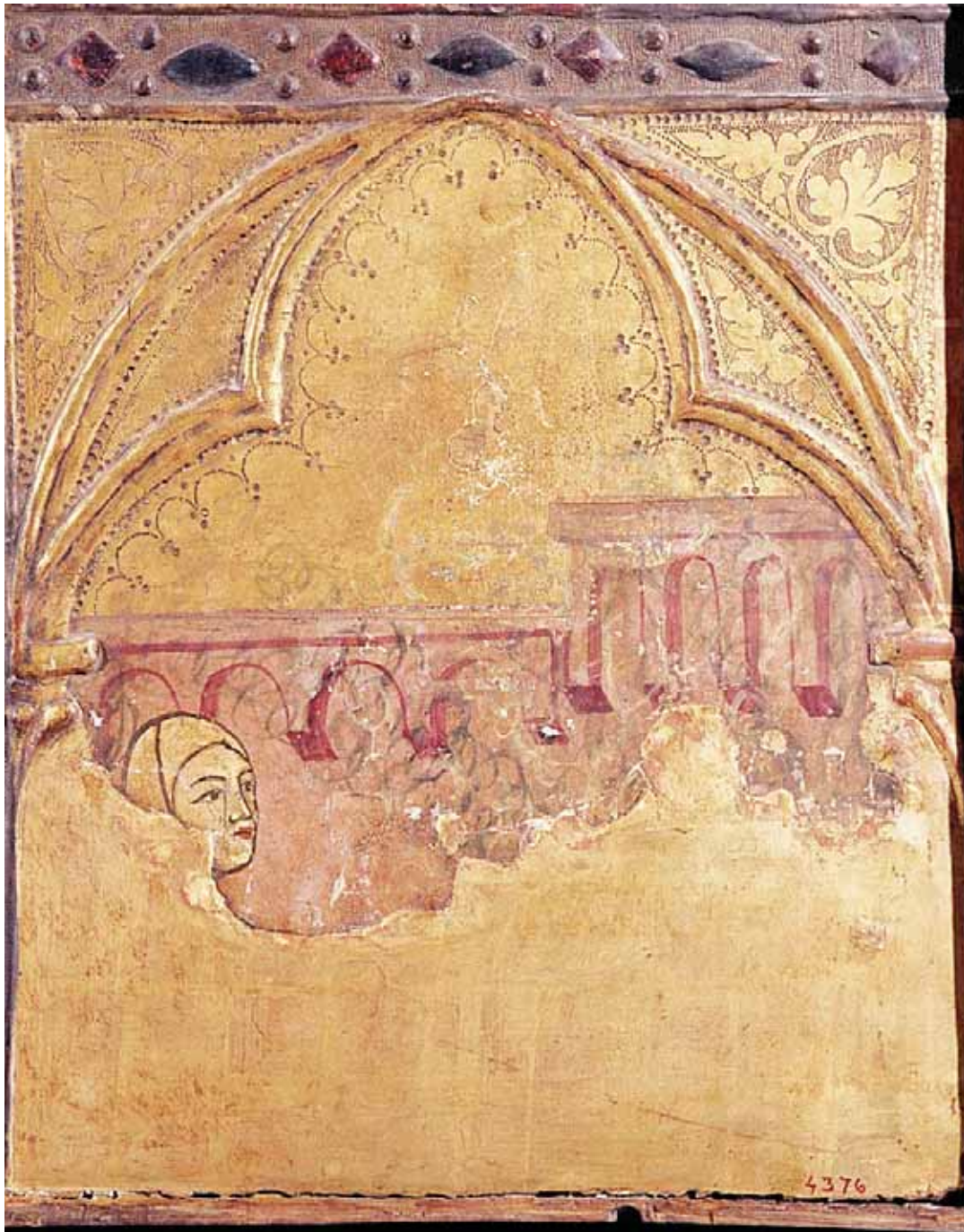

Fig. 398. *Rescat de la l'hòstia consagrada* (?), Taula de la passió de Crist i l'eucaristia de Queralbs, darrer terç del s. XIV (?). Museu Nacional d'Art de Catalunya, in. 4376.

Fig. 399. *Profanació de l'hòstia consagrada*, Leccionari Lowel, c. 1400. Londres, British Library, BL Harley 7026, f. 13.

Fig. 400. *Profanació de l'hòstia consagrada a la cassola*, Capella del Corporal d'Orvieto, 1357-1364.

Fig. 401. *Miracle del Sant Dubte*, Retaule de la Mare de Déu i el Sant Dubte d'Ivorra, c. 1500. Església parroquial de Sant Cugat d'Ivorra.

Fig. 402. *Sant Ermengol autentica el miracle d'Ivorra*, Retaule de la Mare de Déu i el Sant Dubte d'Ivorra, c. 1500. Església parroquial de Sant Cugat d'Ivorra.

14. ANNEX DOCUMENTAL

A continuació s'ofereix un breu però variat i significatiu repertori documental relatiu al culte a l'eucaristia de la Catalunya medieval –i, puntualment, d'altres territoris de la corona d'Aragó—, i a les conseqüències artístiques que se'n van derivar. En concret, l'annex aplega disset documents publicats en estudis diversos, setze manuscrits i una inscripció epigràfica (doc. 2), que han estat considerats d'especial rellevància i que serveixen de recolzament als arguments exposats en el cos principal de la tesi. Hi predominen els textos relatius als retaules i obres afins de dedicació eucarística que ofereixen informacions d'interès, per bé que també s'hi han inclòs alguns instruments d'especial transcendència en l'àmbit teològic, litúrgic o devocional.

En tots els casos s'ha respectat la transcripció de la font utilitzada, que s'indica convenientment i que generalment és la més antiga, encara que quan s'ha cregut oportú s'ha utilitzat una transcripció més recent i que conté les referències bibliogràfiques anteriors. Amb la intenció de facilitar la consulta, finalment, els documents han estat ordenats únicament atenent a la seva cronologia.

Doc. 1. Pere d'Albalat, «De Corpore et Sanguine Christi», *Summa Septem Sacramentorum*. 1241.

Doc. 2. Làpida sepulcral de Pere de Noguera, canonge de la catedral de Barcelona (m. 17-5-1295). c. 1295.

Doc. 3. Compromís establert entre el pintor Francesco de Vanuccio, d'una banda, i els marmessors testamentaris Berenguer Sespluga, Ramon Torà i Francesc d'Aguilar, de l'altra, per a la realització d'un retaule amb les històries del cos de Crist per a l'església parroquial de Sant Miquel de Cardona. 1353.

Doc. 4. Contracte signat entre el pintor Llorenç Saragossà i Bernat Piquer, confrare de la confraria del cos de Crist de la vila d'Onda, per a la realització d'un retaule amb les històries del cos de Crist, destinat a la capella que la dita confraria tenia a l'església parroquial de la vila. 1402.

- Doc. 5.** Època de pagament de 30 florins al pintor Llorenç Saragossà per la confecció del retaule de la confraria del cos de Crist d'Onda. 1402.
- Doc. 6.** Carta del rei Martí a l'abat del monestir de la cartoixa de Valdecris demanant-li les llegendes sobre el cos de Jesucrist. 1404.
- Doc. 7.** Contracte del retaule del Corpus Christi i santa Cecília del convent del Carme de Manresa. 1409.
- Doc. 8.** Contracte signat entre Antoni Peris, pintor de la ciutat de València, i Andreu Julià i Joan Vicent, respectivament notari i llancer de la mateixa vila, per a la realització d'un retaule que contingui «istoriam corporis xpti». 1422.
- Doc. 9.** Època firmada pel pintor Joan Mates a compte de la realització del retaule del Corpus Christi per a l'església parroquial de Santa Maria, de Blanes. Hi consta l'acta d'entrega del retaule. 1423.
- Doc. 10.** «Nota dels arreus lliurats tots els anys per la festa del Corpus, i ordinacions de la processó», *Llibre de Les Solemnitats de Barcelona*, 1424.
- Doc. 11.** Acta de la invenció de l'hòstia miraculosa a l'església del monestir de Sant Joan de les Abadesses. 1426.
- Doc. 12.** Carta del papa Calixt III a l'arquebisbe de Tarragona i a altres altes dignitats eclesiàstiques catalanes per tal que indaguin sobre la veracitat del prodigi eucarístic del monastir de Sant Llorenç del Munt, el qual li havia estat relatat a través d'una súplica del rei Alfons el Magnànim. 1455.
- Doc. 13.** Contracte entre l'abat de Ripoll i Jaume Huguet, pintor i ciutadà de Barcelona, per a la pintura del bancal del retaule de Santa Maria del monestir de Ripoll. 1455.
- Doc. 14.** Contracte entre el mestre Miquel Lluch i la confraria de paraires de Barcelona per a la construcció d'un nou retaule per a la capella del Corpus Christi i de Sant Antoni del convent barceloní de Sant Agustí Vell. 1489.
- Doc. 15.** Joan d'Alemanya (Joan Frederic) es compromet a acabar el retaule dels paraires. 1491.
- Doc. 16.** Contracte signat entre els administradors de la confraria dels paraires de Sant Antoni de Barcelona i Pau Vergós, pintor, ciutadà de Barcelona, relatiu al daurat i la pintura del retaule que hi havia a la capella d'aquesta confraria a l'església del convent de Sant Agustí de Barcelona. El terme per a la realització del treball es fixa en 6 anys i el preu en 235 lliures, incloent-hi les despeses de desmuntar el retaule, traslladar-lo a l'obrador de l'artista i tornar-lo a muntar. Pau Vergós presenta com a fiadors un conseller, un mercader i el seu pare, el pintor Jaume Vergós II. 1493.

Doc. 17. Rafael Vergós, pintor germà del difunt Pau Vergós, es compromet a enllestir la pintura del retaule de la capella de la confraria de Sant Antoni dels paraires a l'església del convent de Sant Agustí de Barcelona, contractat per Pau Vergós. 1495.

DOCUMENT 1

Barcelona, 1241

Pere d'Albalat, «De Corpore et Sanguine Christi», *Summa Septem Sacramentorum*.

Barcelona, Arxiu Capitular de la Santa Església Catedral Basílica de Barcelona, *Llibre de la cadena*, mitjans del segle XIV, f. 127a-130c.

Linehan 1970, p. 22-25.

Quia Corpus Christi consuevit dari infirmis, dicimus quod cum reverentia deferatur cum lumine et campanella. Et sacerdos qui portaverit induat superpellicium et stolam, et det infirmo. Et si infirmus facit forte vomitum recognoscat corpus et non det ei. Et si revertitur ad ecclesiam campanella non pulsetur nisi corpus portaret. Et admoneant populum sacerdotes quod cum viderint corpus vel audierint campanellam omnes se inclinent vel genua flectant ob reverentiam Jesu Chrsiti. Nec presbiteri permittant diaconos deferre Corpus Christi infirmis nisi in necessitate, cum absens fuerit sacerdos. Sed semper deferant sacerdotes cum magna reverentia et maturitate, in calice vel in pixide multum honeste, et dicant psalmos penitentiales cum letania pro infirmo in cundo et redeundo et alias orationes secretes. Sic enim debitum solvant pro infirmo.

Item dicimus quod honor maximus exhibeatur altaribus, et maxime ubi Corpus Christi reservatur et missa celebratur. Et in media parte altaris cum summa diligentia et honestate, sub clave si fieri potest, corpus domini custodiatur.

Item nulli clericorum permittatur servire altari nisi cum superpellicio vel cappa rotunda. Nec aliquis sit ausus bis in die celebrare missam nisi ex magna necessitate, et tunc non recipiat in prima missa post communionem vinum.

Item nec aliquis presumat missam celebrare nisi prius matutinas dixerit canonicas et primam, aliqua necessitate.

Et lintheamina altaris et indumenta sacerdotalia sepe abluantur ob reverentiam et presentiam Jesu Christi et totius curie celestis que cum eo presens est quotiens missa celebratur.

Calices etiam unde infirmi communicant decenter et munde custodiantur ut devotius communicent infirmi. Ampulle quoque vini et aque in ministerio altaris munde et integre habeantur, et una ab altera cognoscatur.

Item prohibemus sacerdotibus ne habeant secum prolem ad servitium altaris propter scandalum. Et de octo in coto diebus renovetur Corpus Christi ne sui vetustate aliquid a Dei devotione removeantur.

Et dicimus quod in primo *Memento* de sacra sacerdotes habeant memoriam pro benefactoribus vivis; in secundo pro mortuis. Et cum inceperint *Qui pridie* non statim elevent manus alte sed ante pectus tenent donec dixerint: *Hoc est enim Corpus Meum*. Et tunc elevent caute ita ut possit videri ab omnibus quomodo tunc est Corpus Christi ibi. Et predicetur populo quod tunc omnes flectant genua et adorent Corpus Christi.

Et licet totum canonem debeant dicere cum diligentia et maturitate, ab illo loco *Qui Pridie* usque *Unde et memores Domine* cum majori devotione et sollicitudine precipimus observari quia omnia illa verba fere sunt de substantia sacramenti.

Item dicimus quod vinum rubeum potius quam album ministretur in calice propter aque similitudinem, et purum et bonum et non ineptum ad reverentiam Jesu Christi.

Item corporalia munda et nitida teneantur et ad morem Cistercii fiant decetero ac etiam incidantur. Et si quid de sanguine Domini ceciderit super corporale rescindendum est ipsum corporale et in locum reliquiarum honorifice reponendum.

Si super pallas vel super casulla vel vestimentum abluantur in aqua, et partes ille postea comburantur; et cinis in sacrario ponatur.

Et si musca vel aranea enim contingente super calicem ceciderit, si viva fuerit vel mortua, caute extrahatur et comburatur; et cinis in sacrario reponatur. Si autem infirmus

recepto corpore vomitum fecerit, in vase aliquo recipiatur; vel si vas habere non poterit et in terra vomitum fecerit, locus radatur et totum in aqua prohiatur. Tamen caveat sacerdos cum dat corpus quod querat utrum infirmus consueverit facere vomitum, ut servet quod superius est dictum. Et etiam moneat quod si contingerit infirmus vomitum facere in vase recipiatur.

Item dicimus quod Corpus Christi non tradatur illis qui suspenduntur vel debent justitari, nisi impunitas promittatur usque ad quatuor dies post susceptionem sacramenti, ob scandalum laycorum. Sed si adorare voluerint, adorent ac recognoscant.

Tradi autem possunt ecclesiastice sepulture si fuerit de principis voluntate.

Missam vero ultra meridiem nullus cantet nisi in vigilia Pasche, nec de nocte nisi in Nativitate Domini.

DOCUMENT 2

Barcelona, c. 1295

Làpida sepulcral de Pere de Noguera, canonge de la catedral de Barcelona (m. 17-5-1295).

Claustre de la catedral de Barcelona, amplit d'enfront de l'antiga capella de Santa Eufrosina, actualment dedicada a Sant Ramon Nonat.

Mas 1911, p. 160-161, núm. 252 (transcripció de Pere Puigderajols).

0 — — 0 0 0 —
XV : KLS : MADII : ANO DNI : M : CC XCV : OBIIT : P. DE NOGA

CANONICVS BARCHIN

I — —
—
Q : HANC : BASILICA : CVI' : ALTARE : VOCARI : VOLUIT IHS :
XPS : FVND

OS

AVIT : IN : QVA DVOS INSTITVIT : PP : SACERDOTES :
VNAMQUE : LAM

— —
PADAM : ET : IN : REFECTORIO SEDIS III PAVPES : ET VNV :

—
ANIVSS

— — — — — — —
ARIV : TRIV : AVREORV : IN MONASTIIS : SCI : PETRIPVELLARV :

— I —
BARCEN : ET SCI : P : DE RIVO BIRLARI : SINGLOS : INSTITVIT
: SA

— — —
...ERDOTES : MONASTIIS : SCI PAVLI : ET SCE : ANNE

—
SINGLOS : AVREOS : LEGAVIT : PRO : ANIVERSARIS : FACIEN

— — E —
DIS : IBIDEN : ET : IN : ECCLIA : SCE : M : DE : MEDIONA : VNA :
LAMPA

O — — I — —
DAM : PP : ET : IN : MONASTIO : SCI : QNTINI : VNV : AVERVM :
ET M

— — — —
EDIV : PRO : ANIVSSARIO : IN : CETIS : AVT : BONIS : SVIS :
HEREDES : SI

— — I — E o o
BI : FACIT : PAVPES : IHV : X : IVSTE : IHV X : P : Q : SIT' EST
LOC'

— I
ISTE : HVC : IVNGAS : RCQE : RETRIBVENDO PIE

DOCUMENT 3

Entre el 14 d'octubre i el 7 de novembre de 1353

Compromís establert entre el pintor Francesco de Vanuccio, d'una banda, i els marmessors testamentaris Berenguer Sespluga, Ramon Torà i Francesc d'Aguilar, de l'altra, per a la realització d'un retaule amb les històries del cos de Crist per a l'església parroquial de Sant Miquel de Cardona.

Barcelona, Biblioteca de Catalunya. Arxiu de la bailia de Cardona, B. XXX, man any 1353, s. f.

Llompart & Palou 1995, p. 299, n. 16.

Franciscus de Vanuxo, horiundus de Sena de Toscana, nunch commorans in civitate Barchinone. Ex certa scientia mea promito et convenio vobis, venerabili et discreto Berengario Zespluga, rectori ecclesie Sancti Michaelis Cardone et Raimundo Torani, manumissoribus et executoribus testamenti et ultime voluntatis nec non et Francischo de Aquilaris, conmanumisori vestro, quod ego hinc ad primam diem mensis madii proxime venturam meis propriis misionibus et expensis faciam et complebo quoddam retaule longitudinis undecim palmorum et altitudinis octo palmorum et colorum videlicet ut pulciores iuxta opus dicti retaule noviter faciendum et descinandum et erit *mix partit d'or e d'argent* et cum himaginibus iuxta istoriam Corporis Iesu Xristi et ipsum defere faciam meis propriis misionibus.

DOCUMENT 4

València, 25 de juliol de 1402

Contracte signat entre el pintor Llorenç Saragossà i Bernat Piquer, confrare de la confraria del cos de Crist de la vila d'Onda, per a la realització d'un retaule amb les històries del cos de Crist, destinat a la capella que la dita confraria tenia a l'església parroquial de la vila.

València, Arxiu del Reial Col·legi Seminari del Corpus Christi, Protocols d'Antoni Pascual.

Sanchis 1912, p. 219-220.

Die martis xxv julij anno a Nati Dnj Mccc secundo Valencie. Capitols fets acordats e concordats entre En Bernat Piquer confrare de la confraria dels Cors preçios de Jhu Xpst de la vila de Onda e En Lorens Saragoça pintor ciutada de València sobre un retaule qe lo dit En Bernat Piquer deman al dit En Lorenc Saragoça per a obs de la capella de la dita confrarja la qual es construhida djns la ecclesia maior de la dita vila los quals capitols son de la tenor seguent.

Primerament es concordat que lo dit En Saragoça faça lo dit retaule e aquell sia tengut fer de la istoria del Cors de Jhu Xpst ben pintat e ben acabat ab aquelles histories qe lo dit En Bernat Piquer o altre que vinga per part de la dita confrarja li designara.

Item qe lo dit retaule sia tengut fer de bona fusta seca nuguera e qe no haja costeres ans sia ben sansera e neta segons pertany.

Item qe lo dit retaule sia de cinch peçes e un banch e qe haja la peça del mig ab lo banch dehenau palms menys de les polseres e les peçes dels costats hagen de larch o alt ab lo banch setze palms e mig o mes sens les polseres E de ample haja lo dit retaule sens les polseres quatorze palms en esta forma qe la taula del mig haja tres palms e mig e les altres la resta en los Xiiij palms de palm dalna de Valencia.

Item que lo banch hage dos palms e mig de alt obrat ab ses caselles e archets dobles e filloles obrats de scapre e ab spichs ben entretallats pjntat de la jstoria de la passio de jhs.xst hage set cases.

Item qe en cascuna de les dites cinch peçes hage tres caselles en manera que entre totes sien quinze caselles obrades ab sos archets dobles e spichs e filloles e altres coses necessaries o qe ffaçen a bell ornament de aquelles ab belles entretalladuras e altres florejaments fets en la dita fusta ab scapre o en altra forma axj com de be e bell retaule se pertany.

Item qe les polseres sien fetes de la fusta damunt dita conades de loch en loch de roses e senyals segons que lo dit en Piquer o altre per la dita confrarja demanara.

Item qe obrat lo dit retaule o acabat de fusta abans de pintar e engujxcar ne fer hi algun sobreposia lo dit En Saragoça haja a scriure al dit En Bernat Piquer o als maiorals de la dita confraria e mostrarlos lo dit retaule acabat solament de scarp en manera que aquells vegem la fusta sils altava E qe apres qe los ho haura jntimat sia tengut sperar los VIII jorns e no pus e passat aquells puixa obrar sense sperarlos.

Item qe los dits retaule e banch sien obrats o fets de fulla d or fi e atzur dacre fi e els altres colors sien axj bons bells e fins com esser puguen e en aquella cantitat qe la obra requira.

Item qe les dites polseres sien obrades en la forma damunt dita exceptant qe la dauradura sia de fulla d'argent colrada e lo adzur sia d alemanya.

Item que lo dit En Saragoça hage a donar lo dit retaule e banch acabat del primer dia d agost pus prop vjnent en un any E qe aquell sia tengut de portar e assentar a son visth Exceptant que la dita confrarja li sia tenguda de pagar les besties qe el portaran e dar al dit En Saragoça cavalcadura froncha anant e tornant. e ferli la provisio anant vjnent Estant en Onda.

Item que lo dit En Lorenç Saragoça hage e donar lo dit retaule e banch acabat de totes les coses damunt dites, dins lo dit temps a coneguda de dos mestres ben sperts en totes les dites coses e aço sots pena de vint florins dor darago per cascuna cosa o cascuna vegada que contrafara o (suple contra) vendra a les dites coses o alguna de aquelles o aquelles no complira rato manente pacto.

Item que la dita confrarja poch e sia tenguda pagar e lo dit En Benet Piquer promet donar per aquella al dit Saragoça noranta florins per preu del dit retaule en aquesta forma qe de continent li done XXX florins de la dita ley e a pascha de resurreccio altres XXX florins e fet e assectiat lo dit retaule altres XXX florins sots pena per cascuna vegada de XX florins.

Item que per totes les dites coses lo dit En Saragoça sia tengut donar al dit En Piquer fermansa per totes les dites coses e cascuna de aquelles ço es En Pere Planell assaunador.

E de aço sien tenguts los damunt nomenats le hu al altre fermarne carta a coneguda del notari qui aquells rebra.

Item que si per ventura lo dit En Saragoça no podra acabar e no acabara lo dit retaule o per mort o per absençia o per qualsevulla altra occasio o raho e aço sera per colpa del dit En Saragoça o per negligència o tarda de aquell q en tal cas ço es saber qe sia tardat tant que dins lo restant temps dessus dit dins lo qual ell deu e es tengut acabar lo dit retaule nol acabara que en lo dit cas lo dit retaule puxa e deja esser acabat a costa e messio sua e de sos bens propis. En altra manera sino era per colpa negligencia o tarda sua de no haver acabat o no haver obrat en aquell en tal manera que en lo restant de lo dit temps no pogues esser acabat ans ell hage honda e faça tota sa diligència en obrar aquell en tal manera que tro en lo dit cas ell o sos hereus sien tenguts de pendre en compte pro rata temporis et quantitatis ço que per ell sera obrat en lo dit rataule e lo que restara a obrar de aqui avant en lo dit retaule sia a carrech de la dita confraria.

Ts. Raimundus Tolosany et Berengarius de Claperijs apothecarius et Sanxus de Stella commorans cum dicto raimundo. Et firme domini Petri Planell qui firmavit XXVI dicti

mensis Bernardus Lombart Franciscus Darbeca en Berengarius Daude assaunatores
cives Valentie.

DOCUMENT 5

València, 25 de juliol de 1402

Àpoca de pagament de 30 florins al pintor Llorenç Saragossà per la confecció del retaule de la confraria del cos de Crist d'Onda.

València, Arxiu del Reial Col·legi Seminari del Corpus Christi, Protocols d'Antoni Pascual

Sanchis 1912, p. 221.

Die martis XXV julij anno a Nat Dnj MCCC secundo Valentie – Sit omnibus notum Quod ego Laurencius Saragoça pictor civis Valencie ex certa scientia confiteor et recognosco vobis Bernardo Piquerij vicino ville Onde presenti : Quod in presencia notarij et ts. infrascriptorum dedistis et solvistis mihi ad meam voluntatem omninodem triginta florenos auri dicte legis quos mihi vos solvere obligastis ratione cuiusdam retaule quod vobis facere promise ad opus capelle confratrie dicte ville constitute sub invocatione sacratissime corporis redemptoris nostri Jhu xsti pictum et storia eiusdem corporis beatissime et in instumento inter me et vos hodierna die in posse notarij infrascripti confecto latius demonstrat Et quia hic est rei veritas facio vobis fieri de predictis XXX florenos presens apoca. Instrumentum por notarium infrascriptum actum est Valencie vicesima quinta die julij anno a nativitate Dni millesimo quadrigentessimo secundo. Sig : : Laurencij Saragoça predicti qui hec concedo laudo et firmo. – Testes huius rei sunt honorabilis Raimundus Tolosasany miles legum doctor habitator et Berengarius de Claperijs apotecarius civis Valentie.

DOCUMENT 6

València, 1 de juny de 1404

Carta del rei Martí a l'abat del monestir de la cartoixa de Valldecrisp demanant-li les llegendes sobre el cos de Jesucrist.

Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 2247, f. 87v.

Rubió 1908, p. 430-431, doc.CCCCXCII.

Lo rey.

Frare Bernat: manam vos que de continent, vistes les presents, vingats a nos, qui us havem mester per alguns affers, empero lexats bon endreçament e recapte en la obra, per manera que vostra absencia no y nogue, car nos vos returarem aci per .viii. jorns. e aço per res no mudets. dada en Valencia, sots nostre segell secret, lo primer dia de juny de l any .mcccciiii. item nos portats e trametets les legendes sobre l cors de Jhesu Christ, que vos tenits en paper, e un barral de vin blanch e altre de vermell del pus fins que sie en lo monastir. item vejats per ço que ns ho pugats referir o ns fets saber, com esta lo pomer que hi havem trames. dada axi com dessus. rex Martinus.

Dirigitur fratri Bernardo ça Fabrega, operario monasterii Vallis Jhesu Christi.

DOCUMENT 7

Manresa, 31 de desembre de 1409

Contracte del retaule del Corpus Christi i santa Cecília del convent del Carme de Manresa.

Manresa, Arxiu Històric Comarcal de Manresa, Fons notarial, volum 628.

Sitjes 2009, p. 23.

El preàmbul en llatí, diu:

«Sàpiga tothom. Que jo, Francesc de Manresa, donzell, domiciliat a la ciutat de Manresa, d'una part, i jo, Berenguer Bertran, pintor, ciutadà de la dita ciutat, de l'altra, com entre nostaltres, les dites parts, foren fets, compresos i concordats els següents capítols:»

Segueix en català:

«Capítols fets entre l'honorat en Francesc de Manresa i en Berenguer Bertran, pintor i ciutadà de Manresa. Primerament, que el dit Berenguer Bertran hagi de fer per al dit Francesc de Manresa un retaule de fusta d'àlber, amb son bancal i guardapols, el qual retaule hagi d'alt .XII. pams i el bancal .III. pams d'alt, i d'ample .XII. pams, i que l'hagi de daurar d'or fi i pintar de bells colors que el retaule es presta. Igualment, que el dit Francesc de Manresa hagi de donar al dit Berenguer Bertran per raó del dit retaule, fustam i or i colors .X. florins. Igualment, que el dit Berenguer Bertran hagi de pintar el dit retaule i ficar-hi les històries del Cos de Crist i la història de santa Cecília, tal com li seran encarregades. Igualment, que en cada història hi hagi una imatge de blau d'Acre. Igualment, que el dit Francesc de Manresa hagi de donar al dit pintor, per raó de pintar el retaule i les reixes (de la capella) i quatre senyals (escuts) a les parets de la capella .XXXX. florins. Igualment, que el dit Berenguer Bertran hagi hagut de reparar les reixes de la dita capella del Corpus Christi i pintar-les, la una barra de vermell, i l'altra, groga.

Igualment, que el dit Francesc li hagi de donar la fusta i claus. I que ho acabi per tot el mes de juny propvinent, ço és, de l'any MCCCCX. Igualment, que el dit Francesc li fa paga, ara de present, de .XX. florins, pels quals li dóna .I. tona d'entre .XXV. fins a .XXX. somades, cercolada amb .V. cèrcols, i .I. tona esganallada, amb .III. cèrcols i que té qualques .XVIII. sesters, i dos carretells que tenen (...una paraula il·legible...) quarts. I en cas que el dit Berenguer, per algun cas, no pogués acabar el retaule, que ell obliga sos béns al dit Francesc de Manresa, de tornar o fer tornar la dita vaixella al seu celler en aquella manera que està al present ara, ço és: la tina lligada amb els dits .V. cèrcols, així com ara està. Igualment, que el dit Francesc hagi de donar al dit Berenguer .V. florins per tot el mes de març propvinent i .XXV. florins quan el tabernacle sigui acabat. Igualment, que el dit Berenguer hagi de posar o fer posar el dit tabernacle en la capella del Corpus Christi que és a l'església de Santa Maria del Carme, a les seves pròpies costes.»

Segueixen en llatí les acostumades manifestacions d'acceptació de les anteriors clàusules contractuals, promeses de compliment, jurament sobre els quatre Evangelis, etc., les quals no tenen un interès especial. Després hi ha l'escatocol, també en llatí, el qual, traduït diu:

«Fet això el darrer dia de desembre de l'any de la Nativitat del Senyor MCCCCX., Sig+ne de Francesc de Manresa. Sig+ne de Berenguer Bertran., que fem això, firmem i jurem. En són testimonis, el discret Francesc de Gamisans, «senior», i Pere Artus, notari, ciutadans de Manresa.»

La data expressada: darrer dia de desembre del 1410, segons el còmput actual correspon al 31 de desembre de 1409, ja que aleshores feien començar l'any el dia de Nadal, per tant, encara no era el 1410.

DOCUMENT 8

València, 7 de novembre de 1422

Contracte signat entre Antoni Peris, pintor de la ciutat de València, i Andreu Julià i Joan Vicent, respectivament notari i llancer de la mateixa vila, per a la realització d'un retaule que contingui «istoriam corporis xpti».

València, Arxiu General del Regne de València, Protocol de Bernat Esteller.
Sanchis 1913, p. 81-82.

Antonius pereç pictor civis Valentie ex certa scientia cum presenti publico instrumento promitto et fide bona convenio speciali pacto hic apposito vobis venerabilibus andree juliani notario et Johanni Vincentij lancerio civibus Valentie presentibus et acceptantibus quod hinc ad festum sacratissimi corporis xpti dabo vobis perfectum operis cum effectu quoddam retrotabulum quod habeo dare fusteum et depictum propriis meis expensas et messionibus depictum cum fino auro et finis coloribus prout oppus requerit ex istorijs sequentibus ex longitudine latitudine prout jam factum est. Primo in poste media istoriam corporis xpti et in alia poste ymaginem sancti Ieronimi cum una eius historia desuper. Et alia poste ymaginem beati anthonij de padua cum eius historia desuper. Et in stagno quinque istorias passionis. Et in sumitate postis medie coronationem gloriose virginis Marie. Et cum suis polseris prout oppus requerit. Vos vero teneamini michi dare pro pretio dicti retrotabuli tam ligni quam laborum depingendi quadraginta florenos videlicet in quatuor equalibus solutionibus una de presenti de decem florenis et alia cum fuerit deauratum et alia cum deboxat et alia cum fuerit perfectum. Et nos dicti Andreas julia et Johannes vincentij acceptantes... promittimus ad invicem complere predicta alia pars inobediens incurrat pena quinquaginta solidorum etc. Rato pacto etc. Et si ego dictus pictor fuere negligens et non perfecero dicto termino possitis meis expensis et dampnis fieri perficere etc. Executio fiat per quemcumque judicem etc. obligamos ad invicem etc. – Testes petrus carroja mercator et Anthonius timor scriptor Valentie.

DOCUMENT 9

Barcelona, 5 de febrer de 1423

Àpoca firmada pel pintor Joan Mates a compte de la realització del retaule del Corpus Christi per a l'església parroquial de Santa Maria, de Blanes. Hi consta l'acta d'entrega del retaule.

Barcelona, Arxiu Històric de Protocols, Joan Pedrol, llig. 1, «tertium manuale», anys 1422-1423.

Madurell, 1950, p. 337, doc. 323.

Die veneris, .v. die februarii, anno predicto [1423].

Iohannes Matha, pictor, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis honorabile domine Sibilie, uxor honorabili Raymundi de Blanis, quondam, militis, quod solvistis michi, ad meam voluntatem, omnes illas triginta libras monete barchinonense de terno, michi debitas racione pictandi et deboxandi quoddam retaule, sub invocacione Corporis Christi, quod dictus honorabilis Raymundus, in suo ultimo testamento, legavit ecclesie beate Marie, ville de Blanis.

Et ideo renunciando, etc. Et quia antedictam solucionem fuit actum et conventum, quod de dictis .XXX. libris vobis facerem cessionem.

Idcirco sine tamen eviccione, et bonorum meorum, do, cedo, et mando vobis, omnia iura michi pertinencia in hereditate et bonis dicte honorabili viri vestri, racione dictarum .XXX. librarum, racione predicta michi debitarum. Quibus iuribus, etc. Ego, enim, etc. Insuper, etc.

Testes: discretus Nicholaus Madrenchs, presbiter, sacristanus de Canolico, diocesis Gerundensis; et Guillelmus Arimbau, ville de Blanis.

Anthonius Jaumet, sutor, villa de Blanis, operarius ecclesie beate Marie de Blanes, una et insolidum cum Iohanne Vallori et Bernardo Morel, magistris axie dicte ville, confitemur et recognoscimus vobis honorabile domine Sibilie, uxor honorabili Raymundi de Blanis, quod tradidistis michi quoddam retaule invocacionis Corporis Christi, quod dictus honorabilis in eius ultimo testamento dicte ecclesie legavit.

Et ideo renunciando, etc.

Testes predicti.

DOCUMENT 10

Barcelona, 1424

«Nota dels arreus lliurats tots els anys per la festa del Corpus, i ordinacions de la processó», Llibre de Les Solemnitats de Barcelona.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, *Llibre de Les Solemnitats de Barcelona-I*, 1G-86, f. 24-34.

Duran & Sanabre 1930, p. 12-21, doc. IV.

Los arreus subsegüents son liurats cascuns anys al monestir de Sancta Maria de la Mercé o al frare lo qual hi es deputat.

Primo I. os o onso ab tot son compliment, e es de pells de anyins negres.

Item, una diadema de sancta Eufemia.

Item, un rotlo de sancta Caterina, e una diadema.

Item, lo ecúleo e diadema de sancta Eulalia.

Item, I. tellador ab dues mamelles e diadema de sancta Ágata.

Item, I. tellador ab dos uylls de sancta Lucia, e diadema.

Item, una rocha ab I. braç ab diadema per sancta Tecla.

Item, una pella ab una ymatge e diadema de sancta Ffaustina.

Item, una ymage e diadema per sancta Anthonina.

Item, dues diademas e I. cap per sancta Quiteria e sancta Apollonia.

Item, una diadema per sancta Bárbara.

Item, una diadema per sancta Úrsola.

Item, I. tallador ab I. anyel e diadema de sancta Agnés.

Item, I. tallador ab fochs e diadema per sancta Cecilia.

Item, una spasa de fust ab I. cor e diadema per sancta Brígida.

Item, I. bastó vert ab diadema per sancta Patronilla.

Item, una lansa e diadema de sancta Digna.

Item, lo drach ab la creu e diadema de sancta Margarida, ab les calces del dit drach.

Item, diaema, barba e caballera de Josep.

Item, unes tanalles ab una orella de sancta Veneranda.

Item, I. tallador ab dues sponges.

Item, dues cotes, la una de sancta Maria e l'altra de sancta Margarida, e es la una blancha ab corones, e l'altra blava.

Item, una dalmáticha de bordat blanch, brodada d'or, e diadema del Infant Jhs.

Item, una diadema de sancta Marina.

Item, altra diadema de sancta Eulalia Emerita.

Item, altra diadema de sancta Engracia.

Item, altra diadema de sor Maria Saccó.

Los arreus devall scrits son liurats cascuns anys al monestir de Sancta Anna, o al frare lo qual hi es assignat per lo dit monestir.

Primo, barba, caballera e diadema de Johachim.

Item, la capsana de juhia ab los fiblays per sancta Anna.

Item, la diadema de sancta Elisabet.

Item, la capsana de fust daurada de sancta Maria Magdalena.

Item, una corona ab una creu verda ab III. claus verts de sancta Helena, e ab sa diadema.

Item, lo vestiment palós e diadema de sancta Maria Egipciacha.

Item, lo leó ab dues vestes de homens salvatges ab barbes e caballeres.

Item, dues diademes, una de sancta Paula e altra de sancta Perpetua.

Item, una diadema de fust entretellada e daurada, e una cota de drap de Constança brodada d'or, folrada de tela blava per aquell qui represente sancta Maria.

Item, una diadema per sancta Samforiana.

Item, III. parells de ales vermelles.

Item, una diadema gran, barba e caballera, e una verga ab penó blanch, e I. mantell de drap de Costança, brodat d'or, per Jhs. com resucite o ix del sepulcre.

Item, I. vestit de aluda complit, e I. parell de guants per lo dit Jhs.

Item, I. sudari de drap de bordat.

Item, II. os parells de ales argentades per los dos angels del monument.

Item, VI. diademes de VI. apostols; ço es, una de sanct P. ab testa, barba e caballera rulla; altra de sanct Johan; altra de sanct Jacme major; e altra de sanct Jacme manor; e altra de sanct Simon; e altra de sanct Tadeu, ab barbes e caballeres.

Item, I. sceptre e I. pom de fust daurat e I.a corona per l'emparador Contestí.

Item, una testa de sanct Zozimas monjo, ab una diadema e I. abit de tela negra.

Item, una cota de bocaram vermell brodada d'or e folrada de Costança verda per la Magdalena.

Item, una custodia de fust ab son peu, daurada d'or fi.

Los arreus següents son liurats cascuns anys al dit monestir de Sancta Anna, succeint al monestir dels frares dels Sachs al qual solien esser liurats.

Primo, VII. croces e tres mitres.

Item, lo saraphff de sanct Ffranchesch ab una verga de ferra, dos guants d'albadina e I. abit burell de bordat, una pensera e I. parell de soles o sabates e I. cinyell de fil.

Item, III. poms de fust daurats per sanct Nicholau.

Item, lo vestiment de cuyr ab calces, diadema, barba, caballera, I. parell de guants de Jhs., qui en forma de pobre, aparech a sanct Martí.

Item VI. abits de monjos, de canamaç negra, e VI. almuces.

Item, XI. diademes e VIII. testerres ab aquelles de sanct Ffrancesch e de sanct Bn.

Item, una verga de ferra daurada, la qual porte aquell qui represente sanct Bn. E una pensera. E la Ara Celi. E I. abit blanch e I. parell de guants.

Item, lo sol de sanct Benet.

Item, dues vestes ab calces de canamaç e dues testes per a dos diables.

Item, I. mantell de tela blava en lo qual ha diverses fullatges d'or per sanct Martí, folrat de vays.

Item, III. caballeres grogues curtes, ço es, una de sanct Martí, altra de sanct Juliá e una altra de sanct Alzeas, e una ploma daurada.

Item, una thiara ab tres coronas, de sanct Gregori.

Item, dues mitres de paper per sanct Agustí e sanct Ambrós.

Item, I. capell de cuyr vermell per sanct Jeronim.

Item, la esglea de sanct Agustí.

Item, lo forn ab sa pala per sanct Guillem.

Item, I. parell de altes verdes e una spasa per l'angel de sanct Juliá.

La forma e ordinació de la dita festa e de la processó de Corpore Xpisti e les precedencies de aquelles son segons que·s segueix:

Ço es, que cascuns anys lo dimecres precedent al dijous en lo qual se celebre la dita festa, après mig jorn, los honorables consellers de Barchinona se ajusten en la lotge, la qual es denant la esglea de Sanct Jacme, la qual lotge es molt notablement enramada de fulles e de flors. E aquí mateix convenen molts honorables ciutadans e los honrats cónsols de la mar ab molts honrats mercaders. E com se esdevé que a la dita jornada se troben dins Barchinona ambaxadors o missatgers de algunes comunes o universitats, axí fora la senyoria del senyor rey com dins aquella, son convidats per part dels dits honorables consellers de venir a la dita congregació e per anar ab ells a la Seu al offici de les vespres, e al sendemà al offici de la missa e a la processó. E ajustats tots en la dita lotge, los dits honorables consellers, missatgers, ciutedans, cónsols e mercaders, graduats e constituïts en degut orde per los honrats obrers de la dita Ciutat, precehints diverses juglars sonants ab diverses trompes, van a la dita Seu e aquí hoen lo divinal offici de les vespres. E acabat lo dit offici, se·n tornen en lo dit orde a la dita lotge, e après, cascun pren e te sa via.

E après, lo sendemà, ço es dijous per lo matí que·s fa e·s celebre la dita festa del preciós Cors de Jhesu Xpist en semblant forma e manera que dessús, los dits honorables consellers ab los altres dessús nomenats se tornen ajustar en la dita lotge de Sanct Jacme. E aquí ajusts, precehints los dits juglars sonants ab les dites trompes, se·n van graduats e ordonats segons que dessús a la dita Seu on hoen lo sermó e lo offici de la missa major, lo qual se fa aquí molt solemnement. E fet lo dit offici, sens altre mijá es procehit a la processó en la forma, manera e orde següents. E la ordinació de la dita processó es feta per certs honorables canonges e per los honrats obrers e IIII. ciutedans elegits per los honorables consellers.

Primerament, totes les trompes.

Aprés, la bandera de sancta Eulalia.

Los ganfanons de la Seu.

Los ganfanons de la esglea de Sancta Maria de la Mar.

Los ganfanons de la esglea de madona Sancta Maria del Pi.

Los ganfanons de la esglea de Sanct Just.

Los ganfanons de la esglea de Sanct Pere.
Los ganfanons de la esglea de Sanct Miquel.
Los ganfanons de la esglea de Sanct Jacme.
Los ganfanons de la esglea de Sanct Cugat.
Los ganfanons de la esglea de Sancta Anna.

Los brandons:

Primo, los brandons de la Seu, a la part dreita.
Los brandons de la Ciutat, qui son XL., a la part esquerra.
Los brandons dels orbs, contrets e spunyats.
Los brandons dels molers.
Los brandons dels forners.
Los brandons dels flaquers.
Los brandons dels peschadors.
Los brandons dels texidors de lin.
Los brandons de la confaria de Sanct Juliá.
Los brandons dels blanquers.
Los brandons dels fusters.
Los brandons dels pellicers.

Les creus:

Primo, la creu de la Seu.
La creu de la esglea de Sancta Maria de la Mar.
Aprés, la creu de madona Sancta Maria del Pi.
La creu de Sanct Just.
La creu de la esglea de Sanct Pere.
La creu de la esglea de Sanct Miquel.
La creu de la esglea de Sanct Jacme.
La creu de la esglea de Sanct Cugat.
La creu de la esglea de Sancta Anna.
La creu de la esglea de la Mercé.
Les creus del Carme e dels Agustins.

Les creus dels Preycadors e dels Frares Menors.

[El clero].

Certa part del clero, ço es, après los scolans e preveres de les esgles parroquials ab los sobrepelliços.

Los frares del Carme a la part drete, e los Agustins a la part squerra.

Los frares Preycadors a la part drete e Frares Menors a la part esquerra.

Los canonges ab tot lo clero de la Seu.

Les representacions:

Primo, la Cració del mon ab XII. angels qui canten: *Senyor, ver Deu.*

Infern ab Lucifer dessús, ab IIII. diables ab ell.

Lo majoral ab la maça ab XXIII. diables, los quals fan la batalla a peu ab los angels.

Sanct Miquel ab XX. angels de spasa qui fan la batalla ab los diables.

Paradís ab tot son arreu.

L'angel de Adam tot sol.

Adam e Eva.

Cahim e Abel.

La Archa de Nohé ab son arreu.

Melchisedech.

Abraam e Ysach ab l'ase.

Les dues filles de Lot.

Lot e sa muller.

Jacob ab son angel.

Lo rey David ab lo giguant.

Los XII. tribs de Israel, de dos en dos.

Los XII. Angels qui canten: *Victoriós.*

De les representacions les quals administre la Seu:

Primo, Moysés e Aaron.

Ezechies e Jeremies.

Helies e Heliseu.
Ezechiel e Jonás.
Abacuch e Zacharies.
Daniel e Ysaies.
Sanct Johan babtiste, tot sol.
Los jutges de sancta Susanna.
Sancta Susanna ab l'angel e Daniel.
Judit ab la serventa.
Sanct Raphael ab Tobies.
La Anunciacio de la Verge Maria ab los angels cantants: *A Deu magnifich.*
Lo entremés de Betlem o la Nativitat de Jhesu Xpist.
Lo primer rey de Orient cavalcant, tot sol.
Lo segon rey cavalcant, tot sol.
Lo terç rey cavalcant, tot sol.
VI. juheus ab capes e gramalles.
Lo entramés dels innocents ab Rachel dessús.
Los homes d'armes.
Lo rey Herodes ab dos doctors.
Los Alamanys.
Los XII. angels qui canten: *Loem la ostia sagrada.*

De sancta Anna:

Joachim e lo pastor.
Sancta Anna e sancta Elisabet.
Sancta Helena ab Contestí, emperador, ab sos doctors e cavallers.
Sancta Maria Egipciacha e Zozimas ab lo leó.
Sancta Paula e sancta Perpetua.
Sanct Elm.
Sancta Heutrix.

Les representacions de que han carrech los frares de la Mercé van après, ço es:

Sancta Úrsola, sola.

Sancta Tecla e sancta Candia.
Sancta Caterina e sancta Bárbara.
Sancta Agnés e sancta Cecilia.
Sancta Agata e sancta Lucia.
Sancta Clara e sancta Eufrosina.
Sancta Appollonia e sancta Quiteria.
Sancta Margarita, sola ab lo drach.
Los angels qui sonen.
Sancta Maria e Jhs. e Joseph.
Aprés, lo Resucitat, tot sol ab la creu.
Sanct Dimas ab son angel.
Gestas ab lo seu diable.
Longí tot sol ab la seda.
Joseph ab Arimathia e Nichodemus.
Los XII. angels ab les plagues, cantans.
Lo monument ab tot son arreu, e la Magdalena dessús.
Sanct Anthoni e sanct Honoffre.
Sanct Paul hermite e sanct Aleix.

Les representacions de Sancta Eulalia dez Camp van après:

Primo, Sanct Ffrancesch e sanct Nicholau.
Sanct Domingo e sanct Thomas de Aquí.
Sanct Bernat e sanct Yvo.
Sanct Benet ab lo diable.
Sanct Honorat e sanct Paciá.
Sanct Basili e sanct Maur.
Sanct Machari ab lo diable.
Sanct Gem ab son companyó e ab lo ase.
Sanct Martí ab Jhs. en forma de pobre.
L'angel de sanct Juliá ab la cirvia.
Sanct Juliá e sanct Alzeas.
Sanct Gregori e sanct Jeronim.
Sanct Ambrós e sanct Agustí.

Los XII. angels qui canten: *Ay vos bona gent honrada.*

Aprés van les representacions de les quals ha carrech lo majordom de la esglea de madona Sancta Maria de la Mar:

Sanct Climent e sanct Dionís.

Sanct Lorenç e sant Vicenç.

Sanct Blay e sanct P. martir.

Sanct Steve, sanct Pons e sanct Baudili.

Sanct Sever e sanct Ffabiá.

Sanct Ypolit e sanct Cugat.

Sanct Abdon e sanct Sennen.

Sanct Cosme e sanct Damiá.

Sanct Xpistoffol ab l'infant Jhs. al coll.

Lo martiri de sanct Sabestiá, ab los cavalls cotoners e ab los turchs.

Lo ffenix tot sol.

Sanct Jordi a cavall.

Lo vibre.

Aprés van aquells qui representen los apostols:

Sanct Pere e sanct Paul.

Sanct Andreu e sanct Jacme major.

Sanct Phelip e sanct Jacme menor.

Sanct Maciá e sanct Thomas.

Sanct Barthomeu e lo diable.

Sanct Barnabé.

Sanct Simon e sanct Thadeu.

La águila tota sola. Aprés, los angels qui toquen sturments. Aprés, los ciris blanchs.

Aprés, los qui canten denant la custodia.

Sanct Luch.

Sanct Johan

Evangelista.

La custodia

ab lo sagrat Cors

de Jheupist.

Sant March.

Sant Matheu.

Lo senyor bisbe ab sos ministres.

Ciris blancs, si n'hi ha.

Los angels percucients ab los diables percucients. Aprés, dos homens salvatges qui porten una barra per retenir la gent.

Aprés, tot lo poble.

Deo gracias et eius

Purissime Genitrici

Los lochs per on passe la dita processó:

Exint per lo portal major de la Seu passa denant lo palau major del senyor rey. E per la Freneria, per les plaçes de les Cols, del Blat, de la Boria a la capella d'en Marchús, per lo carrer de Munchada e girant per lo Born entre en la esglea de Madona Sancta Maria de la Mar. E aprés, exint de la dita esglea passe per la plaça dels Cambis e per lo carrer Ample tro al cantó del Regomir. E per lo Regomir. E per la plaça de Sanct Jacme. E per lo carrer qui va tro al palau bisbal. E aquí girant, se'n entre per lo dit portal major dins la dita Seu.

E per los lochs dessús dits son ordonats per ministrar en la dita processó XXVII. honrats ciutedans.

Ço es, de la Seu tro al cantó d'en Senós...II.os

E del dit cantó d'en Senós tro a la plaça del Blat...II.os

E de la carniceria de la plaça del Blat tro a la volta d'en Cirer...II.os

E de la volta d'en Cirer tro a la casa d'en Jacme de Margens...II.os

De la casa d'en Jacme de Margens tro al cantó del Born...III.e

Del cantó del Born tro al carrer Ample...II.os

De la carniceria del carrer Ample tro al cantó del Regomir...III.e

Del cantó del Regomir tro a la volta de Sanct Xpistoffol...II.os

De la volta de Sanct Xpistoffol tro a la plaça de Sanct Jacme...II.os

De la plaça de Sanct Jacme tro a la Seu...III.e

Item, son ordonats cascuns anys per los dits honorables consellers certs honorables ciutedans per portar los ciris blancs denant lo preciós Cors de Jhesu Xpist, però, a

vegades se varie lo nombre, car als uns anys ni elegeixen XX. E altres anys XVI. segons es vist faedor als dits honorables consellers. E los pus antichs en officis e altres honors van pus derrers denant lo dit preciós Cors de Jhesu Xpist.

Item, cascuns anys lo senyor rey, si present es en Barchinona, e los honorables consellers, e altres notables persones per los dits honorables consellers elegidores, porten los bordons del pali, lo qual va sobre lo sagrat Cors de Jhesu Xpist. E si hic ha missatgers son-hi posats segons lur grau.

DOCUMENT 11

Sant Joan de les Abadesses, 17 de juliol de 1426

Acta de la invenció de l'hòstia miraculosa a l'església del monestir de Sant Joan de les Abadesses.

Villanueva 1821b, p. 251-254, doc. xx.

Die Mercurii, decima septima Iulii, anno a nativitate Domini M.CCCC.XXVI., praesidente domno Arnaldo de Vilalba abbate ipsius monasterii Sancti Iohannis, qui oriundus fuit de domo de la Serra, quae sita est supra collum a quo manatur fluvius qui vocatur Trentapassa, transeundo seu itinerando a villa S. Celidonii ad quendam vicum qui vocatur Linas; tempore cuius quidem abbatis fuit in multis et quam plurimis bonis augmentis, tum non solum in temporalibus sed etiam in spiritualibus huic monasterio, et signanter in ornamentis ecclesiae, prout manifeste apparet: et inter caetera in dicta ecclesia super altare Beatae Mariae in quoddam Crucifixum magnum cum duobus latronibus et quatuor imaginibus, quae prae nimia vetustate earum picturae fuerant consumptae. Quas dictus reverendus dominus abbas cupiens recuperare, et de novo depingi facere a quodam pictore qui eo tempore depingebat simborium, quod est supra dictum altare B. Mariae, propterea iussit dictum Crucifixum cum caeteris imaginibus deponi et descendi a loco in quo stant per quemdam Franciscum Ianuarium canonicum, et Ioannem Bolas presbiterum dicti monasterii; qui protinus descenderunt dictum Crucifixum, latrones, caeterasque imagines a loco in quo stant, et eas posuerunt supra tecta extensa super pavementum B. Mariae. Et respicientes viderunt in fronte dicti Crucifixi quamdam laminam argenti honestissime fixam, quam diligenter accensis luminibus amoverunt de ipsius fronte conquavato et intus dictam conquavatam viderunt quendam pannum lini album, nitidum et purissimum complicatum, quem suavissime duplicarunt, non amovendo, nec extrahendo eum de loco suo; et intus reperierunt hostiam Domini in tribus partibus divisam, quemadmodum per presbiteros solet dividi in tres partes quando celebrant missam; et cogitantes inter se hoc esse debere Corpus Christi consecratum, unus eorum velociter accessit ad dictum R.dum abbatem praedicta

nuntiare. Qui protinus hiis auditis, et convocatis omnibus canonicis et clericis suis, omnes festinantes occurrerunt ad videndum quid hoc posset esse; et cum vidissent unusquisque eorum cogitasset super hoc facto, dictus R.us abbas recordatus est quod in missali capellae S. Laurentii sunt descriptae consecrationes istius ecclesiae et altariorum, scilicet, S. Ioannis, S. Mariae, S. Laurentii, et S. Iacobi, quae fuerunt una et eadem die consecrata. In quo quidem missali continetur quoddam memoriale scriptum tenoris sequentis. = «Anno ab incarnatione Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo primo, conventus S. Iohannis coram altari B. Mariae convenit, adstante ibi populo cum magna veneratione et devotione, decimo sexto calendas Iulii, in Crucifixo maiori iam dictae Genitricis Domini nostri Iesu Christi, quem Crucifixum Dulcetus laicus fieri iussit. Ibi has reliquias posuerunt, videlicet, in fronte de Corpore Christi, et desuper cohoptum de vera cruce Domini, postea in scapulis miserunt de Sto Salvatore, de sepulcro Sanctae Mariae ubi transivit, et de presentatione Domini, et de Getsemani, et de S. Martialo, et de S. Stephano proto-martire, et de S. Nicodemo, et de Sanctis Simplicio, et Ambrosio, et de aliis plurimis Sanctis, de quibus eorum brevis nimia vetustate consumpti, nequiverunt legi». Et hoc comperto incontinenti dictus R.us abbas, et conventus, et omnes qui ibi erant, procidentem adoraverunt Dominum Iesum Christum Salvatorem, ipsum laudantes, et benedicentes de tanto miraculo, quod Hostia consecrata pro centum septuaginta quinque annis et triginta duobus diebus permaneret nitida purissima et immaculata, tam in colore, odore, quam in sapore, ac si eadem die fuisset ibi posita, quod est mirabile in oculis nostris. Et hoc facto, cum summa reverentia fuit positum in pixide argenti, ubi quotidie reservatur Corpus Christi. Et quidam canonicus dicti monasterii, Ioannes Cantalops vocatus, sequenti die celebravit missam, et in comunione accepit modicam particulam de dicto Corpore Christi simul cum illo, cum assensu dicti R. abbatis, qui nullam differentiam reperisse seu cognovisse testatus est. Postquam dictum Crucifixum et alias imagines fuerunt depictae, die praedicta, scilicet, die Mercurii, decima septima Iulii, anno a nativitate Domini M. CCCC.XXVI. post vespas praefatus R.us abbas cum suo conventu deliberaverunt illammet hostiam consecratam reponere in fronte eiusdem Crucifixi, in quo per tot annos conservata extiterat immaculata. Convocato omni populo et pulsato maximo classico, ut in praecipuis festivitatibus solet fieri, cantates *Te Deum*, per hebdomedarium canonicum fuit demonstrata omni populo ibidem existenti, et videntibus illis fuit regressa in suo loco, ut dictum est. Et dictum Crucifixum postea posuerunt in suo loco, a quo fuerat depositum super altare B. Mariae, in conspectu

omnium ibidem existentium, non curantes videre reliquias, quae dicuntur esse in scapulis. Deo gratias.

DOCUMENT 12

Roma, 5 de juliol de 1455

Carta del papa Calixt III a l'arquebisbe de Tarragona i a altres altes dignitats eclesiàstiques catalanes per tal que indaguin sobre la veracitat del prodigi eucarístic del monestir de Sant Llorenç del Munt, el qual li havia estat relatat a través d'una súplica del rei Alfons el Magnànim.

Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, fons de Sant Llorenç del Munt.

Rius 1964, p. 179-181.

Al venerable germà l'arquebisbe de Tarragona i als discrets l'abat del monestir de Santes Creus, de la diòcesi tarragonesa i a Narcís de Sant Dionís, canonge de Barcelona, salut, etc. Entre altres oficis que ens pertocquen, etc. Ara de poc ens era presentada de part de nostre fill caríssim en Crist, Alfons rei il·lustre d'Aragó, una súplica del tenor següent:

Beatíssim Pare: Ha arribat a oïdes d'Alfons, rei d'Aragó, devotíssim fill de vostra Santedat, per informació autoritzada per molts testimonis fidedignes i per relació verbal el gran i digne de memòria perpètua miracle i prodigi que el piadós i misericordiós Déu i Senyor Nostre Jesucrist, per a manifestació de la seva immensa magestat i inefable veritat, i per a corroboració de la fermesa de la fe catòlica en els cors dels seus fidels, ha obrat de poc en l'església del monestir de Sant Llorenç del Munt.

Un dia del mes de maig al vespre, després de Completes, un monjo de l'esmentat monestir que feia de sagristà, havent tret uns ornaments necessaris per a la festa de Sant Miquel Arcàngel, que s'esqueia el dia següent, que s'havia de celebrar solemnement en l'altar del Sant Arcàngel situat a la mateixa església, d'un gran armari de fusta que hi havia darrera i prop de l'altar major i havent-hi allí també un retaule de Sant Llorenç amb el tabernacle o sagrari en què s'hi acostumava a guardar la santa eucaristia, havent tancat l'església, quedant el susdit armari obert i en ell una candela encesa, que segons

es creu hi deixaria per oblit fadigat de son, i havent-se'n anat al llit amb tots els altres monjos del monestir, l'armari, el tabernacle i el retaule esmentats es varen cremar. Al dia següent, de bon matí, els monjos entrant a l'església i trobant, el que menys pensaven, convertits en cendres i carbons encesos tabernacle i retaule, i fosos o líquefactes una creu de bronze i alguns calzes de plata, remenant entre les cendres amb bàculs, varen trobar, no líquefacta però si cremant, la capsa d'argent, o custòdia segons es diu habitualment, que s'hauria d'anomenar sagrari, en la qual hi havia estat amagat el cos de Crist en tres hòsties consagrades, la qual capsa, refredada amb aigua i col·locada damunt de l'altar major, fou oberta i en ella hom hi trobà els corporals que embolicaven les formes consagrades cremats i fets cendra. Però les hòsties, la qual destrucció tant temien, havien quedat intactes, sanes, íntegres i sense dany; el prior del monestir i monjos, considerant la grandesa del miracle, amb ment piadosa, com era el cas, i adorant aquelles hòsties i conservant-les amb tota honor i summa reverència, han ordenat que perpètuament tots els dijous es celebri en aquella església ofici de Corpus Christi i cada dia se'n faci commemoració a vespres, laudes i missa i que allí es construeixi una capella sots invocació del mateix Santíssim Corpus i en ella es guardin les tres sagrades hòsties dintre d'un reliquiari que tingui una cara de cristall, per a que aquelles puguin ésser vistes de tothom i que estigui tancat amb tres claus; de les quals una la tindrà l'arquebisbe de Tarragona, l'altra el bisbe de Barcelona i la tercera algú dels presidents de l'orde benedictí de la província tarraconense, per a que així s'eviti tota sospita de translació de les mateixes sacratíssimes hòsties a altres llocs, a no ésser que la Seu apostòlica resolgui altra cosa. Per lo qual, de part del dit rei hom suplica humildement que es proveeixi convenientment per fer indagar la veritat d'aquix miracle i, averiguada aquesta, es digneu proveir que sigui predicada públicament per tal que amb ella els devots es facin més devots i els no devots sien induïts sincerament a la perfecció de la devoció i de la fe.

Per tant Nòs desitjant haver d'aquest assumpte el coneixement que requereix la seva sublimitat, manem a Vostra Discreció que cerqueu de fer sobre tals coses una inquisició com cal i amb lletres autoritzades amb els vostres segells procureu assabentar-nos-en fidelment per tal que Nòs puguem ordenar solemnement tot el que sembli necessari sobre tals coses referents a tan excels misteri a llaor i glòria de l'Altíssim.

Dades a Roma el 1455, 5 de juliol de l'any primer del nostre pontificat.

DOCUMENT 13

Barcelona, 26 de febrer de 1455

Contracte entre l'abat de Ripoll i Jaume Huguet, pintor i ciutadà de Barcelona, per a la pintura del bancal del retaule de Santa Maria del monestir de Ripoll.

Barcelona, Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Manual del notari Antoni Vinyes (perdut)

Sanpere 1906, v. 2, p. XX-XXII.

Primerament: lo dit Jacme Huguet, pintor, convé e en bona fe promet a lo dit ravarend mossen lo Abbat, que en las ystorias primeras de la part dreita del dit banchal, so es, en la primera casa, pintarà la *istoria de la Sena*, stant Jesuchrist en la taule ab los dotze Apostols. E en la segona casa pintarà con *Jesuchrist feu oració en lo hort de Gericó*. E après en les altres dues ystories de la part esquerra del dit banchal, en la primera casa pintarà *com portaren a crucificar Jesuchrist ab la Creu al coll, acompanyat de Juexes, demostrant com la Verge Maria, Sent Johan e Sent Pere lo acompanyaban*. E en la segona e darrera casa del dit bancall sie *asseguda la Verge Maria al peu de la Creu ab lo Jhesús mort a la falde e ab totes les Maries, e Joseph e Nicodemus*. Més avant promet lo dit Jacme Huguet al dit mossen lo Abbat que en las tres cases del tabernacle (pintarà la *Verge Maria ab lo Jhesús*), ço es, en la casa del mig se pintarà *lo Crucifix hi la Verge Maria e Sent Johan*. En la casa de la pastoreta del dit tabernacle (pintara la *Verge Maria ab lo Crucifix*) Jesús al bras. E en la part squerra del dit Tabernacle sie *mossen Sent Benet assegut*. Mes avant es convengut entre los dits mossen lo Abbat e Jacme Huguet promet en tots los campés e diademes de les imatges qui necessari hauran de les dites ystories totes aquelles embotirà de guix e daurarà d or fi com se pertany. E per semblant deura d or fi tota l obra de taula qui acompanyarà l obra de les dites ystories. E mes promet fer es quiscuna ystoria una imatge vestida de fin atzur d Alamanya e mes fi mester serà. Mes avant lo dit Jacme Uguet haurà a fer en las sinch casas qui son en lo detras del dit bancal sinch mitges imatges com nos puguen mostrar molt, ço es, en la casa de mitg *Jhesu Christ tenin lo calçer ab la ma, demostrant la ostia*

dins lo calçer, e en les quatre cases restants haya a pintar *quatre mitges ymatges de profetes*, e aquelles qui millor fassen el fet de la consagració e que les haia acabar de blanch e de negre. E, per tant, que les dites sinch cases, ab les dites sinch mitges ymatges, isquen, e si mostran millor sie pintada la obra de talla qui las sinch dites cases acompanyen al detràs del dit bancal de groch perque don semblança d or e perque la (blancó) isque dels campers. E totes les dites coses lo dit Jacme Huguet promet fer ab tota aquella perfectió que s pertany.

Item lo dit mossen lo Reverent Abbat, per sguard e contemplació e remuneració dels treballs e despeses que lo dit Jacme Uguet a de fer en totes les desús dites coses o per preu o salari de tota la dita obre, convé e promet al dit Jacme Uguet li darà e pagarà en la forma següent: vuytanta florins corrents valents onse sols florí, ço es, ara de present vint e quatre florins e sis sols, e los restants cinquanta sinch florins e sinch sols en sie dues aguals pagues, ço es, la una meytat com lo desús dit retaula serà enguixat e deboxat e a punt pera daurar, e l altre metat com serà de tot acabat.

Item mes es convingut entre lo dit mossen lo Abbat e lo dit Jacme Uguet, que ell lo dit Jacme Uguet haia e haver acabadas totes las desús dites cosas, sots la pena desús escrita, de ci a la festa de Madona Santa Maria del mes d agost primer vinent.

Item mes son d acort les dites parts que en cas que lo dit Jacme Uguet no fes la obra que s pertany en lo dit retaula e bancall, e lo dit mossen lo Abbat no y sie content, que sobre lo ber acabar de la dita obre es entre las ditas parts alguna diferencia o debat que sobre la dita diferencia o debat, cascuna de las dites parts haian starse a la pena desús escrita, haian a starse a dita determinació del senyor en *Matias Bonafè, ymaginarius*, lo qual cascuna de les dites parts de present eleges.

Totas las ditas coses per la una e l altre promeses convenen e prometen les dites parts, ço es, la una a l altre e endessemps de tenir, cumplir e observar, sots pena de vint y sinch lliuras barchinonenses, gonyadores les dites parts per la part obedient e per qui no starà de complir les dites coses. E per la restant terça part al official qui n farà la exequció, ab restitució de messions e obligació de bens mobles e immobles, haguts e hauradós. *Quod juramus, &*

Volen les dites parts que dels presents capitols e de cascuna de aquells sien fetes una e moltes cartes ab totes e sengles clausulas, renunciacions e juraments a coneguda del notari dels presents capitols substancia del fet no mudada.

DOCUMENT 14

Barcelona, 12 d'abril de 1489

Contracte entre el mestre Miquel Lluch i la confraria de paraires de Barcelona per a la construcció d'un nou retaule per a la capella del Corpus Christi i de Sant Antoni del convent barceloní de Sant Agustí Vell.

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Bartomeu Costa. Llibre primer de negocis de la Confraria de Sant Antoni de Paraires de Barcelona, anys 1480-1494.

Jardí 2006, vol. 2, p. 6-7, doc. 4.

Capítols inhibits, fets e concordats entre lo senyor Pere Pinyol, Pera Castell, Anthoni Botey e Bartomeu, perayres, ciutadans de Barchinona, administradors l any present de la Confraria del Cos de Jesuchrist e de Sent Anthoni dels perayres, de una part, de la dita ciutat, e mestre Miquel Longuer, alamaný, fuster e ymaginayre, ciutadà de la dita ciutat, de la part altre, sobre la construcció per dit mestra Miquel fahedora del retaule en la capella del Cos de Jesuchrist o de Sent Anthoni, dins la iglesia del monastir de Sent Agustí de Barchinona, segons se segueix:

Primerament: lo dit mestre Miquel Longuer, alemany, e fuster, ciutedà de Barchinona, convé e en bona fe promet als dits honorables Administradors de la confraria del Cos de Jesuchrist e de Sent Anthoni, que de ci a la festa de Sancta Maria d Agost propvinent ell farà e construirà un retaule de bona fusta d alber neta, barres e pilans. E lo restants pilars tubes e altres obres de talla farà de bona fusta de pi de quarente, segons la mostre, de les mides següents, so es, de la amplaria de la capella dels perayres en la iglesia de Sent Agustí, Construida, e de altaria de XXX.VII. palms, per preu de sexanta lliures, ab tal pacte e condició que a cascun costat dels dits retaule hage de fer tres imatges, cascuna de sinch palms en sus, segons la proporció del camper, ab ses pasteres e tabernacles entallats en lo millor manera que ferse puxa. Les imatges faga lo dit mestre Miquel, de aquells sants o santes que los dits honorables Administradors volran e elegiran e de present elegenden les següents, ço es, en los mes baixos tabernacles Sent Pere e Sent Pau, en los del mig Sent Johan evangeliste e la Magdalena, e en los més alts

la salutació de Nostra Dona, e en lo camper del mig la resurrecció de Jesuchrist e Sent Anthoni, tot embotit. Lo qual preu se hage a pagar en aquesta manera, ço es, de present sis lliures, e acabat e posat lo dit retaula en la dita capella vuyt jorns après la restanta quantitat.

E lo dit mestre Miquel convé e promet als honorables administradors demunt dits, sots pena de XX lliures que dins lo dit temps compliria les dites coses en la manera e forma desús dita e segons mils porà, sens tota dilació, ad restitució de totes messions e despeses, e la qual pena sie guanyada la meytat a la part obedient.

E los dits honorables administradors convenen e prometen cumplir les coses desús dites per ells promeses, sens tota dilació, ab restitució de messions e despeses, obligantne los bens de la dita confraria.

E tots lo juren.

DOCUMENT 15

Barcelona, 3 de febrer de 1491

Joan d'Alemanya (Joan Frederic) es compromet a acabar el retaule dels paraires.

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Bartomeu Costa. Llibre primer de negocis de la Confraria de Sant Antoni de Paraires de Barcelona, anys 1480-1494.

Jardí 2006, vol. 2, p. 18-19, doc. 19.

Capitols inhibits, fets e concordats entre els senyors en Pere Castell e Guillem Feliu, consols, e dit Pere Castell, Pere Pinyol, com avens de aquestas coses plena potestat, ab consell de prohoms del dit ofici e confraria sobre la construcció de retaula qui fa en la capella del Cor de Jesuchrist e de Sent Anthoni, instituida en lo monastir de Sent Agustí de Barchinona. E los senyors en Pere Valls, Jacme Sadó, Nofre çà Font, Francesch de Guirart, administradors l any present de la dita Confraria, per cer hi volran de una part, e mestre Johan de Alemanya, ymaginayre, ciutedà de Barchinona, de la part altre, sobre lo acabament del retaula comensat per el mestre Miquel Longuer, quondam, ymaginayre, ciutedà de Barchinona, en la dita capella, sots la forma seguent:

Primerament: lo dit mestre Joan Alemanya convé e en bona fe promet als dits consols e administradors e altres desús nomenats de aquestes coses, havent plen poder, que de aquí a la festa de cinquagesima primer vinent ell farà en lo dit retaule les coses que amnquen a compliment d aquell, ço es, lo Jesuchrist, segons la mostra que dada li serà, a conexensa del honorable en Berenguer Palau, mestre argente, de bona fusta de alber, e de Granesa, que lo dit camper del dit retaule sie fornit.

Item més que lo front de la pastera sobre lo Jesuchrist hage a esser de les mostres e entretalladas segons son les altres dels costats del dit retaula, ab lur compliment.

Item mes, que hage a fer les tubes del bancal de tres quarts dalt, així envesallades segons les mostres del dit retaule, e millor si millor porà.

Item més, que si negunes coses mancaren en lo dit retaule per haver compliment lo dit retaule, que lo dit mestre Joan se obligua en adobar aquelles e acabarles segons ho havia comensat lo mestre Miquel.

En lo preu de les coses desús dites per lo dit mestre Johan... quinze lliures, las quals los dits consols e administradors qui forman y volran hagen a pagar... Joan en los termens a pagar següents, ço es, de present sinch lliures, e la resta acabat que sie lo dit retaule, e aquell mes ab son compliment.

E mes havant li hagen a donar lo Jesuchrist e les tubes del bancal e del front de la pastera, fets per lo dit mestre Miquel.

E les dites parts loants aprovats e rattificantse, confirmants, convenen e prometen la una part contraria faents, conmesedores e adquisidores, ço és, la meytat a la part obedient e les dites coses complir volent, qual pena comesa e no graciosament remesa. No resmenys les dites parts sien tengudes obligades en fer e cumplir les coses desús dites. E per ço les dites parts ne obliguen, ço es, los consols e administradors e altres desús nomenats qui fermar hi volran e lo dit mestre Johan tots lurs bens mobles e immobles, haguts e havedors, o juren.

Die jovis III mensis Februarii anno a Nativitate Domini millesimo quadrigentessimo nonagesimo primo fuerunt firmata infrascripta capitula per dictas partes.

Testes,

DOCUMENT 16

Barcelona, maig de 1493

Contracte signat entre els administradors de la confraria dels paraires de Sant Antoni de Barcelona i Pau Vergós, pintor, ciutadà de Barcelona, relatiu al daurat i la pintura del retaule que hi havia a la capella d'aquesta confraria a l'església del convent de Sant Agustí de Barcelona. El terme per a la realització del treball es fixa en 6 anys i el preu en 235 lliures, incloent-hi les despeses de desmuntar el retaule, traslladar-lo a l'obra de l'artista i tornar-lo a muntar. Pau Vergós presenta com a fiadors un conseller, un mercader i el seu pare, el pintor Jaume Vergós II.

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Bartomeu Costa, núm. 16.

Jardí 2006, vol. 2, p. 33-34, doc. 48.

En nom de Deu sia e de la gloriosa Verge Maria, e de mossen Sent Anthoni, e a honor de la qual los presents capituls e pactes son stats concordats.

Capitols fets e concordats per e entre los honorables en Jacme Colomer, Barholomeu ferrer, Jacme Par e Benet Masdeu, perayres, ciutedans de Barchinona. I any present administradors de la Confraria de Sent Anthoni de la present ciutat de Barchinona, de una part, e lo senyor en Pau Vergós, pintor, ciutedà de la dita ciutat de Barchinona, de la part altre, sobre la pintura del retaula de fusta situat en lo monastir se Sent Agustí de la dita ciutat, en la capella dels perayres, sobre la qual son stats fets los capitols següents :

Primerament es concordat entre les dites parts que en lo banchal, ço es, entres cases o spays, ço es, en la primera casa de man dreita, sie la Cena, e en l altre la oració del Hort, e en l altre la Presa de Jesuchrist, ben fornides de imatges e ben acompanyadas, e ben endrapat e ben enguixat, diademas, fresadures, campers, brochats en los lochs pertanyents, e que sie tot d or brunit e picat de belles colors, ço es, d atzur, carmesí e altres colors fines, axí com se pertany de retaules. Mes que les tubes de dit bancal, e pilars retorxats e revestits, e vases copades pertanyents, tot sia d or fi brunit.

Item mes es concordat que en la casa del mig, ço es, en la del Deu, tot lo detrás sie de enbrochat d or e d atzur, e totes les guies e claus e la vora del portal hont sia Sent Anthoni e peranys de Deu e tabernacle e diadema del Deu, fresadures, e unes carxoffes d or fi en lo suari del Deu, allà hont mester serà e de bons colors pintat.

Item es concordat que en lo retaula de la punta, sobre lo Deu, hage une ystorie de la profesió del Corpus Xistri. molt ben acompanyada e fornide e acompastada ab bons colors.

Item es concordat que en sis taulas restants de dit retaule, ço es, tres de cascun costat, hagen les ystories que ells volran e delliberaran e aquelles promet lo dit pintor fer en la forma e manera que ells elegiran.

Item mes es concordat que totes les sis imatges del guardapolvo sien ben arresades d or embotit en lo loch hont seguirà o serà mester, e les cares ben diferenciades la una del altre, debuxats divisats de colors, e per lo semblant dites imatges e tabernacle e tubeus e pilars e tota la obra de tall, e campers, diademas, fressadures, brocats, tot d or fi com dit es, e de bons colors.

E totes les dites coses per los dits administradors largament expresades, promet Pau Vergós fer ab aquella perfecció que ferse porà, donant en aquell bon esperit, fornint aquell com per dits administradors es demanat, axí lo banchal com tot lo retaule, de bo e fin or, ab tota aquella perfecció que la obra requer, e que tots los brocats sien fets segons lo retaula de Sent Agustí major.

Item lo dit Pau Vergós convé e promet als dits administradors que ell haurà pintat e acabat lo retaula de tot compliment e de tota perfecció d ací a sis anys, del dia present que los dits presents capitols se firmanen en avant, comptadors en la forma devall escrita.

Item es stat concordat que, si ço que Deu no vulle, lo dit Pau Vergós moria ans que lo retaule sie fos acabat, que lo haurà pintat de pintura e obra en aquell, sie judicat per tres bons pintors elegidors per abdues parts, abils, entesos en tals coses, e lo qui serà judicat per tots aquells o per los dos sie servat per les dites parts, ço es, que si serà judicat lo dit

Pau Vergós deurà haver mes de lo que bestret e pagat li seria, lo qual demés serà los dits administradors qui ara sont o per avant serau, hagen a donar e pagar a sos hereus. E si mes del que haurie obrat en dit retaule lo dit Pau Vergós haurà rebut aquella demesia, los hereus seus hagen a pagar e tornar als dits administradors qui ara sont e per avant seran.

Item es stat concordat e convengut entre les dites parts que lo dit Pau Vergós sie tengut en lo desfer, fer, tornar posar lo dit retaule axí per pintar aquell e aportar en la sua casa com entornar en son loch après que serà pintat a tot son risch.

Item es concordat entre les dites parts que lo dit Pau Vergós hage pintar lo dit retaule dins sis anys primers vinents, comptadors del dia present en avant, per preu de doscenstas trenta sinch lliures barchinonenses, pagadores en las pagues e formes seguents, ço es, de present quinze lliures, a acabat lo banqual de pintar altres quinze lliures, la restant quantitat a compliment de quaranta e sinch lliures acabat de pintar lo Deu e la pastera, ab totes ses pertinencias. Lo qual Deu, banqual e pastera sia pintat d ací a Nadal primer vinent. E les restants sinch parts del dit preu, qui son cent noranta lliures, li sian pagades en sinch pages de aquesta manera: que fetas sinch parts del retant del retaule, que comensant a pintar la una de les dites sinch parts, li si sia donanda la sexta part del que li tocarà a pagar per la dita sinquena part de les cent norante lliures restantes a pagar pel dit preu. E com sien pintadas [mig] la sinquena part, li sie donat l altre terç, e acabada de pintar la sinquena part del dit retaule li agen a donar la restanta terça part a compliment de la dita sinquena part de las dites CLXXXX lliures. E semblant sie fet de les restantes quatre parts del dit retaule.

E mes avant es concordat entre les dites parts que si sobre desús dites coses insurtien algunes diferencies, aquelles hagen esser determinades e declarades per quatre persones elegidores, dues per cascuna part, a determinació de las quals e de la major part de aquelles les dites parts hagen star.

E les dites parts loants, aprobants, rattificants e confirmants les dites coses, convencen e prometen la una part al altre endesemps, sots pena de cent lliures barchinonenses, comesedora la meytat a la part obedient e l altre part a la cort, o al Jutge qui de aquella fara la exequió, la qual pena comesa e no graciosament remesa no resmenys les dites

parts sien tengudes en cumplir e servir les dites coes. E per major... de les dites coses... dit Pau Vergós dona per fermeça los honorables Manuel Pla, ara conceller, Johan Peller, mercader, e Jacme Vergós, pintor, pare seu, los quals acceptants de bon grat la dita fermeça, convenen e prometen que ab los dits principals lurs e seus ells seran tenguts en les dites coses. E tots axí principals com per fermaçes obliguen tots lurs bens mobles e immobles, haguts e havedors, renunciants e jurant largament.

DOCUMENT 17

Barcelona, 25 de novembre de 1495

Rafael Vergós, pintor germà del difunt Pau Vergós, es compromet a enllestir la pintura del retaule de la capella de la confraria de Sant Antoni dels paraires a l'església del convent de Sant Agustí de Barcelona, contractat per Pau Vergós.

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Bartomeu Costa, núm. 16.

Jardí 2006, v. 2, p. 37-38, doc. 55.

Die mercurij XXV mensis Novembre anno a Nativitate Domini M.CCCC.LXXXX quinto.

Los honorables Pere Claret, Mateu Jover, Johan Seguer e Salvador Monts, administradors l any present de la dita confraria, faent açó ab consell e delliberació de prohombres de la dita confraria, veent lo dit Pau Vergós que havia a fer la dita obra del dit retaule esser defunct e per consecuencia se age haver altre obrer qui acab la dita obra, es stat concordat que en Rafael Vergós, pintor, germà del dit Pau Vergós, acap e emprenya la dita obra com aquell qui es agut per sufficient. E per çò los dits Administradors de una part e lo dit Rafael Vergós de la part altra, convenen e prometen l una part a l altre endessemps que servaran los capitols demunt dits segons en aquells son continuats, retenguts als dits administradors, segons desús es dit, qui si la obra no se exia segons se pertany que a coneguda de mestres comunment elegidors la dita obra, li puga esser levada, pagantli lo que fins en aquella hora hauria fet, e lo dit Rafael Vergós age renovar las fermanças damunt donades.

15. BIBLIOGRAFIA

15.1. FONTS EDITADES

Aguiló 1881

AGUILÓ, M., *Recull de eximplis e miracles, gestes e faules, e altres ligendes, ordenades per A-B-C, tretes de un manuscrit en pergamí del començament del segle xv, ara per primera volta estampades*, 2 vols., Barcelona, 1881.

Armstrong 2006

ARMSTRONG, R. J. (ed.), *The Lady. Clare of Assisi: Early Documents*, Nova York, Londres, Manila, 2014 [2006].

Berlioz & Polo de Beaulieu 2012

BERLIOZ, J.; POLO DE BEAULIEU, M-A., *Collectio exemplorum cisterciensis in codice Parisiensi 15912 asseruata*, Turnhout, 2012.

Blangez 1979

BLANGEZ, G. (ed.), *Ci nous dit. Recueil d'exemples moraux*, 2 vols., París, 1979.

Cantigas 1979

ALFONSO X EL SABIO, *Cantigas de Santa María. Edición facsímil del Códice T.I.1 de la Biblioteca de San Lorenzo el Real de El Escorial. Siglo XIII*, Madrid, 1979.

Ceremonial 1906

Ceremonial statuit per los honorables pahers de la insigne vila de Cervera per rahó de la festa e professó del cors de Jesucrist de l'any MCCCCXXVI, Barcelona, 1906.

Erbe 1905

ERBE, T., *Mirk's Festial: A Collection of Homilies by Johannes Mirkus (John Mirk)*, part I, Londres, 1905.

Foreville 1965

FOREVILLE, R., *Latran I, II, III et Latran IV*, París, 1965.

Foreville 1972

FOREVILLE, R., *Lateranense IV*, Vitòria, 1972.

Ginio 1998a

GINIO, A. M., *De bello iudaeorum. Fray Alonso de Espina y su Fortalitium Fidei*, Salamanca, 1998 [*Fontes Iudaeorum Regni Castellae*, VIII.].

Girona 1913

GIRONA I LLAGOSTERA, D., «Itinerari del rey en Martí (1396-1402)», *Anuari MCMXI-XII*, Barcelona, 1913, p. 81-184.

Girona 1915

GIRONA I LLAGOSTERA, D., «Itinerari del rey en Martí (1403-1410)», *Anuari MCMXIII-XIV*, any v (1915), p. 515-654.

Herbert 1910

HERBERT, J. A., *Catalogue of Romances in the Department of Manuscripts in the British Museum*, vol. III, Londres, 1910.

Legendre 2005

Legendre, O. (ed.), *Collectaneum exemplorum et visionum Clarevallense*, Turnhout, 2005.

Macías 1982

MACÍAS, J. M., *Santiago de la Voràgine. La leyenda dorada*, 2 vols., Madrid, 1982.

Maneikis & Neugaard 1977

MANEIKIS KNIAZZEH, C. S.; NEUGAARD, E. J., *Vides de sants rosselloneses*, 2 vols. Barcelona, 1977.

Mohedano 1951

MOHEDANO HERNÁNDEZ, J. M., *El Especulo de los legos. Texto inédito del siglo XV*, Madrid, 1951.

Migne 1848

MIGNE, J.-P., *Patrologiae Latinae*, t. LXXVI, París, 1848.

Migne 1852a

MIGNE, J.-P., *Patrologiae Latinae*, t. CXIV, París, 1852.

Migne 1852b

MIGNE, J.-P., *Patrologiae Latinae*, t. CXX, París, 1852.

Migne 1855

MIGNE, J.-P., *Patrologiae Latinae*, t. CXCIV, París, 1855.

Migne 1879

MIGNE, J.-P., *Patrologiae Latinae*, t. CLXXXIII, París, 1879.

Migne 1890

MIGNE, J.-P., *Patrologiae Latinae*, t. CLXXXIX, París, 1890.

Polo de Beaulieu 1991

POLO DE BEAULIEU M-A. (ed), *La Scala Coeli de Jean de Gobi*, París, 1991.

Pontal 1971

PONTAL, O., *Les status synodaux français du XIIIe siècle précédés de l'historique du synode diocésain depuis ses origines*, t. I, *Les statuts de Paris et le synodal de l'Ouest (XIIIe siècle)*, París, 1971.

Soler & Santanach 2009

LLULL, R., *Romanç d'Evast e Blanquerna*, Palma, 2009 [edició crítica d'Albert Soler i Joan Santanach] [Nova edició de les obres de Ramon Llull, VIII].

Strange 1851

STRANGE, J., *Caesarii Heisterbacensis monachi ordinis cisterciensis, Dialogus Miraculorum. Textum ad quatuor codicum manuscriptorum editionisque principis fidem*, 2 v., Colònia, Bonn, Brussel·les, 1851.

Torrell & Bouthillier 1992

TORRELL, J-P.; BOUTHILLIER, D., *Pierre le Vénérable. Livre des Merveilles de Dieu (De Miraculis)*, Friburg, 1992.

Verdaguer 1929

VERDAGUER, J., *Eucarístiques. Al cel (Obres pòstumes)*, Barcelona, 1929, p. 100 [Obres completes].

Welter 1914

WELTER, J. TH., *Le speculum laicorum: édition d'une collection d'exempla, composée en Angleterre à la fin du XIIIe siècle*, París, 1914.

Ysern 2004

LIEJA, A. DE, *Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet*, 2 vols., Barcelona, 2004 [edició de Josep-Antoni Ysern Lagarda].

15.2. PUBLICACIONS DE REFERÈNCIA

Abad 1979

ABAD LARROY, F., «El culto divino en la seo antigua de Lérida», *Ilerda*, núm. XL (1979), p. 17-56 [*Commemoración del VII Centenario de la Consagración de la Seo Antigua de Lérida. Miscelánea de trabajos sobre el monumento*].

Acuña 2007

ACUÑA MATEO, A., «El retaule de la Mare de Déu de l'Estrella de la catedral de Tortosa», MANOTE I CLIVILLES, M. R.; TERÉS I TOMÀS, M. R. (eds.), *Escultura I. La configuració de l'estil*, Barcelona, 2007, p. 291-295 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Ainaga 1998

AINAGA ANDRÉS, M. T., «Datos documentales sobre los pintores Guillén de Levi y Juan de Levi 1378-1410», *Turiaso*, XIV (1998), p. 71-105.

Ainaud 1952a

AINAUD DE LASARTE, J., *Cerámica y vidrio*, Madrid, 1952 [*Ars Hispaniae. Historia universal del arte hispánico*, v. 10].

Ainaud 1952b

AINAUD DE LASARTE, J., «Exposición Nacional de Arte eucarístico antiguo», *Paz Cristiana*, VII (1952), p. 213-233.

Ainaud 1954

AINAUD DE LASARTE, J., «El nacimiento del Señor en la pintura medieval», *Gaceta municipal*, suplement núm. 15 (1954), p. 7-14.

Ainaud 1955

AINAUD DE LASARTE, J., *Jaime Huguet*, Madrid, 1955.

Ainaud 1964

AINAUD DE LASARTE, J., *Pittura spagnola. Dal periodo romanico a «El Greco»*, v. I, Bèrgam, 1964.

Ainaud 1987

AINAUD, J. [amb la col·laboració d'ESCUADERO, A.], «Mestre de Balenyà. Retaule de Sant Nicolau», BORRÀS, M. L. (ed.), *Col·leccionistes d'art a Catalunya*, Barcelona, 1987, p. 37, cat. núm. 22.

Ainaud 1990

AINAUD DE LASARTE, J., *La pintura catalana. De l'esplendor del Gòtic al Barroc*, Ginebra, Barcelona, 1990.

Ainaud & Gudiol & Verrié 1947

AINAUD, J.; GUDIOL, J.; VERRIÉ, F-P., *La ciudad de Barcelona*, 2 v., Barcelona, 1947.

Ainaud & Verrié [1940-1942]

AINAUD, J; VERRIÉ, F-P., *La Pintura gòtica en la Catedral de Barcelona*, Barcelona, [1940-1942] [estudi inèdit mecanoscrit].

Ainsworth 1998

AINSWORTH, M. W., *Gerard David. Purity of Vision in an Age of Transition*, Nova York, 1998.

Aladrén 1991

ALADRÉN, J., «El milagro de los sagrados corporales de Daroca», BUESA CONDE, D. J.; RICO LACASA, P. J. (eds.), *El espejo de nuestra de historia. La diócesis de Zaragoza a través de los siglos*, Saragossa, 1991, p. 441-445 [catàleg d'exposició].

Alanyà 1998

ALANYÀ I ROIG, J., «Notícia de la Seu i capítol de Tortosa a l'Arxiu de la corona d'Aragó (segles XIV-XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), p. 567-618.

Alanyà 2004

ALANYÀ, J., «La Santa Cinta, tresor del bisbat de Tortosa», *Lux Dertosae*, Tortosa, 2004, p. 59-77 [catàleg d'exposició].

Alanyà 2008a

ALANYÀ I ROIG, J., *El Corpus Christi i les custòdies de Morella 1358-2008*, Morella, 2008.

Alanyà 2008b

ALANYÀ I ROIG, J., «La vida quotidiana en un call a l'edat mitjana», *La comunitat jueva a la Girona medieval*, Girona, 2008, p. 89-126 [*Girona a l'abast*, XII].

Alarcia 1980

ALARCIA, M. A., *Museu d'Art de Catalunya*, Barcelona, 1980.

Alcolea i Blanch 1986

ALCOLEA I BLANCH, S., «Jaume Ferrer i. Santa Cena», *Thesaurus/estudis: l'Art als Bisbats de Catalunya (1000-1800)*, Barcelona, 1986, p. 151-152, cat. núm. 84 [catàleg d'exposició].

Alcolea i Blanch 2012

ALCOLEA BLANCH, S., «Taulas del Retaule de sant Pere», CORNUDELLA, R. (dir.), [amb la col·laboració de MACÍAS, G. i FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 166-171, cat. núm. 24 [catàleg d'exposició].

Alcoy 1984

ALCOY, R., «Observaciones sobre la iconografía de la Resurrección de Cristo en la pintura gótica catalana», YARZA LUACES, J. (ed.), *Estudios de iconografía medieval española*, Barcelona, 1984, p. 195-377.

Alcoy 1989a

ALCOY, R., «El retaule gòtic de Castellar del Vallès. Sant Esteve i els jueus», *Plaça Vella. Publicació de l'Arxiu d'Història de Castellar*, núm. 26 (abril de 1989), p. 45-91.

Alcoy 1989b

ALCOY I PEDRÓS, R., *Introducció i derivacions de l'italianisme en la pintura gòtica catalana, 1325-1350*, Barcelona, 1989 [tesi doctoral].

Alcoy 1990a

ALCOY, R., «Jaume Cascalls. Un nombre para el Maestro del Tríptico de Baltimore», *Journal of the Walters Art Gallery*, 48 (1990), p. 93-119.

Alcoy 1990b

ALCOY, R., *Pintures del Gòtic a Lleida*, Lleida, 1990.

Alcoy 1990c

ALCOY I PEDRÓS, R., «Retaule», CALDERER I SERRA, J.; TRULLÉN I THOMÀS, J. M. (dirs.), *Museu Diocesà i Comarcal de Solsona. Catàleg d'Art Romànic i Gòtic*, Barcelona, 1990, p. 187-188, cat. núm. 130.

Alcoy 1990d

ALCOY I PEDRÓS, R., «Sant Sopar», CALDERER I SERRA, J.; TRULLÉN I THOMÀS, J. M. (dirs.), *Museu Diocesà i Comarcal de Solsona. Catàleg d'Art Romànic i Gòtic*, Barcelona, 1990, p. 180-183, cat. núm. 127.

Alcoy 1991a

ALCOY, R., «Canvis i oscil·lacions en la imatge pictòrica dels jueus a la Catalunya del segle XIV», *Ir. Col·loqui d'història dels jueus a la corona d'Aragó. Actes*, Lleida, 1991, p. 371-392.

Alcoy 1991b

ALCOY, R., «La pintura a la Seu Vella de Lleida de l'italianisme al gòtic internacional», VILÀ, F.; LORÉS, I., *Actes del Congrés de la Seu Vella de Lleida. Lleida, 6-9 març 1991*, Lleida, 1991, p. 119-132.

Alcoy 1991c

ALCOY I PEDRÓS, R., «Mestre del retaule de sant Miquel. Sant Domènec. Compartiment del bancal del retaule de sant Miquel», ESPAÑOL BERTRÁN, F.; YARZA LUACES, J. (dirs.), *Catàleg d'escultura i pintura medievals*, Barcelona, 1991, p. 315-316, cat. núm. 322.

Alcoy 1992a

ALCOY I PEDRÓS, R., «Cercle del Mestre d'Albatàrrec (potser Pere Teixidor). El Salvador Cosmocràtor», BARRAL I ALTET, X. (dir.), *Prefiguració del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, Barcelona, 1992, p. 276-278, cat. núm. 75.

Alcoy 1992b

ALCOY, R., «Taller dels germans Serra. Retaule de Sixena», *Prefiguració del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, Barcelona, 1992, p. 241-244 [Catàleg d'exposició].

Alcoy 1993

ALCOY, R., «Els Serra dels inicis i la catedral de Barcelona. Aclariments entorn d'un retaule tres-centista de Sant Lluís de Tolosa», *D'Art*, 19 (1993), p. 121-144.

Alcoy 1995

ALCOY, R., «Banquet, celebració i festa. Consideracions sobre el paper dels àpats en el retaule medieval», *Actes. Ir Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó. Edat Mitjana*, v. 2, Lleida, 1995, p. 743-754.

Alcoy 1998

ALCOY I PEDRÓS, R., «La pintura gòtica», BARRAL I ALTET, X. (dir.), *Pintura antiga i medieval*, Barcelona, 1998, p. 136-348 [Art de Catalunya. Ars Cataloniae, vol. 8].

Alcoy 2000

ALCOY, R., «La il·lustració de manuscrits a Catalunya», BARRAL I ALTET, X. (dir.), *Arts del llibre. Manuscrits, gravats, cartells*, Barcelona, 2000, p. 180-203 [Art de Catalunya. Ars Cataloniae, 10].

Alcoy 2003a

ALCOY, R., «L'armari litúrgic de la catedral d'Elna i el seu mestre pintor: la formació, l'estil, els models i el catàleg», GRAU, M.; POISSON, O. (eds.), *Elna, ville et territoire. L'historien et l'archéologue dans sa cité. Hommage à Roger Grau, Actes de la deuxième Rencontre d'Histoire et d'Archéologie d'Elna. Elna, Collège Paul Langevin, 30, 31 octobre et 1er novembre 1999*, Elna, 2003, p. 287-304.

Alcoy 2003b

ALCOY PEDRÓS, R., «Tortosa i l'experiència italiana: les portes pintades del retaule de la Mare de Déu de l'Estrella», *Recerca* (2003), p. 9-68.

Alcoy 2005a

ALCOY I PEDRÓS, R., «El Mestre de Baltimore», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 198-205 [L'art Gòtic a Catalunya].

Alcoy 2005b

ALCOY I PEDRÓS, R., «El Mestre de Soriguerola», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 50-55 [L'art Gòtic a Catalunya].

Alcoy 2005c

ALCOY, R., «El pas al segon gòtic lineal», ALCOY, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 86-96 [L'art Gòtic a Catalunya].

Alcoy 2005d

ALCOY I PEDRÓS, R., «El taller de Pere Teixidor i l'inici de l'internacional a Lleida», RUIZ I QUESADA, F. (ed.), *Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, 2005, p. 134-144 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Alcoy 2005e

ALCOY I PEDRÓS, R., «El taller dels Serra», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 254-272.

Alcoy 2005f

ALCOY I PEDRÓS, R., «L'italianisme de la segona meitat del segle XIV», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 208-215 [L'art gòtic a Catalunya].

Alcoy 2005g

ALCOY I PEDRÓS, R., «La Barcelona pictòrica de Ramon Destorrents», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 234-250 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Alcoy 2005h

ALCOY I PEDRÓS, R., «La il·lustració de manuscrits i el nou estil del 1400», RUIZ I QUESADA, F. (ed.), *Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, 2005, p. 180-203 [L'art Gòtic a Catalunya].

Alcoy 2005i

ALCOY I PEDRÓS, R., «La plenitud de Jaume Serra», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 272-277 [L'art gòtic a Catalunya].

Alcoy 2005j

ALCOY I PEDRÓS, R., «Llorenç Saragossa», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 250-253 [L'art Gòtic a Catalunya].

Alcoy 2007

ALCOY I PEDRÓS, R., «Retaule de la Mare de Déu o del Sant Dubte», BERGÉS, C.; LLORENS, L. (eds.), *Patrimoni dispers. L'esplendor medieval a la Segarra*, Barcelona, 2007, pàgs. 80-84 [catàleg d'exposició].

Alcoy 2008

ALCOY, R., «La pintura dels retaules», FUGUET, J.; PLAZA, C. (eds.), *Història de la Conca de Barberà. Història de l'art*, Valls, 2008, p. 234-258.

Alcoy 2010a

ALCOY PEDRÓS, R., «El donante aprendiz de mago en las epifanías medievales. Algunas acotaciones en contextos artísticos hispanos y europeos», *Archivo Español de Arte*, LXXXIII, 330 (abril-juny de 2010), p. 109-132.

Alcoy 2010b

ALCOY, R., «La bottega in fabula nella scuola pittorica di Lleida. Lavoro individuale e collettivo nelle officine catalane tardogotiche», QUINTAVALLE, A. C. (ed.), *Medioevo: le officine. Atti del Convegno internazionale di studi. Parma, 22-27 settembre 2009, intura II. El corrent internacional*, Milà, 2010, p. 529-548.

Alcoy 2011

ALCOY, R., «Ideas para lo ordinario y para lo extraordinario en las representaciones góticas de la Pasión de Cristo: prospecciones en Catalunya y en otros contextos del 1300», *Codex Aquilarensis. Cuadernos de Investigación del Monasterio de Santa María la Real*, 27 (deseembre de 2011), p. 166-171.

Alcoy 2017

ALCOY I PEDRÓS, R., *Pintura catalana. El gòtic*, Barcelona, 2017.

Alcoy & Beseran 1990a

ALCOY, R.; BESERAN, P., «Cascalls i les escoles de la Itàlia meridional a Catalunya: l'escultura del Tres-cents», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 63-64 (1990), p. 153-197.

Alcoy & Beseran 1990b

ALCOY, R.; BESERAN I RAMON, P., «La fortuna de Jaume Cascalls en el context gironí», *Estudi General*, 10 (1990), p. 93-118.

Alcoy & Beseran 2005

ALCOY I PEDRÓS, R.; BESERAN I RAMON, P., «Els tallers del primer tres-cents a l'arxidiòcesi de Tarragona», a ALCOY, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 125-121 [L'art Gòtic a Catalunya].

Alcoy & Beseran 2013

ALCOY, R.; BESERAN, P., «La pintura gòtica d'Estamariu i el seu mestre trescentista», *Sant Vicenç d'Estamariu. Tresor retrobat*, Lleida, 2013, p. 88-97.

Alcoy & Buttà 2005a

ALCOY I PEDRÓS, R.; BUTTÀ, L., «El Mestre de Santa Coloma de Queralt i els tallers italianitzants de Tarragona», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 216-220 [L'art Gòtic a Catalunya].

Alcoy & Buttà 2005b

ALCOY I PEDRÓS, R.; BUTTÀ, L., «La pintura italianitzant a Tortosa», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 221-224 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Alcoy & Miret 1998

ALCOY, R.; MIRET, M., *Joan Mates, pintor del gòtic internacional*, Barcelona, 1998.

Alejos 1977

ALEJOS MORÁN, A., *La eucaristía en el arte valenciano*, 2 v., València, 1977.

Alejos 1980

ALEJOS MORÁN, A., «Lectura iconogràfica de la Última Cena de la catedral de Segorbe», *Archivo de Arte Valenciano*, 61 (1980), p. 16-20.

Alexandre-Bidon & Treffort 1993

ALEXANDRE-BIDON, D.; TREFFORT, C. (dirs.), *A Réveiller les morts. La mort au quotidien dans l'Occident médiéval*, Lió, 1993.

Aliaga & Company 2007

ALIAGA, J.; COMPANY, X., «Pintura valenciana medieval y moderna (siglos XIV, XV y XVI. Notas de agradecimiento en torno a luz vertida durante años por la historiografía que nos ha precedido», *La llum de les imatges. Xàtiva 2007*, [València], 2007, p. 409-511 [catàleg d'exposició].

Almuni 2007

ALMUNI BALADA, V., *La catedral de Tortosa als segles del gòtic*, 2 v., Benicarló, 2007.

Alonso Abad 2003

ALONSO ABAD, M. P., «La cofradía del Santísimo Sacramento de Las Huelgas de Burgos y la comunidad del Real Monasterio», *Boletín de la Institución Fernán González*, 2003/2, 359-374.

Alonso Álvarez 2016

ALONSO ÁLVAREZ, R., «El camarín del Santísimo Sacramento en la catedral de Huesca (1543) y la herencia litúrgica medieval», *Locus Amoenus*, 14 (2016), p. 79-90.

Alsina 1985

ALSINA, T., «La imatge visual i la concepció dels jueus a la Catalunya Medieval», *L'Avenç*, 81 (abril de 1985), p. 54-56 (330-332).

Amades 1952a

AMADES, J., *Costumari català. El decurs de l'any*, v. III, *Corpus-Primavera*, Barcelona, 1952.

Amades 1952b

AMADES, J., «Los animales simbólicos en la procesión de Corpus», *Paz Cristiana*, v. I (1952), p. 12-13.

Amades 1983

AMADES, J., *Gegants, nans i altres entremesos*, Barcelona, 1983 [Arxiu de Tradicions populars, 45].

Amenós 2005

AMENÓS, L., «Hostiers i neulers medievals del Museu Episcopal de Vic», *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, v. 1 (2005), p. 91-113.

Amenós 2007

AMENÓS, L., «Hostiers, bacines, encensers i campanetes del Museu de Lleida, diocesà i comarcal», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. 21 (2007), 29-35.

Amenós 2008

AMENÓS, L., «Els objectes d'ús litúrgic i ús domèstic», DALMASES I BALANYÀ, N. DE (ed.), *Les Arts de l'Objecte*, Barcelona, 2008, p. 149-157 [L'art Gòtic a Catalunya].

Andrieu 1950

ANDRIEU, M., «Aux origines du culte du Saint-Sacrement. Reliquaires et monstrances eucharistiques», *Analecta Bollandiana*, t. 68 (1950), p. 397-418.

Antoranz 1998

ANTORANZ ONRUBIA, M. A., «La pintura gòtica aragonesa, fuente de documentación para la época: los banquetes en el siglo XV», IGLESIA DUARTE, J. I. (ed.), *La vida cotidiana en la Edad Media. VIII Semana de Estudios Medievales. Nájera del 4 al 8 de agosto de 1997*, Logroño, 1998, p. 369-386.

Antoranz 2001

ANTORANZ ONRUBIA, M. A., «Banquetes en la pintura gòtica española: imágenes del siglo XV», VALDEÓN BARUQUE, J. (ed.), *El Marqués de Santillana, 1398-1458. Los albores de la España moderna*, 4 v., *La época*, Hondarribia, 2001, p. 99-138.

Antoranz 2008

ANTORANZ, M. A., «La Santa Cena y la Eucaristía en la pintura medieval», *Minerva. Liturgia, fiesta y fraternidad en el barroco español*, Sepúlveda, 2008, p. 109-131 [Actas del I Congreso Nacional de Historia de las Cofradías Sacramentales].

Aragó 1952

ARAGÓ, R., *Pinturas eucarísticas. Exposición dogmática del misterio eucarístico*, Barcelona, 1952.

Aragón 1925

ARAGÓN FERNÁNDEZ, A., *La festividad del Corpus Christi en Barcelona*, Barcelona, 1925.

Aragón 1954

Aragón y la eucaristía, Saragossa, 1954.

Arciniega 2012

ARCINIEGA GARCÍA, L., «La Passio Imaginis y la adaptativa militancia apologética de las imágenes en la Edad Media y Moderna a través del caso valenciano», *Ars Longa*, núm. 21 (2012), p. 71-94.

Arco 1913a

ARCO, R. DEL, «El monasterio de Sigena», ARCO, R. DEL; LABASTIDA, L., *El Alto Aragón monumental y pintoresco*, Osca, 1913, p. 49-64.

Arco 1913b

ARCO, R. DEL, «El monasterio de Sigena», *Linajes de Aragón*, núm. 11 (1er de juny de 1913), p. 201-220.

Arco 1913c

ARCO, R. DEL, «La pintura antigua aragonesa. Algunos retablos inéditos», *Arte Español*, núm. 7 (agost de 1913), p. 340-351.

Arco 1915

ARCO, R. DEL, «La pintura de primitivos en el Alto Aragón (continuación)», *Arte Español*, núm. 8 (novembre de 1915), p. 406-417.

Arco 1942

ARCO, R. DEL, *Huesca*, Madrid, 1942 [Catálogo monumental de España].

Arenas 1964

ARENAS ANDUJAR, M., *Orígenes de la fiesta del Smo. Corpus Christi y la primera procesión que la ciudad anunció por pública "crida" en 1355, saliendo de la Iglesia Mayor de Nostra Dona Santa María de la Seu*, València, 1964.

Ariès 1974

ARIÈS, P., *Historia de la muerte en Occidente. Desde la Edad Media hasta nuestros días*, Barcelona, 2000 [1974].

Arribas 1975

ARRIBAS SALABERRI, J. P., *Historia de Sijena*, Lleida, 1975.

Atkins 2016

ATKINS, C. D. M., «El Bosco (¿y taller?). La Adoración de los Magos», SILVA MAROTO, P. (ed.), *El Bosco. La Exposición del V Centenario*, Madrid, 2016, p. 212-213, cat. núm. 13 [catàleg d'exposició].

Aulèstia 1879

AULÈSTIA I PIJOAN, A., «Monastir de Santa María. Vallbona de las Monjas», *Album pintoresch-monumental de Catalunya. Aplech de vistas dels més notables monuments y paisatjes d'aquesta terra acompanyadas de descripcions y noticias históricas y de guías pera que sían fàcilment visitats*, Barcelona, 1886 [1879], p. 105-111.

Aurell 1996

AURELL I CARDONA, J., *Els mercaders catalans al quatre-cents. Mutació de valors i procés d'aristocratització a Barcelona (1370-1470)*, Lleida, 1996.

Aurell & Pavón 2002

AURELL, J.; PAVÓN, J., *Ante la muerte. Actitudes, espacios y formas en la España medieval*, Pamplona, 2002.

Ausdall 2005

AUSDALL, K. VAN, «Doubt and Authority in the Host-Miracle Shrines of Orvieto and Wilsnack», BLICK, S.; TEKIPPE, R. (eds.), *Art and Architecture of Late Medieval Pilgrimage in Northern Europe and the British Isles*, Leiden, 2005, p. 513-538.

Ausdall 2012

AUSDALL, K. VAN, «Art and Eucharist in the Late Middle Ages», LEVY, I. C.; MACY, G.; VAN AUSDALL, K. (eds.). *A Companion to the Eucharist in the Middle Ages*, Leiden, Boston, 2012, p. 541-617.

Aventín 2014

AVENTÍN I PUIG, M., *Vivències i sentiment de la mort: microanàlisis de famílies i comunitats rurals en temps feudals*, Barcelona, 2014.

Avray 1985

AVRAY, D. L. D', *The Preaching of the Friars. Sermons Diffused from Paris before 1300*, Oxford, 1985.

Avril 1970

AVRIL, F., «Trois manuscrits de l'entourage de Jean Pucelle» *Revue de l'Art*, 9 (1970), p. 37-48.

Avril 1981a

AVRIL, F., «Bréviaire de Belleville», *Les Fastes du Gothique. Le siècle de Charles v*, París, 1981, cat. núm. 240, p. 293-296 [catàleg d'exposició].

Avril 1981b

AVRIL, F., «Bréviaire de Charles v», *Les Fastes du Gothique. Le siècle de Charles v*, París, 1981, cat. núm. 287, p. 333-334 [catàleg d'exposició].

Avril 1990

AVRIL, F., «Une curieuse illustration de la Fête-Dieu: l'iconographie du Christ prêtre élevant l'hostie et sa diffusion», CLERK, P. DE; PALAZZO, E. (eds.), *Rituels. Mélanges offerts à Pierre-Marie Gy, o.p.*, París, 1990, p. 39-54.

Avril 1995

AVRIL, F., «Heures de Saluces», AVRIL, F.; REYNNAUD, N., *Les manuscrits à peintures en France, 1440-1520*, París, 1995, p. 213-216, cat. núm. 117 [edició revisada i corregida].

Avril 1998

AVRIL, F., «Bréviaire de Philippe le Bel», GABORIT-CHOPIN, D. (dir.), *L'Art au temps des rois maudits. Philippe le Bel et ses fils 1285-1328*, París, 1998, p. 275-276, cat. núm. 182 [catàleg d'exposició].

Avril & Reinaud 1995

AVRIL, F.; REYNNAUD, N., *Les manuscrits à peintures en France, 1440-1520*, París, 1995.

Azcárate 1990

AZCÁRATE, J. M., *Arte gótico en España*, Madrid, 1990.

Aznar 1982

AZNAR GIL, F. R., *Concilios provinciales y sínodos de Zaragoza de 1215 a 1563*, Saragossa, 1982.

Bacci 1998

BACCI, M., «The Berardenga Antependium and the "Passio Ymaginis" office», *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 61 (1998), p. 1-16.

Bacci 2002

BACCI, M., «"Quel bello miracolo onde si fa la festa del santo salvatore". Contributi allo studio dell'origine e della fortuna del culte del Salvatore (s. IX-XV)», ROSSETTI, G. (ed.), *Santa croce e santo Volto. Contributi allo studio dell'origine e della fortuna del culte del salvatore (secoli IX-XV)*, Pisa, 2002, p. 1-86.

Bach 1993

BACH, A., «Confraries medievals», *I Congrés d'història de l'església catalana. Des dels orígens fins ara*, v. I, Solsona, 1993, p. 215-231.

Bachs 1953

BACHS CORTINA, J., «La Cofradía del Santísimo Sacramento en la letra y en el espíritu del Canon 711, § 2», *XXXV Congreso Eucarístico Internacional 1952. La Eucaristía y la paz. Sesiones de Estudio*, t. I, Barcelona, 1953, p. 797-800.

Backhouse 1991

BACKHOUSE, J., «The Lovel Lectionary», MARKS, R.; WILLIAMSON, P. (eds.) [amb la col·laboració de TOWNSEND, E.], *Gothic Art for England 1400-1547*, Londres, 2003, p. 372-373, cat. núm. 254.

Baer 1981

BAER, F., *Historia de los judíos en la España cristiana, vol. I, Desde los orígenes hasta finales del siglo XIV*, Madrid, 1981.

Bagué & Petit 1956

BAGUÉ, E.; PETIT, J., *La Baja Edad Media*, Barcelona, 1956.

Balace & Poorter 2010

BALACE, S.; POORTER, A. DE. (dir.), *Entre paradis et enfer. Mourir au Moyen Âge, 600-1600*, Brussel·les, 2010 [catàleg d'exposició].

Bale 2010

BALE, A., *Feeling Persecuted. Christians, Jews and Images of Violence in the Middle Ages*, Londres, 2010.

Ballester [2003]

BALLESTER LORCA, P., *La Cruz de Caravaca. Historia, rito y tradición*, Caravaca, [2003].

Bango 1978

BANGO TORVISO, I. G., «Sobre el origen de la prosquinesis en la epifanía a los magos», *Traza y Baza. Cuadernos hispanos de simbología, arte y literatura*, núm. 7 (1978), p. 25-37.

Barasch 2003

BARASCH, M., «“Elevatio”. The Depiction of a Ritual Gesture”, *Artibus et historiae. An art Anthology*, núm. 48 (2003), p. 43-56.

Baraut 1956

BARAUT, C., «Un recull de miracles de santa Maria, procedent de Ripoll i les cantigues d'Alfons el Savi», *Maria-Ecclesia. Regina et Mirabilis*, Barcelona, 1956, p. 127-160.

Barbiero 1944

BARBIERO, G., *Le Confraternite del Santissimo Sacramento prima del 1539, saggio storico*, Vedelago, 1944.

Barniol 2013

BARNIOL LÓPEZ, M., *Sant Antoni Abat a Catalunya en els segles XIV-XV: relat, devoció i art*, 2 v., Bellaterra, 2013 [tesi doctoral].

Barniol & Favà [en premsa]

BARNIOL, M.; FAVÀ, C., «Retaule de la Mare de Déu i el Sant Dubte d'Ivorra», *Catàleg d'art medieval del Museu Diocesà i Comarcal de Solsona* [títol provisional] [en premsa].

Barral 1993

BARRAL I ALTET, X., «Arte medieval aragonés en el Museu Nacional d'Art de Catalunya», *Signos. Arte y Cultura en el Alto Aragón Medieval*, [Saragossa], 1993, p. 47-55 [catàleg d'exposició].

Bartoli 1999

BARTOLI, M., «Les femmes et l'Église au XIIIe siècle», HAQUIN, A. (ed.), *Fête-Dieu (1246-1996)*, v. 1, *Actes du colloque de Liège, 12-14 septembre 1996*, Louvain-la-Neuve, 1999, p. 55-79.

Bartolomé & Fumanal & Sanjosé 2003

BARTOLOMÉ ROVIRAS, L.; FUMANAL I PAGÈS, M. A.; SANJOSÉ I LLONGUERAS, L. DE, *Història de sant Pere de Besalú, 1003-2003. Una història de l'art*, Besalú, 2003.

Bassegoda 1925-1927

BASSEGODA Y AMIGÓ, B., *Santa María de la Mar. Monografía histórica-artística*, 2 v., Barcelona, 1925-1927.

Bassegoda 1976

BASSEGODA I AMIGÓ, B., *Santa Maria de la Mar. Monografía histórico-artística del temple*, Barcelona, 1976.

Bastardes 1980

BASTARDES, R., *Els davallaments romànics a Catalunya*, Barcelona, 1980.

Bastardes 1989

BASTARDES I PARERA, R., «[Sant Joan de les Abadesses. El davallament]», VIGUÉ, J. (dir.), *El Ripollès*, Barcelona, 1989, p. 382-388 [Catalunya romànica, v. X].

Bataillon & Dahan & Gy 2004

BATAILLON, L-J.; DAHAN, G.; GY, P-M. (eds.), *Hugues de Saint-Cher (†1263). Bibliste et théologien*, Turnhout, 2004.

Batlle i Gallart 1970

BATLLE GALLART, C., «Un exemple de la hipersensibilitat popular (Barcelona, Corpus, 1370)», *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Valencia, 1 a 8 de octubre de 1967*, v. II, València, 1970, p. 91-101.

Batlle i Gallart & Vinyoles 2002

BATLLE I GALLART, C.; VINYOLES I VIDAL, T., *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques*, [s.l.], 2002.

Batlle i Prats 1954

BATLLE Y PRATS, L., «Juglares en la corte de Aragón y en el municipio de Gerona en el siglo XIV», *Estudios dedicados a R. Menéndez Pidal*, v. v (1954), p. 165-184.

Baucells 2002a

BAUCELLS REIG, J., «Hostia consagrada incorrupta y corporales ensangrentados en el monasterio benedictino de Sant Cugat del Vallès, obispado de Barcelona», HEVIA BALLINA, A. (ed.), *Memoria Ecclesiae XX. Religiosidad popular y archivos de la iglesia. Santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España*, Oviedo, 2002, p. 265-291 [Actas del XVI Congreso de la Asociación celebrado en Zaragoza (Primera parte) (11 al 15 de septiembre de 2000)].

Baucells 2002b

BAUCELLS I REIG, J., «L'atractiu vital popular de l'Eucaristia», *Teologia actual*, 44 (abril 2002), p. 53-58.

Baucells 2002c

BAUCELLS REIG, J., «Vivencia eucarística y corriente popular en los siglos XIII y XIV: ver a Dios», HEVIA BALLINA, A. (ed.), *Memoria Ecclesiae XX. Religiosidad popular y archivos de la iglesia. Santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España*, Oviedo, 2002, p. 241-264 [Actas del XVI Congreso de la Asociación celebrado en Zaragoza (Primera parte) (11 al 15 de septiembre de 2000)].

Baucells 2004-2007

BAUCELLS I REIG, J., *Vivir en la Edad Media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344)*, 4 v., Barcelona, 2004-2007.

Beinart 1992

BEINART, H., *Los judíos en España*, Madrid, 1992.

Belting 1980-1981

BELTING, H., «An Image and Its Function in the Liturgy: The Man of Sorrows in Byzantium», *Dumbarton Oaks Papers*, 34-35 (1980-1981), p. 1-16.

Belting 1981

BELTING, H., *L'Arte e il suo pubblico. Funzione e forme delle antiche immagini della Passione*, Bolonya, 1986 [1981].

Benages 1927

BENAGES, E., «La Ermita de San Bartolomé de Villahermosa (Notas sobre los retablos), I», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, t. VIII (1927), p. 186-192.

Benages 1928a

BENAGES, E., «La Ermita de San Bartolomé de Villahermosa (Notas sobre los retablos), II», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, t. IX (1928), p. 43-51.

Benages 1928b

BENAGES, E., «La Ermita de San Bartolomé de Villahermosa (Notas sobre los retablos), III», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, t. IX (1928), p. 81-85.

Benages 1928c

BENAGES, E., «La Ermita de San Bartolomé de Villahermosa (Notas sobre los retablos), IV», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, t. IX (1928), p. 148-151.

Benedetti 1982

BENEDETTI, A. E., «Codice Ms V, 4», *Codici liturgici miniati dei Benedettini in Toscana*, Florència, 1982, p. 166, fig. p. 161-168.

Benet 1952

BENET, R., «En la exposición de arte eucarístico: el retablo de Villahermosa», *Revista seminario de actualidades, artes y letras de Barcelona*, núm. 4 (8 de maig de 1952), p. 6.

Benito Doménech & Galdón 1997

BENITO DOMÉNECH, F.; GALDÓN GARCÍA, J. L., «Retaule major de la catedral de Sogorb», BENITO DOMÉNECH, F.; GALDÓN GARCÍA, J. L. (dirs.), *Vicent Macip (c. 1475-1550)*, València, 1997, p. 92-125, cat. núms. 29-51.

Benito i Monclús 1992

BENITO I MONCLÚS, P., *Les Parròquies del Maresme a la baixa Edat Mitjana. Una aproximació des de les Visites Pastorals (1305-1447)*, Mataró, 1992.

Benrubi 2013

BENRUBI D-J., «La Cène et les autres festins: brèves remarques sur l'iconographie des repas sacres et profanes», HECK, C. (ed.), *Thèmes religieux et thèmes profanes dans l'image médiévale: transferts, emprunts, oppositions. Actes du colloque du RILMA, Institut Universitaire de France (Paris, INHA, 23-24 mai 2011)*, Tournhout, 2013, p. 89-107.

Béraudy 1961a

BÉRAUDY, R., «La reserve eucharistique», MARTIMORT, A. G., *L'église en prière. Introduction à la Liturgie*, Tournai, 1961, p. 451-461.

Béraudy 1961b

BÉRAUDY, R., «Le culte de l'eucharistie en dehors de la messe», MARTIMORT, A. G., *L'église en prière. Introduction à la Liturgie*, Tournai, 1961, p. 437-450.

Béraudy 1961c

BÉRAUDY, R., «Les dévotions eucharistiques», MARTIMORT, A. G., *L'église en prière. Introduction à la Liturgie*, Tournai, 1961, p. 462-470.

Berg Sobré 1989

BERG SOBRÉ, J., *Behind the altar table. The development of the painted retable in Spain, 1350-1500*, Columbia, 1989.

Bergamini & Goi 2005

BERGAMINI, G.; GOI, P., «Santi dell'Eucaristia in Friuli», GERETTI, A. (ed.), *Mysterium. L'Eucarestia nei capolavori dell'arte eucaropea*, Ginebra, Milà, 2005, p. 63-79.

Bergés 2007

BERGÉS, C., «Mare de Déu amb el Nen», BERGÉS, C.; LLORENS, L. (eds.), *Patrimoni dispers. L'esplendor medieval a la Segarra*, Barcelona, 2007, p. 101-102 [catàleg d'exposició].

Bériou 1987

BÉRIOU, N., *La prédication de Ranulphe de La Houblonnière*, París, 1987.

Berlabé 1994

BERLABÉ, C., «Les despulles artístiques del monestir de Sixena i el Museu Diocesà de Lleida», *Ilerda*, LI (1994), p. 83-89.

Berlabé 1998

BERLABÉ, C., «Activitat pictòrica i artesanat a la Lleida del segle XV. La Seu Vella», YARZA, J.; FITÉ, F. (eds.), *L'Artista-Artesa Medieval a la Corona d'Aragó*, Lleida, 1998, p. 427-472.

Berlabé 2001

Berlabé, C., «Fundación y patronato real en el monasterio de Sigena (Huesca). De Alfonso el Casto a Jaime el Justo», MELERO, M. et al., *Imágenes y promotores en el arte medieval. Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Barcelona, 2001, p. 255-268.

Berlabé & Fité 1993

BERLABÉ, C.; FITÉ, F., «El Museu Diocesà de Lleida i la Guerra Civil», *I Congrés d'història de l'església catalana des dels orígens fins ara*, v. II, Solsona, 1993, p. 557-561.

Berliner 1955

BERLINER, R., «Arma Christi», *Münchner Jahrbuch der bildenden kunst*, 6 (1955), p. 35-152.

Berlioz & Polo de Beaulieu 1992

BERLIOZ, J.; POLO DE BEAULIEU, M. A. (dirs), *Les Exempla médiévaux. Introduction à la recherche, suivie des tables critiques de l'Index exemplorum de Frederic C. Tubach*, Carcassona, 1992.

Berlioz & Polo de Beaulieu 1998

BERLIOZ, J.; POLO DE BEAULIEU, M. A. (dirs.), *Les Exempla médiévaux: Nouvelles perspectives*, París, 1998.

Berlioz & Polo de Beaulieu 1999

BERLIOZ, J.; POLO DE BEAULIEU, M-A. (eds.) [amb la col·laboració de COLLOMB, P.], *L'animal exemplaire au Moyen Âge (ve-Xve siècle)*, Rennes, 1999.

Bernades 2015

BERNADES I POSTILS, J. (dir.), *In dubio pro Deo. Mil·lenari del Sant Dubte d'Ivorra 1010-2010*, Solsona, 2015.

Bertamini 1968

BERTAMINI, T., «La bolla “Transiturus” di papa Urbano IV e l'ufficio del “Corpus Domini” secondo il codice di S. Lorenzo di Bognanico», *Aevum*, 42 (1968), p. 29-58.

Bertelli 1967

BERTELLI, C., «The Image of Pity in Santa Croce in Gerusalemme», FRASER, D.; HIBBARD, H.; LEWINE, M. J. (eds.), *Essays in the History of Art presented to Rudolf Wittkower*, Londres, 1967, p. 40-55.

Bertran 1995

BERTRAN, J., «Espectacles itinerants i processons a la ciutat de Tarragona en l'època medieval», MASSIP, F. (ed.), *Formes teatrals de la tradició medieval. Actes del VII Col·loqui de la Société Internationale pour l'Étude du Théâtre Médiéval. Girona, juliol de 1992*, Barcelona, 1995, p. 33-38.

Bertran Armadans 2008

BERTRAN ARMADANS, M., «La representació iconogràfica de la missa de San Martín de Tours en el frontal de Chía (Huesca)», *El culto a los santos: cofradías, devoción, fiestas y arte. Actas del Simposium 2/5-IX-2008*, [San Lorenzo de El Escorial], 2008, p. 303-314.

Bertran i Oriola 1952

BERTRAN I ORIOLA, M. (ed.), *Glòrica eucarística*, Barcelona, 1952.

Beseran 1996

BESERAN, P., «La dimensió italianitzant de l'estil de Moragues. Noves obres i nous arguments», *Lambard. Estudis d'art medieval cultura*, x-1997 (1998), p. 99-140.

Beseran 2010

BESERAN I RAMON, P., «El retaule major de la catedral de Tortosa», VIDAL, J.; CARBONELL, J. A. (eds.), *Art i cultura*, Tortosa, 2010, p. 77-79 [Història de les Terres de l'Ebre, v].

Beseran 2012a

BESERAN, P., «Déu Pare», CORNUDELLA, R. (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G. i FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 234-235.

Beseran 2012b

BESERAN I RAMON, P., «Un nou fragment d'escultura gòtica castellanenca i algunes reflexions sobre el seu context», ALCOY, R. (ed.), *Art fugitiu. Estudis d'art medieval desplaçat*, Barcelona, 2012, p. 359-381.

Binski 1996

BINSKI, P., *Medieval Death. Ritual and Representation*, Londres, 1996.

Binsky 2005

BINSKY, P., «Book of Hours (The Carew-Poyntz Hours)», BINSKY, P.; PANAYOTOVA, S. (eds.), *The Cambridge illuminations. Ten Centuries of Book Production in the Medieval West*, Londres, Turnhout, 2005, p. 194-196, cat. núm. 83.

Blasco 2002

BLASCO, A., «La vida cotidiana al call», COMPANYS, M. (ed.). *La Catalunya jueva*, Barcelona, 2002, p. 119-141.

Blaya 1995

BLAYA ESTRADA, N., «Devoción eucarística y antisemitismo en el retablo de la eucaristía de Villahermosa del Río», *Cristianismo y culturas: problemática de inculturación del mensaje cristiano. Actas del VIII Simposio de Teología Histórica*, València, 1995, p. 519-531.

Blumenkranz 1963

BLUMENKRANZ, B., *Les auteurs chrétiens latins du Moyen Âge sur les juifs et le judaïsme*, París, La Haia, 1963.

Blumenkranz 1966

BLUMENKRANZ, B., *Le juif médiéval au miroir de l'art chrétien*, París, 1966.

Blumenkranz 1977

BLUMENKRANZ, B., *Juifs et Chrétiens. Patristique et Moyen Âge*, Londres, 1977.

Bœspflug 2000

BÆSPFLUG, F., *La Trinité dans l'art d'Occident (1400-1460). Sept chefs-d'œuvre de la peinture*, Estrasburg, 2000.

Bœspflug 2001

BÆSPFLUG, F., «La Trinité à l'heure de la mort. Sur les motifs trinitaires en contexte funéraire à la fin du Moyen Âge (m. XIVe-déb. XVIe siècle)», *Cahiers de recherches médiévales et humanistes*, 8 (2001), p. 1-29 [publicació en línia].

Bœspflug 2004

BÆSPFLUG, F., «La Trinidad en el arte: un balance teológico», SILANO, N. (ed.), *Trinidad y arte. Lenguajes simbólicos del misterio*, Salamanca, 2004, p. 43-76.

Bœspflug 2008a

BÆSPFLUG, F., *Dieu et ses images. Une histoire de l'Éternel dans l'art*, Montrouge, 2008.

Bœspflug 2008b

BÆSPFLUG, F., «La Trinità all'altare. Genesi, designazione e significato di una famiglia di immagini», SILVESTRI, C. (ed.), *L'iconografia della SS. Trinità nel sacro Monte di Ghiffa. Contesto e confronti. Atti del Convegno Internazionale, Vebania, Villa Giulia, 23-24 marzo 2007*, Ghiffa, 2008, p. 187-208.

Bœspflug 2009

BÆSPFLUG, F., «Eucharistie et Trinité dans l'art médiéval d'Occident (XIIe-XVe siècle)», BÉRIOU, N.; CASEAU, B.; RIGAUX, D. (eds.), *Pratiques de l'eucharistie dans les Églises d'Orient et d'Occident (Antiquité et Moyen Âge)*, vol. II, *Les réceptions*, Paris, 2009, p. 1111-1167.

Bœspflug & Zaluska 1994

BÆSPFLUG, F.; ZALUSKA, Y., «Le dogme trinitaire et l'essor de son iconographie en Occident de l'époque carolingienne au IVe Concile du Latran (1215)», *Cahiers de Civilisation médiévale*, XXXVII (1994), p. 181-284.

Bofarull 1909

BOFARULL I SANS, F. A., DE, «Jaime I y los Judíos», *Congrés d'història de la Corona d'Aragó dedicat al Rey en Jaume I y la seua época*, v. II, Barcelona, 1909.

Bohigas 1965

BOHIGAS, P., *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Período gótico y Renacimiento*, 2 v., Barcelona, 1965.

Bohigas 1977

BOHIGAS I BALAGUER, P., «La decoració i la il·lustració del Missal de Santa Eulàlia», *El Missal de Santa Eulàlia*, Madrid, 1977, p. 155-139.

Bohigas 1960-1967

BOHIGAS, P., *Inventario de códices miniaturados o iluminados de procedencia catalana o existentes en bibliotecas catalanas*, Barcelona, 2000 [1960-1967].

Boix 1981-1982

BOIX POCIELLO, J., «La “confraternitat de Nostra Senyora d’Ivorra”»: estudio de una cofradía de comienzos del siglo XI, en el obispado de Urgel», RIU, M. (dir.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval. Volumen Misceláneo de estudios y documentos*, v. II, Barcelona, 1981-1982, p. 13-42.

Boom 1946

BOOM, G. DE, «Le culte de l’eucharistie d’après la miniature du Moyen Âge», *Studia eucharistica: DCCI anni a condito festo sanctissimi Corporis Christi 1246-1946*, Anvers, 1946, p. 326-332.

Borau 1998

BORAU I MORELL, C., «El sistema benefICIAL en la Barcelona del segle XIV. La conjuntació de la religiositat, l’economia i l’art», *Anuario de estudios medievales*, 28 (1998), p. 709-728.

Borau 2003

BORAU MORELL, C., *Els promotors de capelles i retaules a la Barcelona del segle XIV*, Barcelona, 2003.

Borchgrave d’Altena 1959

BORCHGRAVE D’ALTENA, J. DE, «La Messe de Saint Grégoire. Étude iconographique», *Bulletin des Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique*, 8, 1-2 (març-juny de 1959), p. 3-34.

Borja & Montolío 2011

BORJA CORTIJO, H.; MONTOLÍO TORÁN, D., «“Nuestra señora de los ángeles y de la eucaristía”, de Reixach, del museo catedralicio de Segorbe. Nuevas interpretaciones», *Cuadernos de Valldecris*, 4 (2011), p. 13-18.

Borja & Ruiz 2015

BORJA CORTIJO, H.; RUIZ I QUESADA, F., «Miradas públicas e inéditas al conjunto catedralicio gótico de Segorbe», *Retrotabulum. Estudis d'art medieval*, núm. 16 (juny de 2015), p. 1-112.

Boronat 1999

BORONAT I TRILL, M. J., *La política d'aquisicions de la Junta de Museus. 1890-1923*, Barcelona, 1999.

Boskovits 2001

BOSKOVITS, M. (ed.) [amb l'assistència de LABRIOLA, A.; INGENDAAY RODIO, M.], *Bernardo Daddi and his circle*, Florència, 2001 [A Critical and Historical Corpus of Florentine Painting, III, vol. V].

Bossy 1983

BOSSY, J., «The Mass as a social institution, 1200-1700», *Past and present*, 100 (agost de 1983), p. 29-61.

Bouhot 1976

BOUHOT, J.-P., *Ratramne de Corbie. Histoire littéraire et controverses doctrinales*, París, 1976.

Bozoky 2010

BOZOKY, E., *Le Moyen Âge miraculeux. Études sur les llegendes et les croyances médiévales*, París, 2010.

Bracons 1987

BRACONS CLAPÉS, J., «Els grups del Sant Sepulcre a Catalunya. Precisions sobre l'origen d'aquest model iconogràfic», *Vè Congrès Espanyol d'Història de l'Art*, v. I, Barcelona, 1987, p. 137-145.

Bracons 1990

BRACONS CLAPÉS, J., «Marededéu», CALDERER I SERRA, J.; TRULLÉN I THOMÀS, J. M. (dirs.), *Museu Diocesà i Comarcal de Solsona. Catàleg d'Art Romànic i Gòtic*, Barcelona, 1990, p. 250.

Bracons 2007

BRACONS CLAPÉS, J., «Els Sants Sepulcres», MANOTE I CLIVILLES, M. R.; TERÉS I TOMÀS, M. R. (eds.), *Pintura II. De la plenitud a les darreres influències*, Barcelona, 2007, p. 316-322 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Bradshaw & Johnson 2012

BRADSHAW, P. F.; JOHNSON, M. E., *The Eucharistic Liturgies. Their Evolution and Interpretation*, Londres, 2012.

Bramon 1981

BRAMON, D., *Contra moros i jueus. Formació i estratègia d'unes discriminacions al País Valencià*, València, 1981.

Bramon 2012

BRAMON I PLANAS, D., «Moros, jueus i cristians: la visió de l'altre a la corona catalanoaragonesa», *Lambard. Estudis d'art medieval*, XXIII (2012), p. 43-69.

Bremond & Le Goff & Schmitt 1982

BREMOND, C.; LE GOFF, J.; SCHMITT, J-C., *L'«exemplum»*, Turnhout, 1982 [Typologie des sources du Moyen Âge Occidental].

Bride 1950

BRIDE, A., «Viatique», VACANT, A.; MANGENOT, E.; AMANN, E. (dirs.), *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. 15/2 (1950), p. 2842-2858.

Browe 1926

BROWE, P., «Die Hostienschändungen der Juden im Mittelalter», *Römische Quartalschrift*, XXXIV (1926), p. 167-198.

Browe 1929a

BROWE, P., «Die Elevation in der Messe», *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft*, 9 (1929), p. 20-66.

Browe 1929b

BROWE, P., «Die eucharistische Verwandlungswunder des Mittelalters», *Römische Quartalschrift*, 37 (1929), p. 137-164.

Browe 1929c

BROWE, P., «Die Kommunion der Heiligen im Mittelalter», *Stimmen der Zeit*, 117 (1929), p. 425-437.

Browe 1933

BROWE, P., *Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter*, Munic, 1933.

Browe 1936

BROWE, P., «Die Sterbekommunion im Altertum und Mittelalter», *Zeitschrift für Katholische Theologie*, 60 (1936), p. 1-54 i 211-240.

Browe 1938a

BROWE, P., *Die Eucharistischen Wunder des Mittelalters*, Breslau, 1938.

Browe 1938b

BROWE, P., *Die häufige Kommunion im Mittelalter*, Münster, 1938.

Browe 1940

BROWE, P., *Die Pflichtkommunion im Mittelalter*, Münster, 1940.

Buesa 1987

BUESA CONDE, D. J., «Manifestaciones de la religiosidad popular en la Zaragoza del siglo XV. Las procesiones devocionales, penitenciales y en acción de gracias por la toma de Granada» *Aragonia Sacra. Revista de investigación*, II (1987), p. 45-58.

Bulard 1935

BULARD, M., *Le scorpion. Symbole du peuple juif dans l'art religieux des XIVe, XVe, XVIe siècles. A propos de quatre peintures murales de la chapelle Saint-Sébastien, à Lanslevillard (Savoie)*, París, 1935.

Bustamante 1994

BUSTAMANTE GARCÍA, A., «Damián Forment y la escultura del Renacimiento en Huesca», *Signos. Arte y Cultura en Huesca. De Forment a Lastanosa. Siglos XVI-XVII*, Saragossa, 1994, p. 55-65 [catàleg d'exposició].

Buttà 2010

BUTTÀ, L., «La pintura del retaule major de la catedral de Tortosa», VIDAL, J.; CARBONELL, J. A. (eds.), *Art i cultura*, Tortosa, 2010, p. 95-96 [Història de les Terres de l'Ebre, v].

Buttà 2014

BUTTÀ, L., «Un maestro para el ciclo de la Vera Cruz: nuevas observaciones sobre las pinturas murales del trascoro de la catedral de Tarragona», *Medievalia*, 17 (2014), p. 9-38.

Bynum 1987

BYNUM, C. W., *Holy Feast and Holy Fast: The Religious Significance of Food to Medieval Women*, Berkeley, 1987.

Bynum 1991

BYNUM, C. W., *Fragmentation and Redemption: Essays on Gender and the Human Body in Medieval Religion*, Nova York, 1991.

Bynum 1997

BYNUM, C. W., «Wonder», *The American Historical Review*, v. 102, núm. 1 (1 de febrer de 1997), p. 1-26.

Bynum 2006

BYNUM, C. W., «Seeing and Seeing Beyond: The Mass of St. Gregory in the Fifteenth Century», HAMBURGER, J. F.; BOUCHÉ, A-M. (eds.), *The Mind's Eye. Art and Theological Argument in the Middle Ages*, Princeton, 2006, p. 208-240.

Bynum 2007

BYNUM, C. W., *Wonderful Blood. Theology and Practice in Late Medieval Northern Germany and Beyond*, Filadèlfia, 2007.

Cabestany 1990

CABESTANY I FORT, J-F., « Confraries i gremis a Barcelona. Segles XIII a XVI», *Finestrelles*, 2 (1990), p. 141-145.

Cadiñanos 2003-2005

CADIÑANOS BARDECI, I., «Tres importantes parroquias castellonenses: Onda, Villahermosa del Río y Villareal», *Estudis castellonencs*, 10 (2003-2005), p. 67-76.

Cahier 19847-1856

CAHIER, C., «Une procession du Saint Sacrement a Barcelone en 1424», *Mélanges d'Archéologie, d'Histoire et de Littérature*, vol. II, París, 1847-1856, p. 77-84.

Callaey 1957

CALLAEY, F., «Origine e sviluppo della Festa del “Corpus Domini”», *Euntes docete*, 10 (1957), p. 3-33.

Calzada 1975

CALZADA OLIVERAS, J., *Las claves de bóveda de la catedral de Girona*, Barcelona, 1975.

Camille 1989

CAMILLE, M., *The Gothic Idol. Ideology and Image-Making in Medieval Art*, Cambridge et al., 1991 [1989].

Camón 1949

CAMÓN AZNAR, J., *La pasión de Cristo en el arte español*, Madrid, 1949.

Camón 1966

CAMÓN AZNAR, J., *Pintura medieval española*, Madrid, 1966 [Summa Artis, vol. XXII].

Camós [1657]

CAMÓS, N. *Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña*, Barcelona, 1949 [1657].

Campbell 2009

CAMPBELL, L., «Rogier van der Weyden et la tapisserie», CAMPBELL, L.; VAN DER STOCK, J., *Rogier van der Weyden 1400-1464. Maître des Passions*, Lovaina, 2009, p. 238-250 [catàleg d'exposició].

Campbell 2015

CAMPBELL, L., «Rogier van der Weyden. Tríptico de los Siete Sacramentos», CAMPBELL, L. (ed.), *Rogier van der Weyden y los reinos de la península Ibérica*, Madrid, 2015, p. 98-105, cat. núm. 4 [catàleg d'exposició].

Campo & Carreras 1988

CAMPO, G.; CARRERAS, A., «Frontal de la Santa Cena», *Memòria d'activitats del Centre de Conservació i Restauració de Béns Culturals Mobles de la Generalitat de Catalunya 1982-1988*, Barcelona, 1988, p. 40-41.

Camps 2010

CAMPS I SÒRIA, J., *Els grups d'escultura del Davallament de la creu durant el romànic. De Mijaran i Erill al Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadesses*, Barcelona, 2010.

Canal 1832

CANAL, J. DE LA, *España Sagrada*, t. XLV, Madrid, 1832.

Canellas 1980

CANELLAS LÓPEZ, A., «Un pretendiente al condado de Morata», *Hidalguía. La revista de genealogía, nobleza y armas*, núms. 160-161 (maig-agost de 1980), p. 433-445.

Canellas 1989

CANELLAS LÓPEZ, A., *Historia documentada de los Corporales de Daroca*, Saragossa, 1980.

Cannon 2013

CANNON, J., *Religious Poverty, Visual Riches. Art in the Dominican Churches of Central Italy in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, New Haven, Londres, 2013.

Cantera 1998a

CANTERA, E. *Aspectos de la vida cotidiana de los judíos en la España medieval*, Madrid, 1998.

Cantera 1998b

CANTERA MONTENEGRO, E. «La imagen del judío en la España medieval», *Espacio, Tiempo y Forma, Serie III, Historia Medieval*, t. 11, (1998), p. 11-38.

Capdevila 1925

CAPDEVILA, S., «Custodies i sagraris», *Lo Missatger del Sagrat Cor de Jesús*, 409 (1925), p. 32-38.

Capdevila i Capdevila 2008

CAPDEVILA I CAPDEVILA, J., *Tàrrega (1898-1923): societat, política i imaginari*, Barcelona, 2008.

Capelle 1997

CAPELLE, P., «Sacraments. Théologie», VAUCHEZ, A. (dir.) [amb la col·laboració de VINCENT, C.], *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, v. II, Cambridge, París, Roma, 1997, p. 1355-1357.

Capmany 1951

CAPMANY, A., *Calendari de llegendes, costums i festes tradicionals catalanes*, Barcelona, 1951.

Capmany 1953

CAPMANY, A., *Les enramades del Corpus de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1953.

Capriotti 2014

CAPRIOTTI, G., *Lo scorpione sul petto. Iconografia antiebraica tra XV e XVI secolo alla periferia dello Stato Pontificio*, Roma, 2014.

Carbonell i Buades 1995

CARBONELL I BUADES, M., «Jaume Blanquer y el retablo del Corpus Christi», PASCUAL, A. (ed.), *La catedral de Mallorca*, Palma, 1995, p. 135-147.

Carbonell i Buades 2007

CARBONELL I BUADES, M., «El retaule del Corpus Christi de la seu de Mallorca», *La fidelitat obstinada. Homenatge a Mn. Pere Joan Llabrés i Martorell*, Palma, 2007, p. 89-106.

Carbonell i Esteller & Sureda i Pons 1997

CARBONELL I ESTELLER, E.; SUREDA I PONS, J., *Tresors medievals del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, Barcelona, 1997.

Carboneres 1873

CARBONERES, M., *Relación y explicación histórica de la solemne procesión del Corpus, que anualmente celebra la ciudad de Valencia basada en la que se publicó en el año 1815 y ampliada con muchísimas notas en vista de los libros manuales de concejos, clavería comuna, y otros documentos del archivo municipal de esta ciudad*, València, 1873.

Cardesa 1996

CARDESA GARCÍA, M. T., *La escultura del siglo xvi en Huesca*, 2 v., Osca, 1996.

Carmelo 2008

CARMELO, J. DE, *Milagros en la Eucaristía. La Eucaristía: fuente inagotable de milagros*, Alcobendas, 2008.

Carrera 2015

CARRERA COSTA, C., *El Real Monasterio de Sijena y su señorío feudal*, Villanueva de Sijena, 2015.

Carreras & Gunyalons 1913

CARRERAS I CANDI, F.; GUNYALONS I BOU, B. (eds), *Rubriques de Bruniquer. Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, v. II, Barcelona, 1913.

Carrero 2014a

CARRERO SANTAMARÍA, E. (ed.), *Arquitectura y liturgia. El contexto artístico de las consuetas catedralicias en la Corona de Aragón*, Palma, 2014.

Carrero 2014b

CARRERO SANTAMARÍA, E., «La catedral de Barcelona y la liturgia», CARRERO SANTAMARÍA, E. (ed.), *Arquitectura y liturgia. El contexto artístico de las consuetas catedralicias en la Corona de Aragón*, Palma, 2014, p. 11-42.

Carrero 2014c

CARRERO SANTAMARÍA, E., «La catedral de Valencia, la liturgia desbordada», CARRERO SANTAMARÍA, E. (ed.), *Arquitectura y liturgia. El contexto artístico de las consuetas catedralicias en la Corona de Aragón*, Palma, 2014, p. 341-393.

Carrero 2014d

CARRERO SANTAMARÍA, E., «La seo de Zaragoza y la liturgia. Una historia abierta», CARRERO SANTAMARÍA, E. (ed.), *Arquitectura y liturgia. El contexto artístico de las consuetas catedralicias en la Corona de Aragón*, Palma, 2014, p. 409-425.

Carrero 2014e

CARRERO SANTAMARÍA, E., «Las dos consuetas de La Seu d'Urgell», CARRERO SANTAMARÍA, E. (ed.), *Arquitectura y liturgia. El contexto artístico de las consuetas catedralicias en la Corona de Aragón*, Palma, 2014, p. 253-270.

Carrete 1996

CARRETE PARRONDO, C., «Polémica judeo-cristiana en los reinos hispánicos», *Revista Española de Filosofía Medieval*, 3 (1996), p. 31-36.

Carretero & Casanova & González i Llobet 1995

CARRETERO PEÑA, R.; CASANOVA I QUEROL, E.; GONZÁLEZ I LLOBET, M., «El parament de la taula a la pintura gòtica de retaules», *Actes. Ir Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó. Edat Mitjana*, v. 2, Lleida, 1995, p. 755-782.

Casanovas 2005

CASANOVAS MIRÓ, J., «Aspectos cotidianos de la relación entre judíos y cristianos. La imagen que del judío tiene el cristiano», MORENO KOCH, Y.; IZQUIERDO BENITO, R., *Del pasado judío en los reinos medievales hispánicos: afinidad y distanciamiento*, XIII Curso de Cultura Hispanojudía y Sefardí de la Universidad de Castilla-La Mancha, Conca, 2005, p. 99-133.

Casas 1953

CASAS HOMS, J. M., «Contribución al estudio de la devoción eucarística en Cataluña hasta el siglo XV», XXXV Congreso Eucarístico Internacional 1952, *La eucaristía y la paz, Sesiones de estudio*, t. II, Barcelona, 1953, p. 490-496.

Casas 1955

CASAS HOMS, J., «Las gracias de la Misa. Creencias populares del siglo XV», *Analecta Sacra Tarraconensia Revista de ciencias histórico-eclesiásticas*, XXVIII (1955), p. 71-78.

Caspers 1999

CASPERS, CH. M. A., «*Meum summum desiderium est te habere*: l'eucharistie comme sacrement de la rencontre avec Dieu pour tous les croyants (ca. 1200-ca. 1500)», HAQUIN, A. (ed.), *Fête-Dieu (1246-1996)*, vol. 1, *Actes du colloque de Liège, 12-14 septembre 1996*, Louvain-la-Neuve, 1999, p. 127-151.

Caspers & Schneiders 1999

CASPERS, C; SCHNEIDERS, M., «Bibliographie de la Fête-Dieu 1946-1997», HAQUIN, A. (ed.), *Fête-Dieu (1246-1996)*, vol. 1, *Actes du colloque de Liège, 12-14 septembre 1996*, Louvain-la-Neuve, 1999, p. 193-225.

Castañó 2003

CASTAÑO I GARCIA, J., «La festa del Corpus Christi a Elx», *La Rella*, 16 (2003), p. 149-176.

Castellano 1998

CASTELLANO I TRESSERRA, A., *Pedralbes a l'Edat Mitjana. Història d'un monestir femení*, Barcelona, 1998.

Castellfort 1953

CASTELLFORT, J., «Restablecimiento de la cofradía de la Minerva», *XXXV Congreso Eucarístico Internacional 1952. La Eucaristía y la paz. Sesiones de Estudio*, t. I, Barcelona, 1953, p. 801-806.

Castiñeiras 2007

CASTIÑEIRAS, M. [amb una nota tècnica de MORER, A. I BADIA, J.], «Catalan Romanesque Painting Revisited: The Altar-Frontal Workshops», HOURIHANE, C. (ed.), *Spanish Medieval Art. Recent Studies*, Temple [Arizona], 2007, p. 119-153.

Castiñeiras 2009

CASTIÑEIRAS, M., «Santa Caterina retrobada: el programa de la catedral de la Seu d'Urgell i el seu context», CASTIÑEIRAS, M; VERDAGUER, J. (dirs.), *La princesa sàvia. Les pintures de santa Caterina de la Seu d'Urgell*, Barcelona, 2009, p. 23-37.

Català 1988

CATALÀ GORGUES, M. A., «La pintura de estilo Gótico lineal y la influencia Italo-catalana», AGUILERA CERNI, V. (dir.), *Historia del arte valenciano*, v. 2, *La Edad Media: el Gótico*, València, 1988, p. 141-181.

Catàleg 1936

Catàleg del Museu d'Art de Catalunya. Primera part, Barcelona, 1936.

Chabàs 1905

CHABÀS, R., *El miracle de Llutxent i els corporals de Daroca. Relacions i documents estudiats*, València, 1981 [1905] [edició facsímil].

Chazelle 2001

CHAZELLE, C., *The Crucified God in the Carolingian Era. Theology and Art of Christ's Passion*, Cambridge, 2001.

Chía 1883

CHÍA, J. DE, *La festividad del Corpus en Gerona des de los primeros tiempos de su institución hasta a fines del siglo xv*, Girona, 1883.

Chiffolleau 1980

CHIFFOLEAU, J., *La comptabilité de l'au-delà. Les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon à la fin du moyen-âge (vers 1320- vers 1480)*, Roma, 1980.

Chiffolleau 1988

CHIFFOLEAU, J., «Dels ritus a les creences. La pràctica de la missa a l'Edat Mitjana», *L'Avenç*, núm. 111 (gener de 1988), p. 38-49.

Cid 1948

CID, C., «Los animales en la pintura gótica española», *Cobalto. Arte Antiguo y Moderno*, v. I-4 (1948), p. 5-9.

Cirici 1975

CIRICI, A., *Dues esglésies romàniques. Queralbs, Fustanyà*, Barcelona, 1975.

Cirici 1985

CIRICI, A., «L'església de Queralbs», *Queralbs*, Barcelona, 1985, p. 11-32.

Clarà 1982

CLARÀ, J., «El retaule de la capella del Corpus de la catedral», *Revista de Girona*, 99 (1982), p. 173-181.

Claramunt 1989

CLARAMUNT, S., «Consideracions sobre el calendari festiu a l'Edat Mitjana», *Homenatge a la memòria del prof. Dr. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, Barcelona, 1989, p. 303-314.

Clarck 2010

CLARCK, R. L. A., «Host desecration in Medieval and Early Modern Paris and the Politics of Persecution (1274-1553)», EMERSON, C.; LONGTIN, M.; TUDOR, A. P., *Performance, Drama and Spectacle in the Medieval City. Essays in Honour of Alan Hindley*, Lovaina, París, Walpole, 2010, p. 443-471.

Clegg 2006

CLEGG, J., *La Iglesia Medieval en los Manuscritos*, Londres, 2006.

Clerck 1997

CLERCK, P. DE, «Élévation», VAUCHEZ, A. (dir.) [amb la col·laboració de VINCENT, C.], *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, vol. I, Cambridge, París, Roma, 1997, p. 519.

Closas 1935

CLOSAS I MIRALLES, J., *Sixena*, [Barcelona], 1935.

Cohen 2007

COHEN, J., *Christ Killers. The Jews and the Passion from the Bible to the Big Screen*, Oxford, 2007.

Coma 1941

COMA SOLEY, V., *Santa María de Blanes. Palacio de los Vizcondes de Cabrera. Jaime Ferrer de Blanes*, Barcelona, 1941.

Comellas 1993

COMELLAS I SOLÉ, J., «El municipi i el control de l'oci en una ciutat baixmedieval», *Espai i temps d'oci a la història. XI jornades d'Estudis Històrics Locals. Palma, del 14 al 17 de desembre de 1992*, Palma, 1993, p. 617-626.

Company & Puig & Niñá 2015

COMPANY, X.; PUIG, I.; NIÑÁ, M. [amb la col·laboració i l'assessorament especial de Mn. Jesús Tarragona i Muray], *L'església de Sant Llorenç de Lleida*, Lleida, 2015.

Conejo 1998

CONEJO I DA PENA, A., «El retaule de la Verge de l'Estrella de Tortosa: introducció dels corrents italianitzants en la pintura de mitjan segle XIV a les terres de Tarragona», *Lambard. Estudis d'art medieval*, x-1997 (1998), p. 11-50.

Conejo 2007

CONEJO DA PENA, A., «Jordi Safont i Bertran de la Borda: epígon del gòtic internacional a Catalunya», MANOTE I CLIVILLES, M. R.; TERÉS I TOMÀS, M. R. (eds.), *Escultura II. De la plenitud a les darreres influències foranes*, Barcelona, 2007, p. 159-176 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Cook & Gudiol i Ricart 1980

COOK, W. W. S.; GUDIOL RICART, J., *Pintura e imaginería románicas*, Madrid, 1980 [Ars Hispaniae, v. VI] [Segona edició actualitzada].

Cooke & Macy 2005

COOKE, B.; MACY, G., *Christian Symbol and Ritual. An introduction*, Oxford, 2005.

Cooper & Denny-Brown 2014

COOPER, L. H.; DENNY-BROWN, A. (eds.), *The Arma Christi in Medieval and Early Modern Material Culture. With a Critical Edition of "O Vernicle"*, Farnham, Burlington, 2014.

Corblet 1885-1886

CORBLET, J., *Histoire dogmatique, liturgique et archéologique du Sacrement de l'Eucharistie*, 2 v., París, 1885-1886.

Cornell 1924

CORNELL, H., *The Iconography of the Nativity of Christ*, Uppsala, 1924.

Cornudella 2001

CORNUDELLA I CARRÉ, R., «Mestre Johannes, lo gren pintor del illustreduch de Burgunya»: la resposta valenzana a Jan van Eyck e la sua diffusione in altre territori della corona d'Aragona», LIMENTANI VIRDIS, C.; BELLAVITIS, M., *Nord/Sud. Presenze e ricenzioni fiamminghe in Liguria, Veneto e Sardegna*, Pàdua, 2007, p. 19-31.

Cornudella 2009

CORNUDELLA I CARRÉ, R., «Bottega o cerchia di Ferrer e Arnau Bassa. *Disputa di Santo Stefano con i giudei*», TOMEI, A. (ed.), *Giotto e il Trecento. "Il più Sovrano Maestro stato in dipintura"*, Milà, 2009, p. 252-253, cat. núm. 95 [catàleg d'exposició].

Cornudella 2012a

CORNUDELLA, R., «Anònim (A). Anònim (B). Rafael Destorrents, àlies Rafael Gregori. Oficis de devoció privada», CORNUDELLA, R. (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G. i FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 140-142.

Cornudella 2012b

CORNUDELLA, R., «Jaume Ferrer. Pere Teixidor. Naixement i Epifania», CORNUDELLA, R. (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G.; FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 220-221 [catàleg d'exposició].

Cornudella 2012c

CORNUDELLA, R., «Mestre de sant Antoni Abat. Pere Teixidor. Retaule de sant Antoni abat», CORNUDELLA, R. (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G.; FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 214-216 [catàleg d'exposició].

Cornudella 2012d

CORNUDELLA, R., «Obres i artistes de França i dels Països Baixos a Catalunya al voltant de 1400. Manuscrits il·luminats, pintura sobre fusta, vitralls, brodats i tapissos»,

CORNUDELLA, R. (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G. i FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 25-37 [catàleg d'exposició].

Cornudella 2012e

CORNUDELLA, R., «Pere Teixidor. Sant Sopar», CORNUDELLA, R. (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G.; FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 184-185 [catàleg d'exposició].

Cornudella 2012f

CORNUDELLA, R., «Rafael Destorrents, àlies Rafael Gregori. Missal de santa Eulàlia (Missal del bisbe Joan Ermengol)», CORNUDELLA, R. (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G. i FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 143-145.

Cornudella 2014

CORNUDELLA, R., «The Master of Baltimore and the Origin of Italianism in Catalan Painting of the Fourteenth Century», *The Journal of the Walters Art Museum*, 72 (2014), p. 7-22.

Cornudella 2016

CORNUDELLA, R., «La il·luminació del llibre a Catalunya al voltant de 1400», TERÉS, R. (ed.), *Catalunya i l'Europa septentrional a l'entorn del 1400. Circulació de mestres, obres i models artístics*, Barcelona, 2016, p. 87-162.

Cornudella [en premsa]

CORNUDELLA I CARRÉ, R., *Jaume Huguet i la pintura del seu temps* [en premsa].

Cornudella & Macías & Favà 2011

CORNUDELLA, R.; MACÍAS, G.; FAVÀ, C., «La pintura del primer gòtic», CORNUDELLA, R.; FAVÀ, C.; MACÍAS, G., *El Gòtic a les col·leccions del MNAC*, Barcelona, 2011, p. 15-39.

Coroleu 1889

COROLEU, J., *Los dietarios de la Generalidad de Cataluña*, Barcelona, 1889.

Corral 1995

CORRAL LAFUENTE, J. L., «Una Jerusalén en el Occidente medieval: la ciudad de Daroca y el milagro de los corporales», *Aragón en la Edad Media*, XII (1995), p. 61-122.

Cortadellas 2001

CORTADELLAS I VALLÈS, A., *Repertori de llegendes historiogràfiques de la corona d'Aragó*, Barcelona, 2001.

Coulet 1982

COULET, N., «Processions, espace urbain, communauté civique», *Liturgie et musique (IXe-XIVe s.)*, Tolosa de Llenguadoc, 1982, p. 381-397 [Cahiers de Fanjeaux, 17].

Coves 1987

COVES, M. J., *El Corpus en València. Poesia i color en la tradició*, València, 1987.

Crespo 1992

CRESPO HELLÍN, M., «Maria grávida: la iconografía del dogma de la Encarnación de Jesucristo en Maria», *Ars Longa*, núm. 3 (1992), p. 39-45.

Crispí 2001

CRISPÍ I CANTÓN, M., *Iconografia de la Mare de Déu a Catalunya al segle XIV (imatgeria)*, Bellaterra, 2001 [microforma].

Crispí 2015

CRISPÍ I CANTÓN, M., «El Sant Dubte d'Ivorra: reliquiariis, retaules, matrius, estampes i goigs al servei de la devoció eucarística», BERNADES I POSTILS, J. (dir.), *In dubio pro Deo. Mil·lenari del Sant Dubte d'Ivorra 1010-2010*, Solsona, 2015, p. 150-184.

Crispí & Montraveta 2012

CRISPÍ, M.; MONTRAVETA, M., «El monestir de Sant Joan de les Abadesses als segles XIV i XV», CRISPÍ, M.; MONTRAVETA, M. (ed.), *El monestir de Sant Joan de les Abadesses*, Sant Joan de les Abadesses, 2012, p. 87-126.

Crivillé 1988

CRIVILLÉ I ESTRAGUÉS, F., «Pere Jou, mestre restaurador a Sant Joan de les Abadesses», *XXIX Assembla Intercomarcal d'Estudiosos. Sitges, 27-28 octubre 1984*, Sitges, 1988, p. 389-395.

Cruz 1987

CRUZ, J. C., *Eucharistic Miracles and Eucharistic Phenomena in the Lives of the Saints*, Rockford (Illinois), 1987.

Cruz i Rodríguez 1994

CRUZ I RODRÍGUEZ, J., «Patrimoni de l'església i pesta negra: la pietat popular a la vila d'Igualada (1340-1350)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67/2, Barcelona, 1994, p. 309-320.

Cuadrado 2001

CUADRADO, M., «Vírgenes abrideras», BANGO TORVISO, I. G., *Maravillas de la España Medieval. Tesoro sagrado y monarquía*, vol. I, *Estudios y catálogo*, Lleó, 2001, p. 439-443.

Cuartiella & Roman 1986

CUARTIELLA, X.; ROMAN, X., «Tipologia i evolució de la festa», *L'Avenç*, 89 (gener de 1986), p. 34-43.

Cutler 1970

CUTLER, A., «Innocent III and the Disctintive Clothing of Jews and Muslims», SOMMERFELDT, J. R. (ed.), *Studies in Medieval Culture*, III, [Kalamazoo], 1970, p. 92-116.

Dahan 1989

DAHAN, G., « Saints, Demons et Juifs », *Santi e demoni nell'alto medioevo occidentale (secoli V- XI)*, t. II, Spoleto, 1989, p. 609- 642.

Dahan 1990

DAHAN, G. *Les intellectuels chrétiens et les juifs au moyen Âge*, París, 1990.

Dahan 1991

DAHAN, G., *La Polémique chrétienne contre le judaïsme au Moyen Âge*, Paris, 1991.

Dalmases 1992

DALMASES, N. DE, *Orfebreria catalana medieval: Barcelona 1300-1500*, 2 v., Barcelona, 1992.

Dalmases 2008a

DALMASES I BALANÀ, N. DE, «L'objecte artístic», DALMASES I BALANÀ, N. DE (ed.), *Arts de l'objecte*, Barcelona, 2008, p. 51-79 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Dalmases 2008b

DALMASES, N. DE, «La custòdia de la catedral de Barcelona», DALMASES, N. DE (ed.), *Arts de l'objecte*, Barcelona, 2008, p. 118-121 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Dalmases & Giralt-Miracle 1985

DALMASES, N. DE; GIRALT-MIRACLE, D., *Argenters i joiers de Catalunya*, Barcelona, 1985.

Dalmases & José 1984

DALMASES, N. DE; JOSÉ I PITARCH, A., *L'Art Gòtic s. XIV-XV*, Barcelona, 1984 [Història de l'art català, vol. III].

Dalmau & Rogé-Bonneau 2013

DALMAU, G.; ROGÉ-BONNEAU, C., «Vierge aux dragons dite anciennement Notre-Dame des Anges», SUBES, M-P.; MATHON, J-B. (eds.), *Vierges à l'Enfant médiévales de Catalogne. Mises en perspectives. Suivi du Corpus des Vierges à l'Enfant (XIIe-XVe s.) des Pyrénées-Orientales*, Perpinyà, 2013, p. 464-465, cat. núm. 143.

Dame 2005

DAME, K., «Arnau de la Pena i la il·luminació de manuscrits», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 225-233 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Danés 1926

DANÉS I VERNEDAS, J., *Monestir de Sant Joan de les Abadesses*, Barcelona, 1926.

Dehullu 1995

DEHULLU, J., «L’Affaire des Billettes. Une accusation de profanation d’hosties portée contre les juifs à Paris, 1290», *Bijdragen. Tijdschrift voor filosofie en theologie*, 56 (1995), p. 133-155.

Delaissé 1950

DELAISSÉ, L. M. J., «A la recherche des origines de l’office du Corpus Christi dans les manuscrits liturgiques», *Scriptorium. Revue internationale des études relatives aux manuscrits*, t. IV (1950), p. 220-239.

Delumeau 1978

DELUMEAU, J., *La peur en Occident (XIVe-XVIIIe siècles). Une cité assiégée*, Paris, 1978.

Delville 1999a

DELVILLE, J-P., (ed.), *Fête-Dieu (1246-1996)*, v. 2, *Vie de sainte Julienne de Cornillon*, Louvain-la-Neuve, 1999.

Delville 1999b

DELVILLE, J-P., «Julienne de Cornillon à la lumière de son biographe», HAQUIN, A. (ed.), *Fête-Dieu (1246-1996)*, v. 1, *Actes du colloque de Liège, 12-14 septembre 1996*, Louvain-la-Neuve, 1999, p. 27-53.

Denis-Boulet & Béraudy 1961

DENIS-BOULET, N. M.; BÉRAUDY, R., «La messe et le culte de l’eucharistie», MARTIMORT, A. G., *L’église en prière. Introduction à la Liturgie*, Tournai, 1961, p. 247-470.

Despina 1971

DESPINA, M., «Les accusations de profanation d'hosties portées contre les juifs», *Rencontre. Chrétiens et juifs*, 5 (1971), p. 150-170 i 179-191.

Despina 1979

DESPINA, M., «Las acusaciones de crimen ritual en España», *El Olivo*, 9 (1979), p. 48-70.

Devisse & Mollat 1979

DEVISSE, J.; MOLLAT, M., *L'image du noir dans l'art occidental*, v. II, t. II, Fribourg, 1979.

Dobrzeńiecki 1971

DOBZREŃIECKI, T., «*Imago Pietatis*. Its Meaning and Function», *Bulletin du Musée National de Varsovie*, XII (1971), p. 4-27.

Domènech 2008a

DOMÈNECH I VIVES, I., «Introducció», DALMASES I BALANYÀ, N. DE, (ed.), *Arts de l'objecte*, Barcelona, 2008, p. 182-194 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Domènech 2008b

DOMÈNECH I VIVES, I., «Les produccions», DALMASES I BALANYÀ, N. DE, (ed.), *Arts de l'objecte*, Barcelona, 2008, p. 195-207 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Domènech 2011

DOMÈNECH VIVES, I., *Pere Jou, escultor*, Sitges, 2011 [catàleg d'exposició].

Domènech 2016

DOMÈNECH VIVES, I., *L'escultor Pere Jou (1891-1964). Biografia artística i catàleg raonat*, Bellaterra, 2016 [tesi doctoral].

Domenge 1991a

DOMENGE I MESQUIDA, J., *L'argenteria sacra a les esglésies de Mallorca (segles XIV-XVI)*, Palma, 1991.

Domenge 1991b

DOMENGE MESQUIDA, J., «Entorn als oficis artístics de Mallorca. Una aproximació als treballs i ocupacions dels artistes medievals», *La manufactura urbana i els menestrals (segles XIII-XVI). IX Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, 1991, p. 381-398.

Domenge 1995

DOMENGE I MESQUIDA, J., «Tres siglos de obras en la catedral (ss. XIV-XVI)», PASCUAL, A. (ed.), *La catedral de Mallorca*, Palma, 1995, 23-35.

Domenge 1997a

DOMENGE, J., *L'obra de la seu. El procés de construcció de la catedral de Mallorca en el Tres-cents*, Palma, 1997.

Domenge 1997b

DOMENGE I MESQUIDA, J., «Les custòdies processionals catalanes i les seves variants tipològiques a través del temps», *7 Md'A a fons*, Girona, 1997, p. 75-91.

Domenge 2000

DOMENGE I MESQUIDA, J., *La creu de Porreres i l'argenter Antoni Oliva*, Porreres, 2000.

Domenge 2005

DOMENGE I MESQUIDA, J., «Girona i el Rosselló a la segona meitat de tres-cents», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 305-310 [L'art Gòtic a Catalunya].

Domenge 2012

DOMENGE, J., «Anònim actiu a Barcelona. Calze de Galceran de Vilanova», CORNUDELLA, R. (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G. i FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 122-123.

Domingo 1991

DOMINGO, T., «Los Milagros y la Iglesia», BUESA CONDE, D. J.; RICO LACASA, P. J. (eds.), *El espejo de nuestra de historia. La diócesis de Zaragoza a través de los siglos*, Saragossa, 1991, p. 441-445 [catàleg d'exposició].

Domínguez 1976

DOMÍNGUEZ RODRÍGUEZ, A., «Aproximación a la iconografía de la misa de san Gregorio a través de varios libros de horas del siglo XV, de la Biblioteca Nacional», *Revista de archivos, bibliotecas y museos*, LXXIX-núm. 4 (octubre-deseembre de 1976), p. 757-766.

Domínguez 1998

DOMÍNGUEZ RODRÍGUEZ, A., «“Compassio” y “co-redemptio” en las Cantigas de Santa María. Crucifixión y Juicio final», *Archivo Español de Arte*, LXXI, 281 (gener-març de 1998), p. 17-35.

Domínguez & Treviño 2005

DOMÍNGUEZ RODRÍGUEZ, A.; TREVIÑO GAJARDO, P., «Tradición del texto y tradición de la imagen en las Cantigas de Santa María», *Reales Sitios*, núm. 164 (2005), p. 2-17.

Dor & Johnson & Wogan-Browne 1999

DOR, J.; JOHNSON, L.; WOGAN-BROWNE (eds.), *New Trends in Femenine Spirituality. The Holy Women of Liege and their Impact*, Turnhout, 1999.

Dossat 1976

DOSSAT, Y., «Les confréries du Corpus Christi dans le monde rural pendant la première moitié du XIVE siècle», *La religion populaire en Languedoc du XIIIe siècle à la moitié du XIVE siècle*, Tolosa de Llenguadoc, 1976, p. 357-385 [Cahiers de Fanjeaux, 11].

Driscoll 2012

DRISCOLL, M. S., «Church Architecture and Liturgy in the Carolingian Era», LEVY, I. C.; MACY, G.; AUSDALL, K. VAN (eds.), *A Companion to the Eucharist in the Middle Ages*, Leiden, Boston, 2012, p. 163-203.

Dubois 2011

DUBOIS, A., «Bréviarie dit de Philippe le Bon à l'usage de Paris, partie d'été», BOUSMANNE, B.; DELCOURT, T. [amb la col·laboració de HANS-COLLAS, I.; SCHANDEL, P.; VAN HOOREBEECK, C.; VERWEIJ, M.], *Miniatures flamandes 1404-1482*, [París], 2011, p. 253-254, cat. núm. 51 [catàleg d'exposició].

Dubreuil 1975

DUBREUIL, M. H., «Découvertes: le gothique à Valence I», *L'Oeil*, núm. 234-235 (1975), p. 12-19 i 66.

Dückers & Primer 2010

DÜCKERS, R.; PRIMER, R. (eds.), *The Hours of Catherine of Cleves. Devotion, Demons and Daily Life in the Fifteenth Century*, Nova York, 2010.

Dudley 1992

DUDLEY, M., «Liturgy and Doctrine: Corpus Christi», *Worship*, 66, núm. 5 (setembre de 1992), p. 417-426.

Dumoutet 1925

DUMOUTET, E., «Les origines de la fête et de la procession du Saint-Sacrement», *La Vie et les Arts Liturgiques*, 126 (1925), p. 343-348.

Dumoutet 1926

DUMOUTET, E., *Le désir de voir l'hostie et les origines de la dévotion au Saint-Sacrement*, París, 1926.

Dumoutet 1941

DUMOUTET, E., «Histoire du rite de l'élévation et de l'exposition du Saint-Sacrement», BRILLANT, M. (dir.), *Eucharistia. Encyclopédie populaire sur l'Eucharistie*, París, 1941, p. 345-360.

Dumoutet 1942

DUMOUTET, E., *Corpus Domini. Aux Sources de la Piété Eucharistique Médiévale*, París, 1942.

Duran 1990

DURAN, E. (ed.) [amb la col·laboració de VILLALONGA, M. i RUIZ I CALONJA, J.], *Antonio Beccadelli el Panormita. Dels fets e dits del Gran Rey Alfonso. Versió catalana del segle xv de Jordi de Centelles*, Barcelona, 1990.

Duran-Porta 2009

DURAN-PORTA, J., «Adam o Llätzer? Notes iconogràfiques al voltant de les creus processionals catalanes», *Randa*, 62 (2009), p. 41-58 [Miscel·lània Gabriel Llompart, II].

Duran i Sanpere 1916

DURAN I SANPERE, A., «De la simbologia medieval. El pelicà», *Pels camins de la història*, Barcelona, 1973 [1916], p. 47-51.

Duran i Sanpere 1921

DURAN I SANPERE, A., «El pintor Joan Pau Guardiola. Segle XVI», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, v. XXXI (1921), p. 11-20.

Duran i Sanpere 1932-1934

DURAN I SANPERE, A., *Els retaules de pedra*, Barcelona, 1932-1934.

Duran i Sanpere 1943

DURAN I SANPERE, A., *La fiesta del Corpus*, Barcelona, 1943.

Duran i Sanpere 1962

DURAN I SANPERE, A., «Els Ausiàs March de Montcortès», *Estudis romànics*, núm. 11 (1967), p. 145-160.

Duran i Sanpere 1973

DURAN I SANPERE, A., *Barcelona i la seva història*, vol. II, *La societat i l'organització del treball*, Barcelona, 1973.

Duran i Sanpere 1974

DURAN I SANPERE, A., «Dubte, Sant», *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 6, Barcelona, 1974, p. 405.

Duran i Sanpere & Sanabre 1930

DURAN I SANPERE, A.; SANABRE, J., *Llibre de les Solemnitats de Barcelona. Edició completa del manuscrit de l'Arxiu Històric de la Ciutat*, vol. I, 1424-1546, Barcelona, 1930.

Durliat 1962

DURLIAT, M., *L'Art dans le Royaume de Majorque. Les debuts de l'art gòtiques en Roussillon, en Cerdagne et aux Baléares, el Regne de Mallorca*, [Tolosa de Llenguadoc], 1962.

Durliat 1964

DURLIAT, M., *L'Art en el Regne de Mallorca*, Mallorca, 1989 [1964].

Eisler 1969

EISLER, C., «The Golden Christ of Cortona and the Man of Sorrows in Italy. Part One», *The Art Bulletin*, LI- núm. 2 (1969), p. 107-118.

Elías 1888

ELÍAS DE MOLINS, A., *Catálogo del Museo Provincial de Antigüedades de Barcelona publicado por la Comisión provincial de monumentos históricos y artísticos*, Barcelona, 1888.

Elsig 2001

ELSIG, F., «Antoine de Lohny. Crucifixión», NATALE, M. (ed.), *El Renacimiento Mediterráneo. Viajes de artistas e itinerarios de obras entre Italia, Francia y España en el siglo XV*, Madrid, 2001, p. 485-487, cat. núm. 80 [catàleg d'exposició].

Entorn 1989

Entorn a Jaume I. De l'art romànic a l'art gòtic. Tresors del Museu d'Art de Catalunya, València, 1989.

Època 1989

L'època de les catedrals. Romànic/ Gòtic. Tresors del Museu d'Art de Catalunya. Museu d'Història de la Ciutat, Girona, 1988.

Español 1991a

ESPAÑOL BERTRAN, F., «Atribuïble al Mestre de Sant Mateu. Imago Pietatis. Compartiment d'un bancal de retaule», ESPAÑOL BERTRAN, F.; YARZA LUACES, J. (dirs.), *Fons del Museu Frederic Marés/1. Catàleg d'escultura i pintura medievals*, Barcelona, 1991, p. 145-146, cat. núm. 409.

Español 1991b

ESPAÑOL, F., «La catedral de Lleida: arquitectura i escultura trescentista», VILÀ, F.; LORÉS, I., *Actes del Congrés de la Seu Vella de Lleida. Lleida, 6-9 març 1991*, Lleida, 1991, p. 181-213.

Español 1992a

ESPAÑOL I BERTRAN, F., «Clients i promotors en el gòtic català», GUARDIA, M. et al., *Catalunya medieval*, Barcelona, 1992, p. 217-231 [catàleg d'exposició].

Español 1992b

ESPAÑOL, F., «Mare de Déu del Truc, de Vinaixa», *Pallium. Exposició d'Art i Documentació*, Tarragona, 1992, p. 116, núm. cat. 64.

Español 1993

ESPAÑOL I BERTRAN, F., «Els sepulcres monumentals d'època gòtica a l'Urgell», *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, 5 (1993), p. 109-119.

Español 1993-1994

ESPAÑOL BERTRÁN, F., «Ecos del sentimiento antimusulmán en el *Spill* de Jaume Roig», *Sharq Al-Andalus*, 10-11 (1993-1994), *Homenaje a Mª Jesús Rubiera Mata*, p. 325-348.

Español 1994

ESPAÑOL, F., *Guillem Seguer de Montblanc. Un mestre trescentista escultor, pintor i arquitecte*, Montblanc, 1994.

Español 1996

ESPAÑOL BERTRAN, F., «Jaume Cascalls revisado: nuevas consideracions i obras», *Locus Amoenus*, núm. 2 (1996), p. 65-84.

Español 2001a

ESPAÑOL BERTRAN, F., «La escultura tardogótica en la Corona de Aragón», *Actas del Congreso Internacional sobre Gil Siloé y la Escultura de su época. Burgos 13 – 16 octubre de 1999. Centro Cultural “Casa del Cordón”*, Burgos, 2001, p. 287-333.

Español 2001b

ESPAÑOL BERTRAN, F., «Silla y custodia. Ostensorio turriforme», BANGO TORVISO, I. G. (dir.), *Maravillas de la España Medieval. Tesoro sagrado y monarquía*, vol. I, Lleó, 2001, p. 289-293 [catàleg d'exposició].

Español 2002

ESPAÑOL, F., *El Gòtic Català*, Manresa, 2002.

Español 2002-2003

ESPAÑOL, F., «El salterio y libro de horas de Alfonso el Magnánimo y el cardenal Joan de Casanova (British Library, Ms. Add. 28962)», *Locus Amoenus*, núm. 6 (2002-2003), 91-114.

Español 2004

ESPAÑOL, F., «Los descendimientos hispanos», SAPORI, G.; TOSCANO, B. (eds.), *La Deposizione lignea in Europa. L'immagine, il culto, la forma*, [s.l.], 2004, p. 511-554.

Español 2007a

ESPAÑOL, F., «Bartomeu de Rubió i el ressò de la plàstica toscana», MANOTE I CLIVILLES, M. R.; TERÉS I TOMÁS, M. R. (eds.), *Escultura I. La configuració de l'estil*, Barcelona, 2007, p. 256-274 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Español 2007b

ESPAÑOL, F., «El Mestre d'Anglesola», MANOTE I CLIVILLÉS, M. R.; TERÉS I TOMÀS, M. R. (eds.), *Escultura I. La configuració de l'estil*, Barcelona, 2007, p. 87-92 [L'art Gòtic a Catalunya].

Español 2007c

ESPAÑOL, F., «Guillem Seguer de Montblanc», MANOTE, M. R.; TERÉS, M. R. (eds.), *Escultura I. La configuració de l'estil*, Barcelona, 2007, 154-165 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Español 2008

ESPAÑOL BERTRAN, F. «L'escultor Guillem Seguer, de Montblanc», FUGUET, J.; PLAZA, C. (eds.), *Història de la Conca de Barberà. Història de l'art*, Valls, 2008, p. 186-190.

Español 2009a

ESPAÑOL, F., «Los Descendimientos y los Santos Sepulcros en la España medieval: el drama litúrgico escenificado», *Actas del IV Congreso Internacional de Hermandades y Cofradías de la Santa Vera Cruz*, Zamora, 2009, p. 61-92.

Español 2009b

ESPAÑOL, F., «Tabernacle-Retables in the Kingdom of Aragon», KROESEN, J. E. A; SCHMIDT, V. M. (eds.), *The Altar and its Environment 1150-1400*, Turnhout, 2009, p. 87-108.

Español 2012a

ESPAÑOL BERTRAN, F., «Iconografía antisemita», *Lambard. Estudis d'art medieval*, vol. XXIII - 2011-2012 (2012), p. 71-101.

Español 2012b

ESPAÑOL BERTRAN, F., «Sant Joan de les Abadesses durant els segles del romànic», CRISPÍ, M.; MONTRAVETA, M. (ed.), *El monestir de Sant Joan de les Abadesses*, Sant Joan de les Abadesses, 2012, p. 47-82.

Espí 2006a

ESPÍ FORCÉN, C., «Cristianos y judíos: imágenes instigadoras de asesinatos rituales y profanaciones de hostias en la baja Edad Media», *La Multiculturalidad en las Artes y en la Arquitectura. Las Palmas de Gran Canaria, del 20 al 24 de noviembre de 2006*, vol. I, Las Palmas de Gran Canaria, 2006, p. 637-644 [XVI Congreso Nacional de Historia del Arte].

Espí 2006b

ESPÍ FORCÉN, C., «La recrucifixión de Cristo: imágenes antisemitas en la Baja Edad Media», *La Multiculturalidad en las Artes y en la Arquitectura. Las Palmas de Gran Canaria, del 20 al 24 de noviembre de 2006*, v. II, Las Palmas de Gran Canaria, 2006, p. 325-330 [XVI Congreso Nacional de Historia del Arte].

Espí 2008

ESPÍ FORCÉN, C., «El corista de “Engraterra”: ¿san Guillermo de Norwich, san Hugo de Lincoln o Santo Dominguito de Val de Zaragoza?», *Miscelánea Medieval Murciana*, XXXII (2008), esp. p. 51-64.

Espí 2009a

ESPÍ FORCÉN, C., «Érase un hombre a una nariz pegado. La fisiognomía del judío en la baja edad media», 2009 [article en línia].

Espí 2009b

ESPÍ FORCÉN, C., *Recrucificando a Cristo. Los judíos de la Passio Imaginis en la isla de Mallorca*, Palma, 2009.

Esteban 2008

ESTEBAN LORENTE, J. F., «La custòdia reliquiari dels Corporals de Daroca», DALMASES, N. DE (ed.), *Arts de l'objecte*, Barcelona, 2008 [L'Art Gòtic a Catalunya], p. 98-101.

Estrada-Rius [en premsa]

ESTRADA-RIUS, A. «El jurista y el poder público en la Cataluñamedieval», *Els juristes catalans i l'Estat*, Saragossa, [en premsa].

Eucaristía 1952

Eucaristía, Barcelona, 1952.

Evans 2010

EVANS, M., «Jean Bourdichon. Grandes Heures d'Anne de Bretagne», TABURET-DELAHAYE, E.; BRESCH-BAUTIER, G.; CRÉPIN-LEBLOND, T. (dirs.), *France 1500. Entre Moyen Âge et Renaissance*, París, 2010 [catàleg d'exposició].

Excursió 1879

«Excursió particular á Vallbona, Bellpuig, Lleyda y Balaguer en los dias 3 al 8 de setembre de 1879», *L'excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions Científicas*, núm. 12 (31/10/1879), p. 137-139.

Excursió 1880a

«Excursió á Santa Coloma de Queralt, Solivella, Tallat y Vallbona en los dias 23, 24, 25, 26 y 27», *L'excursionista. Bolletí mensual de la Associació catalanista d'Excursions Científicas*, núm. 20 (30/6/1880), p. 455-457.

Excursió 1880b

«Excursió á Santa Coloma de Queralt, Solivella, Tallat y Vallbona en los dias 27, 28, 29 y 30 de juny y 1er de Juliol 1880. (Continuació)», *L'excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions Científicas*, núm. 21 (31/7/1880), p. 473.

Exposició 1949

Exposició Huguet. Junio de 1949. Catálogo, Barcelona, 1949.

Exposició 1952

Exposició de Primitivos Mediterráneos, Barcelona 1952 [Catàleg d'exposició].

Fabra 1985

FABRA I SALVAT, M. E., «Confraries i gremis de la ciutat de Valls, I», *Quaderns de Vilaniu*, 7 (1985), p. 3-18.

Fàbrega 1977

FÀBREGA I GRAU, A. (ed.), *El Missal de Santa Eulàlia*, Madrid, 1977.

Falcón 1984a

FALCÓN PÉREZ, M. I., «La festividad del Corpus Christi en los pueblos de Aragón en la Edad Media», UBIETO ARTETA, A. (dir.), *Estado actual de los estudios sobre Aragón, Actas de las quintas jornadas celebradas en Zaragoza, del 15 al 18 de diciembre de 1982*, Saragossa, 1984, p. 625-632.

Falcón 1984b

FALCÓN PÉREZ, M. I., «La procesión del Corpus en Zaragoza en el siglo xv», UBIETO ARTETA, A. (dir.), *Estado actual de los estudios sobre Aragón, Actas de las quintas jornadas celebradas en Zaragoza, del 15 al 18 de diciembre de 1982*, Saragossa, 1984, p. 633-638.

Falcón 1997

FALCÓN PÉREZ, M. I., «Religiosidad popular en Zaragoza en el siglo xv», *Religiosidad popular en España. Actas del Simposium (I) 1/4-IX-1997*, Madrid, 1997, p. 877-897.

Farfán 1988

FARFÁN NAVARRO, M. C., «Retablo gótico del Antiguo Monasterio de la Puridad», *Archivo de Arte Valenciano*, any LXIX (1988), p. 69-74.

Farré Bordes 1981

FARRÉ BORDES, M. P., «El missal de Joan Melec», *D'Art*, núms. 6-7 (maig de 1981), p. 120-136.

Farré i Sanpera 1983

FARRÉ I SANPERA, M. C., *El Museu d'Art de Catalunya*, Barcelona, 1983.

Faü 2005

FAÜ, J.-F., *L'image des Juifs dans l'art Chrétien médiéval*, París, 2005.

Favà 2005-2006

FAVÀ MONLLAU, C., «El retaule eucarístic de Vilafermosa i la iconografia del Corpus Christi a la corona d'Aragó», *Locus Amoenus*, 8 (2005-2006), p. 105-121.

Favà 2009

FAVÀ MONLLAU, C., «Noves consideracions entorn al joc de retaule i frontal de Vallbona de les Monges», *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, 10 (2009), p. 57-85.

Favà 2011

FAVÀ, C., «La Mare de Déu dels Àngels de Tortosa i el seu pas per l'àmbit privat», *Porticvm. Revista d'estudis medievals*, núm. II (2011), p. 68-88.

Favà 2012

FAVÀ, C., «Joan Mates. Retaule de sant Miquel. Retaule de santa Llúcia», R. CORNUDELLA (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G. i FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 174-177, cat. núm. 26 [catàleg d'exposició].

Favà 2014

FAVÀ, C., «Mates, Joan», <http://www.magistricaloniae.org/ca/indexmcat/artistdocument/item/mates-joan.html> (25-9-2014).

Favà 2016a

FAVÀ, C., «Calvari. Jaume Serra», CAMPS, J. (dir.) [amb la col·laboració de FAVÀ, C.; YLLA-CATALÀ, G.; YEGUAS, J.], *Col·lecció Antonio Gallardo Ballart. Obres d'Art Romànic i Gòtic*, Barcelona, 2016, p. 46-49-67 [catàleg d'exposició].

Favà 2016b

FAVÀ, C., «Carrers laterals d'un retaule de sant Andreu. Pere Teixidor», CAMPS, J. (dir.) [amb la col·laboració de FAVÀ, C.; YLLA-CATALÀ, G.; YEGUAS, J.], *Col·lecció Antonio Gallardo Ballart. Obres d'Art Romànic i Gòtic*, Barcelona, 2016, p. 62-67 [catàleg d'exposició].

Favà 2016c

FAVÀ, C., «Compartiments de predel·la amb santa Caterina d'Alexandria i Jesucrist», CAMPS, J. (dir.) [amb la col·laboració de FAVÀ, C.; YLLA-CATALÀ, G.; YEGUAS, J.],

Col·lecció Antonio Gallardo Ballart. Obres d'Art Romànic i Gòtic, Barcelona, 2016, p. 58-61 [catàleg d'exposició].

Favà [en premsa]

FAVÀ, C., «Sant Sopar», *Catàleg d'art medieval del Museu Diocesà i Comarcal de Solsona* [títol provisional] [en premsa].

Favà & Cornudella 2010

FAVÀ MONLLAU, C.; CORNUDELLA I CARRÉ, R., «Els retaules de Tobed i la primera etapa dels Serra», *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, 11 (2010), p. 63-89.

Favà & Cornudella 2011

FAVÀ, C.; CORNUDELLA, R., «L'italianisme en la pintura del segle XIV», CORNUDELLA, R.; FAVÀ, C.; MACÍAS, G., *El Gòtic a les col·leccions del MNAC*, Barcelona, 2011, p. 41-67.

Favà & Cornudella 2012a

FAVÀ, C.; CORNUDELLA, R., «Anònim actiu a Girona. Bes de Judes», CORNUDELLA, R. (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G. i FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 172-173 [catàleg d'exposició].

Favà & Cornudella 2012b

FAVÀ, C.; CORNUDELLA, R., «La renovació del 1400 en la pintura catalana: manuscrits il·luminats i retaules», CORNUDELLA, R. (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G.; FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 39-53 [catàleg d'exposició].

Favà & Macías & Cornudella 2011

FAVÀ, C.; MACÍAS, G.; CORNUDELLA, R., «L'escultura», CORNUDELLA, R.; FAVÀ, C.; MACÍAS, G., *El Gòtic a les col·leccions del MNAC*, Barcelona, 2011, p. 167-207.

Fernández & Martínez Gil 2002

FERNÁNDEZ JUÁREZ, G.; MARTÍNEZ GIL, F. (eds.), *La fiesta del Corpus Christi*, Conca, 2002.

Ferrando Francés & Serra i Estellés 2003

FERRANDO FRANCÉS, A.; SERRA I ESTELLÉS, X. (eds.), *La traducció valenciana de la missa del segle XIV. Estudi i edició de la versió de Guillem Anglés (ACV, Ms. 169)*, València, 2003.

Ferrando Roig 1952

FERRANDO ROIG, J., «Santos españoles con atributo eucarístico», *Paz Cristiana*, IV (1952), p. 114-116.

Ferreiro 1973

FERREIRO ALEMPARTE, J., «España y Alemania en la Edad Media (Segunda parte)», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. CLXX (setembre-desembre de 1973), p. 467-573.

Ferrer Valls 1994

FERRER VALLS, T., «La fiesta cívica en la ciudad de Valencia en el siglo XV», RODRÍGUEZ CUADROS, E. (ed.), *Cultura y representación en la Edad Media*, [Alacant], 1994, p. 145-169 [Actas del Seminario celebrado con motivo del *II Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx*. Octubre-Noviembre 1992].

Fiesta 2005

La fiesta del Corpus Christi en la Ciudad de Valencia, València, 2005.

Filgueira 1979

FILGUEIRA VALVERDE, J., «El texto. Introducción histórico-crítica, transcripción, versión castellana y comentarios», *El «Códice Rico» de las Cantigas de Alfonso X el Sabio. Ms. T.I.1 de la Biblioteca de El Escorial*, Madrid, 1979, p. 33-264.

Fité 1992

FITÉ I LLEVOT, F., «Ordenacions sobre la il·luminació de la Seu de l'època del bisbe Conchillos», *Miscel·lània homenatge a Josep Lladonosa*, Lleida, 1992, p. 439-464.

Fité 2001

FITÉ, F., «L'alberg i l'inventari patrimonial de Rotllí Gaulter, escultor i mestre d'obra de la Seu de Lleida (1442)», *Seu Vella. Anuari d'història i cultura*, núm. 3 (2001), p. 123-148.

Fité 2003

FITÉ, F., «Litúrgia i cultura a la Seu Vella de Lleida», *Seu Vella. L'esplendor retrobada*, Barcelona, 2003, p. 98-129 [catàleg d'exposició].

Fité 2005-2006

FITÉ I LLEVOT, F., «Jaume Ferrer, pintor de la seu de Lleida, i la confecció de draps imperials», *Locus Amoenus*, 8 (2005-2006), p. 67-80.

Fité 2014

FITÉ LLEVOT, F., «La pretiosa LC.0027 y la consuetas RC.0031, dos interesantes manuscritos litúrgicos del archivo capitular de Lleida para el estudio de la liturgia estacional de la Seu Vella de Lleida», CARRERO SANTAMARÍA, E. (ed.), *Arquitectura y liturgia. El contexto artístico de las consuetas catedralicias en la Corona de Aragón*, Palma, 2014, p. 105-136.

Fluvià & Pladevall 1977

FLUVIÀ, A. DE; PLADEVALL, A., «Òdena», *Gran enciclopèdia catalana*, v. 10, Barcelona, 1977, p. 685.

Folch 1918

FOLCH I TORRES, J., «El retaule de Sixena al Museu», *Pàgina Artística de La Veu*, (11 d'octubre de 1918), p. 12.

Folch 1920

FOLCH I TORRES, J., «Adquisicions del Museu de Barcelona», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, v. VI (1920), p. 1-40.

Folch 1924

FOLCH I TORRES, J., «La tècnica del pastillatge en els frontals romànics catalans», *Gasetta de les Arts*, núm. 10 (1-10-1924), p. 1-12.

Font & Bagué & Petit 1952

FONT, L.; BAGUÉ, E.; PETIT, J., *La eucaristía. El tema eucarístico en el arte de España*, Barcelona, 1952.

Foreville 1966

FOREVILLE, R., «L'iconographie du XIIe concile œcuménique Latran IV (1215)», GALLAIS, P.; RIOU, Y.-J. (eds.), *Mélanges offerts à René Crozet à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire*, t. II, Poitiers, 1966, p. 1121-1130.

Forsyth 1968

FORSYTH, I. H., «Magi and Majesty: A Study of Romanesque Sculpture and Liturgical Drama», *The Art Bulletin*, L (1968), p. 215-222.

Forsyth 1972

FORSYTH, I. H., *The Throne of Wisdom. Wood Sculptures of the Madonna in Romanesque France*, Princeton, 1972.

Foucart-Borville 1987

FOUCART-BORVILLE, J., «Essai sur les suspenses eucharistiques comme mode d'adoration privilégié du Saint Sacrement», *Bulletin Monumental*, t. 145-III (1987), p. 267-289.

Foucart-Borville 1990

FOUCART-BORVILLE, J., «Les tabernacles eucharistiques dans la France du Moyen Âge», FOUCART-BORVILLE, J., «Les tabernacles eucharistiques dans la France du Moyen Âge», *Bulletin Monumental*, t. 148-IV (1990), p. 349-381.

Foucart-Borville 1997

FOUCART-BORVILLE, J., «Les repositoires et custodes eucharistiques du Moyen Âge à la Renaissance», *Bulletin Monumental*, 4 (1997), p. 273-288.

Francastel 1965

FRANCASTEL, P., *La réalité figurative. Elements structurels de sociologie de l'art*, París, 1965.

Franceschini 1965

FRANCESCHINI, E., «Origine e stile della bolla “Transiturus”», *Aevum*, 39 (1965), p. 218-243.

Franco 2002

FRANCO MATA, A., «“Crucifixus dolorosus”. Cristo Crucificado, el héroe trágico del cristianismo bajomedieval, en el marco de la iconografía pasional, de la liturgia, mística y devociones», *Quintana*, núm. 1 (2002), p. 13-39.

Francovich 1938

FRANCOVICH, G. DE, «L'origine e la diffusione del crocifisso gotico doloroso», *Kunstgeschilchichen Jahrbuch der Bibliotheca Hertziana*, núm. 2 (1938), p. 143-261.

Franz 1902

FRANZ, A., *Die Messe im deutsehen Mittelealter. Beiträge zur Geschichte der Liturgie und des religiösen Volkslebens*, Friburg de Brisgòvia, 1902.

Freedman 2011

FREEDMAN, C., *Holy Bones. Holy Dust. How Relics Shaped the History of Medieval Europe*, New Heaven, Londres, 2011.

Freixas 1983

FREIXAS I CAMPS, P., *L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV*, Barcelona, 1983.

Freixas 1997

FREIXAS, P., «Taller de Jaume Cascalls. Cabeza de Cristo», *Cathalonia. Arte gòtico en los siglos XIV-XV*, Madrid, 1997, p. 100-103 [catàleg d'exposició].

Freixas 2005

FREIXAS, P., «Els obradors del nord-est de Catalunya», ALCOY, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 110-114 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Fricke 2013

FRICKE, B., «A liquid history. Blood and animation in late medieval art», *Res*, núm. 63/64 (primavera-tardor 2013), p. 53-69.

Fuguet 2003

FUGUET I SANS, J., «Santa Coloma de Queralt», BRACONS I CLAPÉS, J.; FREIXAS I CAMPS, P. (eds.), *Arquitectura II. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos 2*, Barcelona, 2003, p. 118-119 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Fuguet 2008

FUGUET, J., «Guillem Ginebrer i el retaule major de l'església de Santa Coloma de Queralt», FUGUET, J.; PLAZA, C. (eds.), *Història de la Conca de Barberà. Història de l'art*, Valls, 2008, p. 193.

Fulton 2002

FULTON, R., *From Judgement to Passion. Devotion to Christ and the Virgin Mary, 800-1200*, Nova York, 2002.

Fumanal & Montolío 2003a

FUMANAL I PAGÈS, M. A.; MONTOLIO I TORAN, D., «Figura del Salvador y figura de león», SANJOSÉ I LLONGUERAS, L. DE (ed.), *La memòria daurada. Obradors de Morella s. XIII-XVI*, [s.l.], 2003, p. 248-251 [catàleg d'exposició].

Fumanal & Montolío 2003b

FUMANAL PAGÈS, M. A.; MONTOLÍO TORÁN, D., «Figuras de san Pedro y san Pablo», SANJOSÉ I LLONGUERAS, L. DE (ed.), *La memòria daurada. Obradors de Morella s. XIII-XVI*, [s.l.], 2003, p. 242-247 [catàleg d'exposició].

Fumanal & Montolío 2003c

FUMANAL I PAGÈS, M. A.; MONTOLIO I TORAN, D., «L'influx dels tallers reials d'escultura durant la segona meitat del segle XIV al nord del regne de València i el baix Aragó: el taller de Pere Moragues i els retaules de Rubiols i Mosquerola», *Boletín de la sociedad castellanense de cultura*, LXXIX (gener-juny 2003), p. 75-108.

Fuster 1962

FUSTER, J., *El País Valenciano*, Barcelona, 1962.

Fúster 2000

FUSTER, M. D., «El Retablo de los Corporales de Daroca. Nueva visión después de su restauración», *Aragonia Sacra*, XV (2000), p. 153-171.

Gabrielli 2007

GABRIELLI, E., *Cosimo Rosselli. Catalogo ragionato*, Florència, 2007.

Galera 2001

GALERA I PEDROSA, A., *Territori, senyoriu i jurisdicció a la Catalunya Central. La batllia de Cardona (ducat de Cardona) i la baronia de Santa Maria d'Aguilar (s. XI-XVI)*, Barcelona, 2001 [tesi doctoral].

Galera 2003

GALERA I PEDROSA, A., «L'església dels prohoms. La fundació de beneficis eclesiàstics simples a Sant Miquel de Cardona (segles XIII-XVI)», JUAN I VERDEJO, M. et al., *L'església parroquial de Sant Miquel de Cardona. El gòtic al mig Cardener*, Manresa, 2003, p. 45-130.

Galiana 2003-2005

GALIANA FERRANDO, J. M., «La Diócesis de Tortosa a través de la visita pastoral del obispo Otón de Moncada (1428-1429)», *Estudis Castellonencs*, 10 (2003-2005), p. 457-660.

Ganz & Huygens & Niewöhner 1990

GANZ, P.; HUYGENS, R. B. C.; NIEWÖHNER, F. (eds.), *Auctoritas und ratio. Studien zu Berengar von Tours*, Wiesbaden, 1990.

García 1998

GARCÍA, S., *Los Miniados de Guadalupe. Catálogo y Museo*, [s.l.], 1998.

García Flores & Rosa 1994

GARCIA FLÓREZ, C.; ROSA GITO, M., «La procesión del Corpus en Valencia», *Narria. Estudios de artes y costumbres populares*, 65-66 (1994), p. 43-50.

García y García 2003

GARCÍA Y GARCÍA, A., «Las Constituciones del Concilio IV Lateranense de 1215», SOMMERLECHNER, A. (ed.), *Innocenzo III. Urbs et Orbis. Atti del Congresso Internazionale Roma, 9-15 settembre 1998*, vol. I, Roma, p. 200-224.

García Marsilla 2012

GARCÍA MARSILLA, J. V., «La imatge com a arma. Jueus i conversos enfront de les arts visuals cristianes a la Corona d'Aragó», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 73 (2012), p. 565-595.

García Villoslada 1953

GARCÍA VILLOSLADA, R., *Edad Media (800-1303). La cristiandad en el mundo europeo y feudal*, Madrid, 1953 [Historia de la Iglesia Católica, t. II].

Garganté 2005

GARGANTÉ I LLANES, M., «El retaule del Sant Dubte d'Ivorra», *Llobregós informatiu*, núm. 13 (agost-setembre de 2005), p. 28-29.

Garganté & Manteca & Oliva 2001a

GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.; OLIVA, J., «Mare de Déu de Sant Cugat (MDCS)», GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.; OLIVA, J., *Ivorra*, Hostafrancs, 2001, p. 119-120 [Inventari del Patrimoni Arqueològic, Arquitectònic i Artístic de la Segarra, vol. III].

Garganté & Manteca & Oliva 2001b

GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.; OLIVA, J., «Mare de Déu de Santa Maria d'Ivorra», GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.; OLIVA, J., *Ivorra*, Hostafrancs, 2001, p. 120-121 [Inventari del Patrimoni Arqueològic, Arquitectònic i Artístic de la Segarra, vol. III].

Garganté & Manteca & Oliva 2001c

GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.; OLIVA, J., «Retaule de Santa Maria (o del Sant Dubte)»,
GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.; OLIVA, J., *Ivorra*, Hostafrancs, 2001, p. 155-159
[Inventari del Patrimoni Arqueològic, Arquitectònic i Artístic de la Segarra, vol. III].

Garganté & Manteca & Oliva 2001d

GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.; OLIVA, J., «Santuari de Santa Maria d'Ivorra»,
GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.; OLIVA, J., *Ivorra*, Hostafrancs, 2001, p. 101-108
[Inventari del Patrimoni Arqueològic, Arquitectònic i Artístic de la Segarra, vol. III].

Garganté & Manteca & Oliva 2001e

GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.; OLIVA, J., «Reliquiari», GARGANTÉ, M.; MANTECA, F.;
OLIVA, J., *Ivorra*, Hostafrancs, 2001, p. 145-147 [Inventari del Patrimoni Arqueològic,
Arquitectònic i Artístic de la Segarra, vol. III].

Garganté 2015

GARGANTÉ I LLANES, M., «Un nou santuari a l'època del barroc: forma i significació»,
BERNADES I POSTILS, J. (dir.), *In dubio pro Deo. Mil·lenari del Sant Dubte d'Ivorra
1010-2010*, Solsona, 2015, p 133-148.

Garnier 1982

GARNIER, F., *Le langage de l'image au Moyen Âge. Signification et Symbolique*, París,
1982.

Garriga 1998

GARRIGA, J., «L'antic retaule major de sant Esteve de Granollers, dels Vergós», *Lauro*.
Revista del Museu de Granollers, núm. 15 (novembre de 1998), p. 15-35.

Gascón de Gotor 1916

GASCÓN DE GOTOR, A., *El Corpus Christi y las custodias procesionales de España*,
Barcelona, 1916.

Gasol 1997

GASOL, R. M., «Retaule de la Mare de Déu, de Cardona i Ivorra», *Memòria d'activitats del Servei de Conservació i Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, 1997, p. 108-109.

Gasparotto 1968

GASPAROTTO, C., «Iconografia antoniana: I “miracoli” dell'altare di Donatello», *Il Santo. Rivista antoniana di Storia, Dottrina, Arte*, any VIII-1 (1968), p. 79-91.

Gatti 2007a

GATTI, V., «Il luogo della Custodia eucaristica (Parte I)», *Arte Cristiana*, 841 (juliol-agost 2007), p. 283-296.

Gatti 2007b

GATTI, V., «Il luogo della Custodia eucaristica (Parte II)», *Arte Cristiana*, 842 (setembre-octubre), p. 361-370.

Gatti 2007c

GATTI, V., «Il luogo della Custodia eucaristica (Parte III)», *Arte Cristiana*, 843 (novembre-desembre), p. 439-447.

Gauthier 1974

GAUTHIER, M. M., «L'or et l'église au Moyen Âge», *Revue de l'art*, núm. 26 (1974), p. 64-77.

Gauthier 1977

GAUTHIER, M. M., «L'Ancien Trône d'émaux de Notre-Dame à Guadalupe et la naissance du Style International en Castille», LAVIN, I.; PLUMMER, J., *Studies in Late Medieval and Renaissance Painting in Honor of Millard Meiss*, v. I., Nova York, 1977, p. 157-173.

Gauthier 1993

GAUTHIER, M-M., «Images de la Mère de Dieu dans la décoration de l'autel», *Le décor des églises en France méridionale (XIIIe- milieu XVe siècle)*, Tolosa de Llenguadoc, 1993, p. 87-137 [Cahiers de Fanjeaux, 28].

Gazzini 2009

GAZZINI, M. (ed.), *Studi Confraternali: orientamenti, problemi, testimonianze*, Florència, 2009.

Gentili 2006

GENTILI, F., *Il miracolo eucaristico di Bolsena*, Torí, 2006.

Gertsman 2012

GERTSMAN, E., «Signs of Death: The Sacrificial Christ Child in Late-Medieval Art», DZON, M.; KENNEY, T. M. (eds.), *The Christ Child in Medieval Culture. Alpha es et O!*, Toronto, Buffalo, Londres, 2012, p. 66-92.

Gibson 1978

GIBSON, G. M., *Lanfranc of Bec*, Oxford, 1978.

Gilbert 1974

GILBERT, C. E., «Last suppers and their refectories», TRINKAUS, CH. (ed.) [amb OBERMAN, H. A.], *The pursuit of Holiness*, Leiden, 1974, p. 371-402.

Gimeno & Gonzalbo & Trenchs 2009

GIMENO, F. M.; GOZALBO, D.; TRENCHS, J. (eds.), *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, València, 2009 [Fonts històriques valencianes, 39].

Ginebra 2001

GINEBRA I MOLINS, R., «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle XIV. Els inventaris de la tresoreria de 1342 i 1368», *Miscel·lània litúrgica catalana*, 10 (2001), p. 377-413.

Ginio 1998b

GINIO, A. M., *La forteresse de la foi. La vision du monde d'Alonso de Espina, moine espagnol (¿-1466)*, París, 1998.

Girbal 1878

GIRBAL, E. C., «La festividad del Corpus. Noticias histórico-locales», *Revista de Gerona*, t. II (1878), p. 241-247.

Girbal 1881

GIRBAL, E. C., «Noticias de las antiguas representaciones litúrgicas o autos sacramentales en Gerona», *Revista de Gerona*, t. V (1881), p. 182-191.

Goering 1991

GOERING, J., «The Invention of Transubstantiation», *Traditio*, 46 (1991), p. 147-170.

Goldberg 1998

GOLDBERG, H., *Motif-Index of Medieval Spanish Folk Literature*, Tampe, 1998.

Gómez Bárcena 1983

GÓMEZ BÁRCENA, M. J., «La Anunciación en los sepulcros góticos burgaleses», *Reales Sitios*, 78 (1983), p. 65-73.

Gómez Catón 1970

GÓMEZ CATÓN, F., «La procesión del Corpus», *San Jorge. Revista trimestral de la Diputación de Barcelona*, núm. 78 (segon trimestre de 1970), p. 63-75.

Gómez Ferrer 2011-2012

GÓMEZ FERRER, M., «Los Falcó, una familia de pintores en la Valencia del siglo XVI», *Locus Amoenus*, 11 (2011-2012), p. 79-96.

Gómez Frechina 2001a

GÓMEZ FRECHINA, J., «Retablo de la institución de la Eucaristía», BENITO DOMÉNECH, F.; GÓMEZ FRECHINA, J. (dirs.), *La Clave Flamenca en los Primitivos Valencianos*, València, 2001, p. 222-261, cat. núms. 30-42 [catàleg d'exposició].

Gómez Frechina 2001b

GÓMEZ FRECHINA, J., «Retablo de nuestra Señora de los Ángeles y de la Eucaristía», JOSÉ PITARCH, A.; RODRÍGUEZ CULEBRAS, R. (dirs.), *La luz de las imágenes. Segorbe*, [València], 2001, p. 326-329, cat. núm. 40 [catàleg d'exposició].

Gómez Frechina 2001c

GÓMEZ FRECHINA, J., «Retablo de santa Catalina màrtir. Joan Reixach», BENITO DOMÉNECH, F.; GÓMEZ FRECHINA, J. (dirs.), *La Clave Flamenca en los Primitivos Valencianos*, València, 2001, p. 202-207, cat. núm. 25 [catàleg d'exposició].

Gómez Frechina 2001d

GÓMEZ FRECHINA, J., «Santa Cena. Joan Reixach», BENITO DOMÉNECH, F.; GÓMEZ FRECHINA, J. (dirs.), *La Clave Flamenca en los Primitivos Valencianos*, [València], 2001, p. 226-228, cat. núm. 30 [catàleg d'exposició].

Gómez Frechina 2004

GÓMEZ FRECHINA, J., «El gótico internacional en Valencia», *El retablo de San Martín, Santa Úrsula y San Antonio abad. Museo de Bellas Artes de Valencia*, [s.l.], 2004, p. 17-83.

Gómez Frechina 2005

GÓMEZ FRECHINA, J., «Gherardo Starnina. Retablo de Fray Bonifacio Ferrer», BENITO DOMÉNECH, F.; GÓMEZ FRECHINA, J. (dirs.), *La memoria recobrada. Pintura valenciana recuperada de los siglos XIV-XVI*, [València], 2005, p. 44-46.

Gómez Frechina 2007

GÓMEZ FRECHINA, J., «Ecos italianos en la pintura valenciana de los siglos XV y XVI», BENITO DOMÉNECH, F.; GÓMEZ FRECHINA, J. (dirs.), *La impronta florentina y flamenca en Valencia. Pintura de los siglos XIV-XVI*, València, 2007, p. 19-60.

González Hernando 2008

GONZÁLEZ HERNANDO, I., *Estudio de las vírgenes abrideras tríptico: Desarrollo en la Baja Edad Media y proyección en los siglos posteriores*, Madrid, 2008 [tesi doctoral].

González Hernando 2010

GONZÁLEZ HERNANDO, I., «El Nacimiento de Cristo», *Revista Digital de Iconografía Medieval*, núm. 4 (2010), p. 41-59 [publicació en línia].

González Ruiz 2002

GONZÁLEZ RUIZ, R., «El Corpus de Toledo en los siglos XIV y XV», HEVIA BALLINA, A. (ed.), *Memoria Ecclesiae XX. Religiosidad popular y archivos de la iglesia. Santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España*, Oviedo, 2002, p. 211-240 [Actas del XVI Congreso de la Asociación celebrado en Zaragoza (Primera parte) (11 al 15 de septiembre de 2000)].

González Torres 2009

GONZÁLEZ TORRES, J., *Emblemata Eucharistica. Símbolos animados de la iconografía cristológica y sacramental*, Màlaga, 2009.

González Zymla 2013

GONZÁLEZ ZYMLA, H., *El altar relicario del monasterio de Piedra*, Madrid, 2013.

Gonzalvo & Sans 1998

GONZALVO I BOU, G.; SANS I TRAVÉ, J. M., *Vallbona. Guía histórico-artística*, Lleida, 1998.

Gonzalvo 2002

GONZALVO I BOU, G., «El monestir de Vallbona de les Monges», BRACONS I CLAPÉS, J.; FREIXAS I CAMPS, P., *Arquitectura I. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos I*, Barcelona, 2002, p. 120-123 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Goñi 1953

GOÑI GAZTAMBIDE, J., «Pamplona posee la Cofradía del Corpus más antigua del mundo», *Ecclesia*, núm. 621 (6 de juny de 1953), p. 629.

Goñi 1979

GOÑI GAZTAMBIDE, J., *Historia de los obispos de Pamplona*, v. II, s. XIV-XV, Pamplona, 1979.

Goodich 1996

GOODICH, M., «Filiation and Form in the Late Medieval Miracle Story», *Hagiographica*, III-1996 (1996), p. 305-322.

Gormans & Lentes 2007

GORMANS, A; LENTES, T. (eds.), *Das Bild der Erscheinung. Die Gregorsmesse im Mittelalter*, Berlín, 2007.

Goukovsky 1996

GOUKOVSKY, M. A., «A Representation of the *Profanation of the Host*: a Puzzling Painting in the Hermitage and Its Possible Author», *The Art Bulletin*, 51 (1996), p. 170-173.

Gousset 2004

GOUSSET, M-T., «Petites Heures de Jean de Berry», TABURET-DELAHAYE, E. (dir.), *París 1400. Les arts sous Charles VI*, 2004, [París], p. 103, cat. núm. 41 [catàleg d'exposició].

Gracia 2014

GRACIA JIMÉNEZ, C., «Iconografía de lo simbólico: el milagro eucarístico de la Seo de Zaragoza», LOMBA, C.; LOZANO, J. C. (eds.), *El recurso a lo simbólico. Reflexiones sobre el gusto, II*, Saragossa, 2014, p. 213-221.

Grada 2002

GRADA, R. DE (ed.), *La natività nell'arte*, Bèrgam, 2002.

Graham 1962

GRAHAM, V., «The Pelican as Image and Symbol», *Revue de littérature comparée*, 36 (1962), p. 233-243.

Grahit 1947

GRAHIT Y GRAU, J., *Comisión de monumentos históricos y artísticos de la provincia de Barcelona. Memoria de la labor realizada por la misma en su primer siglo de existencia (1844-1944)*, Barcelona, 1947.

Grant 1940

GRANT, G. G., «The Elevation of the Host: A Reaction to Twelfth Century Heresy», *Theological Studies*, 1 (1940), p. 228-250.

Griera 1952

GRIERA, A., «Milagros eucarísticos», *Paz cristiana. Revista oficial del xxxv Congreso Eucarístico Internacional*, III (1952), p. 70-72.

Guallar 1975

GUALLAR PÉREZ, M., *Los concilios tarraconenses celebrados en Lérida (siglos VI-XV)*, Lleida, 1975, p. 107-147.

Guardia 1992

GUARDIA I PONS, M., «Dues taules amb la representació de Moisès i Melquisedec», *Jaume Huguet. 500 anys*, Valls, 1992, p. 152-153, cat. núm. 2.

Guasp 1956

GUASP GELABERT, B., «Antiguas parroquias de Mallorca en el “Capbreu de'n Manresa”», *Analecta sacra Tarraconensia. Revista de ciencias histórico-eclesiásticas*, vol. XXIX (1956), p. 49-78.

Guasp 1961

GUASP, B., «Bienes eclesiásticos en la seo mayoricense. Algunos beneficios extraordinarios (siglos XIII y XIV)», *Analecta sacra Tarraconensia. Revista de ciencias histórico-eclesiásticas*, vol. XXXIV (1961), p. 247-261.

Gudiol i Cunill 1902

GUDIOL I CUNILL, J., *Nocions de Arqueología Sagrada Catalana*, Vic, 1902.

Gudiol i Cunill 1904

J. G., *Pvre*. [GUDIOL I CUNILL, J.], «La processó del Corpus a Vich», *Gazeta Vigatana*, 44 (dimecres, 1 de juny de 1904), p. 346-347.

Gudiol i Cunill 1911a

GUDIOL I CUNILL, J., «Les escultures del Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadesses», *Pàgina artística de La Veu*, 5 de juliol de 1911, p. 81.

Gudiol i Cunill 1911b

GUDIOL I CUNILL, J., «A propòsit del Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadesses», *Pàgina artística de La Veu*, 27 de juliol de 1911.

Gudiol i Cunill 1916

GUDIOL I CUNILL, J., *El Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadesses. Notícia històrica presentada al Congrés Eucarístich de Madrid de 1911*, Vic, 1916.

Gudiol i Cunill 1919

GUDIOL, J., «De les campanetes litúrgiques», *Vell i Nou. Revista quinzenal d'art*, núm. 90 (1r de maig de 1919), p. 163-167.

Gudiol i Cunill [c. 1920]

GUDIOL I CUNILL, J., *Corpus. Les Custòdies*, [c. 1920] [manuscrit inèdit de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic].

Gudiol i Cunill 1923

GUDIOL, J., «Els Goigs», *Catalana. Revista setmanal*, núm. 137 (28 de febrer de 1923), p. 73-77.

Gudiol i Cunill [1924]

GUDIOL, J., *Els Trescentistes. Segona part*, Barcelona, [1924] [La Pintura Mig-Eval Catalana, vol. II].

Gudiol i Cunill 1926

GUDIOL, J., «El museo arqueológico-artístico episcopal de Vich», *Museum. Revista de arte espanyol antiguo y moderno y de la vida artística contemporánea*, v. VII, núm. 1 (1926), p. 1-48.

Gudiol i Cunill 1928

GUDIOL, J., «La col·lecció Plandiura», *Gaseta de les arts*, 2 (octubre de 1928), p. 1-14.

Gudiol i Cunill 1933

GUDIOL I CUNILL, J., *Nocions d'arqueologia sagrada catalana*, Barcelona, 1933.

Gudiol i Ricart 1938

GUDIOL RICART, J., *La pintura gòtica a Catalunya-I*, Barcelona, 1938.

Gudiol i Ricart 1941

GUDIOL, J., *Spanish Painting*, Toledo (Ohio), 1941 [catàleg d'exposició].

Gudiol i Ricart [1944]

GUDIOL RICART, J., *Historia de la pintura gòtica en Cataluña*, Barcelona, [1944].

Gudiol i Ricart 1955

GUDIOL RICART, J., *Pintura gòtica*, Madrid, 1955 [Ars Hispaniae, v. IX].

Gudiol i Ricart [1956]

GUDIOL RICART, J., «Pintura medieval», GUDIOL RICART, J.; ALCOLEA GIL, S.; CIRLOT, J-E., *Historia de la pintura en Cataluña*, Madrid, [1956], p. 11-150.

Gudiol i Ricart 1971

GUDIOL, J., *Pintura medieval en Aragón*, Saragossa, 1971.

Gudiol i Ricart 1974

GUDIOL, J., «Arte Antiguo y Medieval», VILÀ VALENTÍ, J.; REGLÀ, J.; GUDIOL, J., *Cataluña*, t. I, Madrid, 1974, p. 93-312 [Tierras de España].

Gudiol i Ricart & Ainaud 1948

GUDIOL I RICART, J.; AINAUD DE LASARTE, J., &, *Huguet*, Barcelona, 1948.

Gudiol i Ricart & Alcolea 1962

GUDIOL, J.; ALCOLEA, S., *Hispania. Guia general del Arte Espanyol*, Barcelona, 1962.

Gudiol i Ricart & Alcolea i Blanch 1986

GUDIOL, J.; ALCOLEA I BLANCH, S., *Pintura gòtica catalana*, Barcelona, 1986.

Gutiérrez 2009

GUTIÉRREZ BAÑOS, F., «Iconografía de la Crucifixión en Castilla y León: pinturas de los siglos XIII y XIV», PARRADO DEL OLMO, J. M.; GUTIÉRREZ BAÑOS, F. (eds.), *Estudios de historia del arte. Homenaje al professor de la Plaza Santiago*, Valladolid, 2009, p. 365-372.

Guilleré 1992

GUILLERÉ, C., *Girona medieval. Crisis i desenvolupament (1360-1460)*, Girona, 1992.

Gy 1950

GY, P.-M., «Les rites de la communion eucharistiques», *La Maison-Dieu*, núm. 24 (1950), p. 141-160.

Gy 1982

GY, P.-M., «L'office du Corpus Christi et la théologie des accidents eucharistiques», *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques*, t. 66, núm. 1 (1982), p. 81-86.

Gy 1987

GY, P.-M., «La liturgie eucharistique dans la liturgie romaine du Haut Moyen-Âge», *Segni e riti nella chiesa altomedievale occidentale*, t. II, Spoleto, 1987, p. 533-554.

Gy 1990

GY, P.-M., *La liturgie dans l'histoire*, París, 1990.

Gy 1995

GY, P.-M., «Le canon 21 de Latran IV et la pratique de la confession et de la communion au XIIIe siècle», *Bulletin de la Société Nationale des antiquaires*, 1995, p. 338-343.

Gy 1996

GY, P.-M., «La passion du Christ dans la piété et la théologie aux XIVe et XVe siècles», NABERT, N. (dir.), *Le Mal et le Diable. Leurs figures à la fin du Moyen Âge*, París, 1996, p. 173-185.

Gy 1997a

GY, P.-M., «“Pange Lingua”», VAUCHEZ, A. (dir.) [amb la col·laboració de VINCENT, C.], *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, vol. II, Cambridge, París, Roma, 1997, p. 1143.

Gy 1997b

GY, P.-M., «Transsubstantiation», VAUCHEZ, A. (dir.) [amb la col·laboració de VINCENT, C.], *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, vol. II, Cambridge, París, Roma, 1997, p. 1530.

Gy 1999

GY, P.-M., «Office liégeois et office romain de la Fête-Dieu», HAQUIN, A. (ed.), *Fête-Dieu (1246-1996)*, vol. 1, *Actes du colloque de Liège, 12-14 septembre 1996*, Louvain-la-Neuve, 1999, p. 117-126.

Hainaut-Zveny 1994

HAINAUT-ZVENY, B. D', «Les messes de saint Grégoire dans les retables des Pays-Bas. Mise en perspective historique d'une image polémique, dogmatique et utilitariste», *Bulletin des Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique*, núms. 1-4 (1992-1993), Brussel·les, 1994, p. 35-61.

Hainaut-Zveny 2008

HAINAUT-ZVENY, B. D', *Les retable d'autel gothiques sculptés dans les anciens Pays-Bas. Raisons, formes et usages*, Lovain-la-Neuve, 2008.

Hamburger 1984

HAMBURGER, J., «Bosch's *Conjuror*: an attack on magic and sacramental heresy», *Simiolus. Netherlands quarterly for the history of art*, 14, 1 (1984), p. 5-23.

Hand 2004

HAND, J. O., *National Gallery of Art. Master Paintings from the Collection*, Washington, Nova York, 2004.

Harding 2004

HARDING, D. H., *Guida alla Cappella del Corporale del Duomo di Orvieto*, Orvieto, Perugia, 2004.

Hasting 2005

HASTING, J., *Crucifixion*, Londres, 2005.

Heck 2011

HECK, C., *Le Ci nous dit. L'image médiévale et la culture des laïcs au XIVe siècle. Les enluminures du manuscrit de Chantilly*, Turnhout, 2011.

Heck & Cordonnier 2011

HECK, C.; CORDONNIER, R., *Le bestiaire médiéval. L'animal dans les manuscrits enluminés*, París, 2011.

Hefele & Leclercq 1913

HEFELE, CH-J.; LECLERCQ, H., *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, t. v, París, 1913.

Hermanos Albareda 1954

HERMANOS ALBAREDA, «El Santísimo Misterio del Monasterio de Piedra», *Aragón y la Eucaristía*, Saragossa, 1954, p. 33-35.

Hernando 2012

HERNANDO SEBASTIÁN, P. L., «La iconografía del coral rojo en la pintura medieval española», *Boletín. Museo e Instituto Camón Aznar de Ibercaja*, núm. 110 (2012), p. 179-217.

Hernández 1954

HERNÁNDEZ PERERA, J., «Iconografía española. El Cristo de los Dolores», *Archivo Español de Arte*, 26 (1954), p. 47-62.

Hernmarck 1987

HERNMARCK, C., *Custodias procesionales en España*, Madrid, 1987.

Herranz 2004

HERRANZ MIGUELÁÑEZ, J., *Iconografía de Santa Clara en España. Monasterios y conventos*, Ávila, 2004.

Hirn 1909

HIRN, Y., *The Sacred Shrine. A Study of the Poetry and Art of the Catholic Church*, 1957 [1909].

Holeton 1996

HOLETON, D. R., «The Bohemian Eucharistic Movement in its European Context», HOLETON, D. R. (ed.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, v. I, Praga, 1996, p. 23-48.

Hourihane 2000

HOURIHANE, C., «The Virtuous Pelican in Medieval Irish Art», HOURIHANE, C. (ed.), *Virtue & Vice. The Personifications in the Index of Christian Art*, Princeton, 2000, p. 120-147.

Huizinga 1919

HUIZINGA, J., *El Otoño de la Edad Media. Estudios sobre las formas de la vida y del espíritu durante los siglos XIV y XV en Francia y en los Países Bajos*, Madrid, 1945 [1919].

Iancu-Agou 1979

IANCU-AGOU, D., «Le Diable et le Juif: Représentations Médiévales Iconographiques et Écrites», *Senefiance*, 6 (1979), p. 259- 276 [*Le Diable au Moyen Âge (Doctrine, Problèmes moraux, Représentations)*].

Ibáñez 1991

IBÁÑEZ GARCÍA, M. A., «La misa de san Gregorio: aclaraciones sobre un tema iconográfico. Un ejemplo en Pisón de Castrejón (Palencia)», *Norba-arte*, núm. 11, 1991, p. 7-18.

Iogna-Prat & Palazzo & Russo 1996

IOGNA-PRAT, D.; PALAZZO, E., RUSSO, D., *Marie. Le culte de la Vierge dans la société médiévale*, París, 1996.

Íñiguez 1953

ÍÑIGUEZ ALMECH, F., «El sagrario. Algunas formas españolas iniciales y sus transformaciones», *XXXV Congreso Eucarístico Internacional 1951. La Eucaristía y la paz. Sesiones de Estudio*, t. I, Barcelona, 1953, p. 824-825.

Israëls 2001

ISRAËLS, M., «Sassetta's Arte della Lana altar-piece and the cult of Corpus Domini in Siena», *The Burlington Magazine*, núm. 1182 (setembre de 2001), p. 532-543.

Israëls 2006

ISRAËLS, M., «Altars on the street: The wool guild, the Carmelites and the feast of Corpus Domini in Siena (1356-1456)», *Renaissance Studies*, v. 20/2 (2006), p. 180-200.

Ivars 1921

IVARS, A., *Dos creuades valenciano-mallorquines a les costes de Berberia, 1397-1399. Estudi documental*, València 1921.

Jacobus 2008

JACOBUS, L., *Giotto and the Arena Chapel. Art, Architecture & Experience*, Londres, Turnhout, 2008.

Jacoby 2005

JACOBY, J., «The Image of Pity in the Later Middle Ages: Images, Prayers and Prayer Instructions», *Studi Medievali*, 46 (2005), p. 569-605.

Jardí 2006

JARDÍ ANGUERA, M., *Mestres entalladors a Barcelona durant la segona meitat del segle XV i primer quart del segle XVI: de la producció germànica a la tradició local*, 2 vols., Barcelona, 2006.

Jardí 2007a

JARDÍ ANGUERA, M., «Joan Frederic i Joan Kassel», MANOTE I CLIVILLES, M. R.; TERÉS I TOMÀS, M. R. (eds.), *Escultura II. De la plenitud a les darreres influències foranes*, Barcelona, 2007, p. 297-391 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Jardí 2007b

JARDÍ ANGUERA, M., «Miquel Lochner», MANOTE I CLIVILLES, M. R.; TERÉS I TOMÀS, M. R. (eds.), *Escultura II. De la plenitud a les darreres influències foranes*, Barcelona, 2007, p. 291-297 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Jiménez Arques 1980

JIMÉNEZ ARQUES, M. I., «El Corpus Christi en Morella», *Narría. Estudios de artes y costumbres populares*, 17 (1980), p. 18-19.

Jiménez Ferran 2015-1016

JIMÉNEZ FERRAN, V., «El convent de predicadors de Nostra Senyora dels Reis Mags de Sant Mateu del Maestrat. Fundació, Art i Arquitectura. Una aproximació», *Estudis Castellonencs*, núm. 1 (2015-1016), p. 105-124.

Jones 1994

JONES, P. H., *Christ's Eucharistic Presence. A History of the Doctrine*, Nova York, 1994.

José 1979

JOSÉ PITARCH, A., «Llorens Saragossa y los orígenes de la pintura medieval en Valencia», *D'Art*, núm. 5 (1979), p. 21-50.

José 1980

JOSÉ PITARCH, A., «Valencia», *La pintura gòtica en la Corona de Aragón*, Saragossa, 1980 [catàleg d'exposició].

José 1981

JOSÉ PITARCH, A., «Llorenç Saragossa y los orígenes de la Pintura Medieval», *D'Art*, núms. 6-7 (maig de 1981), p. 109-119.

José 1986

JOSÉ PITARCH, A., «Les arts plàstiques: l'escultura i la pintura gòtiques», LLOBREGAT, E. A.; YVARS, J. F. (eds.), *Història de l'art al país valencià*, v. I, València, 1986, p. 165-239.

José 2001a

JOSÉ PITARCH, A., «Compartimentos del retablo del Juicio Final», *La luz de las imágenes. Segorbe*, [València], 2001, p. 170-171 [catàleg d'exposició].

José 2001b

JOSÉ I PITARCH, A., «Retablo de la Virgen», *La luz de las imágenes. Segorbe*, [València], 2001, p. 272-275, cat. núm. 18 [catàleg d'exposició].

José 2001c

JOSÉ I PITARCH, A., «Retablo de Santa Clara y Santa Eulalia», JOSÉ I PITARCH, A.; RODRÍGUEZ CULEBRAS, R. (dirs.), *La luz de las imágenes. Segorbe*, [València], 2001, p. 280-281.

José 2005

JOSÉ I PITARCH, A., «Retaule de la Mare de Déu, sant Joan Baptista i sant Pere Apòstol, de Guillem Ferrer», *Museu Cau Ferrat. La peça del mes*, 2005, s.p.

José & Olucha 2003

JOSÉ I PITARCH, A.; OLUCHA MONTINS, F., «Secuencia de contexto de la escultura en Morella. Siglos XIII-XIV», SANJOSÉ I LLONGUERAS, L. DE (ed.), *La memòria daurada. Obradors de Morella s. XIII-XVI*, [s.l.], 2003, p. 95-139 [catàleg d'exposició].

Juan & Llompart 1963

JUAN, J.; LLOMPART, G., «Las Vírgenes-sagrario de Mallorca», *Boletín de la Sociedad Aqueológica Luliana*, 32 (1963), p. 177-192.

Jugie 2004

JUGIE, S., «Retable de la Crucifixion», FLIEGEL, S. N.; JUGIE, S. (dirs.), *L'art à la cour de Bourgogne. Le mécénat de Philippe le Hardi et de Jean sans Peur (1364-1419)*, [París], 2004, p. 194, cat. núm. 68 [catàleg d'exposició].

Jugie & Tran-Bourdonneau 2014

JUGIE, S.; TRAN-BOURDONNEAU, C. (dirs.), *The Retables of the Chartreuse de Champmol*, Gant, 2014.

Jung 2003

JUNG, J., «Peasant Meal or Lord's Feast? The Social Iconography of the Naumbourg Last Supper», *Gesta*, v. XLII/1 (2003), p. 39-61.

Jungmann 1949

JUNGMANN, J. A., *El Sacrificio de la Misa. Tratado histórico-litúrgico*, Madrid, 1953 [1949].

Junyent 1967

JUNYENT, E., «Visites pastorals a Cervera», *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, núm. X (1967), p. 221-245 [*Estudios dedicados a Duran y Sanpere en su LXXX aniversario*, vol. I].

Junyent 1976

JUNYENT, E., *El Monestir de Sant Joan de les Abadesses*, Barcelona, 1976.

Kaftal 1952

KAFTAL, G., *Iconography of the Saints in Tuscan Painting*, Florència, 2003 [1952].

Kaftal 1978

KAFTAL, G. [amb la col·laboració de BISOGNI, F.], *Iconography of the saints in the painting of North East Italy*, Florència, 2003 [1978].

Kaftal 1985

KAFTAL, G. [amb la col·laboració de BISOGNI, F.], *Iconography of the saints in the painting of North West Italy*, Florència, 2003 [1985].

Kaplan 2005

KAPLAN, P. H. D., «The paliotto of the Corpus Domini: a eucharistic sculpture for a Venetian nunnery», *Studies in Iconography*, 26 (2005), p. 121-174.

Katz 2003

KATZ, D. E., «The Countours of Tolerance: Jews and the Corpus Domini Altarpiece in Urbino», *The Art Bulletin*, LXXXV/4 (desembre de 2003), p. 646-661.

Katz 2008

KATZ, D. E., *The Jew in the Art of the Italian Renaissance*, Filadèlfia, 2008.

Katz 2011

KATZ, M. R., «Marian Motion: Opening the Body of the *Vierge Ouvrante*», ZCHOMELIDSE, N.; FRENI, G. (eds.), *Meaning in motion: the semantics of movement in medieval art*, Princeton, 2011, p. 63-91.

Katz 2012

KATZ, M. R., «The Non-Gendered Appeal of *Vierge Ouvrante* Sculpture: Audiencie, Patronage and Purpose in Medieval Iberia», MARTIN, T. (ed.), *Reassessing the Roles of Women as “Makers” of Medieval Art and Architecture*, vol. I, Leiden, 2012, p. 37-91.

Katzenellenbogen 1959

KATZENELLENBOGEN, A., *The Sculptural Programs of Chartres Cathedral. Crist, Mary, Ecclesia*, Baltimore, 1959.

Kedourie 1992

KEDOURIE, E., *Los judíos de España. La diàspora sefardí desde 1492*, Barcelona, 1992.

Kemperdick 2012

KEMPERDICK, S., «The so-called Turin-Milan Hours», KEMPERDICK, S.; LAMMERTSE, F. (eds.), *The Road to Van Eyck*, Rotterdam, 2012, p. 284-289, cat. núm. 80 [catàleg d'exposició].

Kemperdick & Lammertse 2012

KEMPERDICK, S.; LAMMERTSE, F., «Painting around 1400 and Jan van Eyck's Early Work», KEMPERDICK, S.; LAMMERTSE, F. (eds.), *The Road to Van Eyck*, Rotterdam, 2012, p. 89-108.

Kennedy 1944

KENNEDY, V. L., «The Moment of Consecration and the Elevation of the Host», *Mediaeval Studies*, VI (1944), p. 121-150.

Keneddy 1946

KENNEDY, V. L., «The Date of the Parisian Decree on the Elevation of the Host», *Mediaeval Studies*, VIII (1946), p. 87-96.

Kenney 2012

KENNEY, T., «The Manger as Calvary and Altar in the Middle English Nativity Lyric», DZON, M.; KENNEY, T. M. (eds.), *The Christ Child in Medieval Culture. Alpha es et O!*, Toronto, Buffalo, Londres, 2012, p. 29-65.

Kessler & Niremberg 2011

KESSLER, H. L.; NIREMBERG, D., *Judaism and Christian Art, Aesthetic Anxieties from the Catacombs to Colonialism*, Filadèlfia, Oxford, 2011.

Kieckhefer 1990

KIECKHEFER, R., *La magia en la Edad Media*, Barcelona, 1992 [1990].

Kilmartin 1998

KILMARTIN, E. J., *The Eucharist in the West. History and Theology*, Collegeville, 2004 [1998].

Kirkland-Ives 2014

KIRKLAND-IVES, M., «The Suffering Christ and Visual Mnemonics in Netherlandish Devotions», DECKER, J. R.; KIRKAND-IVES, M., *Death, Torture and the Broken Body in European Art, 1300-1650*, Surrey, 2014, p. 35-45.

Konstanzer 2014

Das Konstanzer Konzil: 1414-1418. Weltereignis des Mittelalters, Darmstadt, 2014 [catàleg d'exposició].

Koster 2008

KOSTER, M. L., *Hugo van der Goes and the Procedures of Art and Salvation*, [Londres], 2008.

Kovács 2003

KOVÁCS, L., «La ciutat com a escenari: les entrades reials i la festa urbana», *Barcelona Quaderns d'Història*, 9 (2003), p. 71-82.

Kraus 1967

KRAUS, H., *The Living Theater of Medieval Art*, Filadèlfia, 1967.

Kreitner 1995

KREITNER, K., «Music in the Corpus Christi Procession of Fifteenth-Century Barcelona», *Early Music History*, 14 (1995), p. 153-204.

Kroesen 2009

KROESEN, J. E. A., *Staging the Liturgy. The Medieval Altarpiece in the Iberian Peninsula*, Lovaina, 2009.

Kroesen & Steensma 2012

KROESEN, J. E. A.; STEENSMA, R., *The Interior of the Medieval Village Church*, Lovaina, París, Walpole (Massachusetts), 2012.

Krüger 2007

KRÜGER, K., «Ymages sunt res umbratiles: Präsenz und Repräsentation in deutschen Kreuzigungsdarstellungen des 12. und 13. Jahrhunderts», ULIANICH, B. (ed.) [amb la

col·laboració de PARENTE, U.], *La Croce. Iconografia e interpretazione (secoli I- inizio XVI). Atti del convegno internazionale di studi (Napoli, 6-11 dicembre 1999)*, Nàpols, 2007, p. 317-339.

Kupper 1999

KUPPER, J-L., «La cité de Liège au temps de Julienne de Cornillon», HAQUIN, A. (ed.), *Fête-Dieu (1246-1996)*, vol. 1, *Actes du colloque de Liège, 12-14 septembre 1996*, Louvain-la-Neuve, 1999, p. 19-26.

Labarga 2010

LABARGA GARCÍA, F., «Las cofradías del Santísimo y la fiesta del Corpus Christi en La Rioja», LABARGA GARCÍA, F. (ed.), *Festivas demostraciones. Estudios sobre las cofradías del Santísimo y la fiesta del Corpus Christi*, Logroño, 2010, p. 67-126 [II Congreso Nacional de Cofradías del Santísimo Sacramento].

Lacarra 1987

LACARRA DUCAY, M. C., «La influencia de los pintores italianos en los talleres aragoneses durante el siglo XIV», *Homenaje a D. Federico Balaguer Sánchez*, Osca, 1987, p. 425-447.

Lacarra 1991a

LACARRA DUCAY, M. C., «Conjunto de tablas con el milagro de los Sagrados Corporales», BUESA CONDE, D.; RICO LACASA, P. J. (eds.), *El espejo de nuestra historia. La diócesis de Zaragoza a través de los siglos*, Saragossa, 1991, p. 449-451 [Catàleg d'exposició].

Lacarra 1991b

LACARRA DUCAY, M. C., «Testamento de fray Martín de alpartil», BUESA CONDE, D.; RICO LACASA, P. J. (dirs.), *El Espejo de nuestra historia. La diócesis de Zaragoza a través de los siglos*, Saragossa, 1991, p. 182-183 [catàleg d'exposició].

Lacarra 1993

LACARRA DUCAY, M. C., «Pintura gótica en el Alto Aragón», *Signos. Arte y Cultura en el Alto Aragón Medieval*, [Saragossa], 1993, p. 175-189 [catàleg d'exposició].

Lacarra 1999

LACARRA DUCAY, M. C., *El retablo Mayor de la Seo de Zaragoza*, Saragossa, 1999.

Lacarra 2000

LACARRA DUCAY, M. C., *El Retablo Mayor de San Salvador de Zaragoza*, Saragossa, 2000.

Lacarra 2002a

LACARRA DUCAY, M. C., «El retablo mayor de San Salvador de Zaragoza (1434-1487)»,
LACARRA DUCAY, M. C. (ed.), *Retablos esculpidos en Aragón. Del Gótico al Barroco*,
Saragossa, 2002, p. 107-144.

Lacarra 2002b

LACARRA, M. J., «Una colección inédita de milagros de san Antonio de Pádua: edición y estudio», *Revista de literatura medieval*, 14 (2002), p. 9-33.

Lacarra 2004a

LACARRA DUCAY, M. C., «El manuscrito de don Mariano de Pano y Ruata sobre el Real Monasterio de Santa María de Sijena (Huesca) y su importancia para la historia del arte», SESMA MUÑOZ, J. A. (ed.), *Real Monasterio de Santa María de Sijena*, Saragossa 2004, p. LXXXIII-CXX.

Lacarra 2004b

LACARRA DUCAY, M. C., «Representaciones pictóricas de los judíos en Aragón, siglos XIII al XV», MOTIS DOLADER, M. A. (ed.), *Aragón Sefarad*, vol. I, [Saragossa], 2004, p. 395-409.

Lacarra 2005

LACARRA DUCAY, M. C., «L'obra i la influència de Jaume Serra a Aragó», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 278-283 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Lacarra 2007

LACARRA DUCAY, M. C., «Representaciones de judíos en la pintura gótica aragonesa: siglos XIII al XV», *Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar*, 99 (2007), p. 235-258.

Lacarra 2008

LACARRA, M. C., «Pintura mural gótica en Navarra y sus relaciones con las corrientes europeas. Siglos XIII y XIV», *Cuadernos de la Càtedra de Patrimoni i Arte Navarro*, 3 (2008), p. 127-171.

Lacarra 2009

LACARRA DUCAY, M. C., «Pintura mural del Trecento en el antiguo reino de Aragón. Una aproximación a su estudio», ALCOY, R. (ed.) [amb la col·laboració de BESERAN, P.; BONET, M. i PIÑOL, M.], *El Trecento en obres. Art de Catalunya i art d'Europa al segle XIV*, Barcelona, 2009, p. 25-47.

Lacarra 2011

LACARRA DUCAY, M. C., «La pintura gótica en los antiguos reinos de Aragón y Navarra (ca. 1379-1416)», *Artigrama*, 26 (2011), p. 287-332.

Lacuesta & Galí 2012

LACUESTA, R.; GALÍ, D., *Rubió. Església parroquial de Santa Maria (segles XII-XIV)*, [Barcelona] 2012.

Ladame & Duvin 1992

LADAME, J.; DUVIN, R., *I miracoli eucaristici*, Roma, 1992.

Lamberts 1994

LAMBERTS, J., «The Elevations during the Eucharistic Celebration: Too Much of a Good Thing?», *Questions Liturgiques. Studies in Liturgy*, 75 (1994), p. 135-153.

Lamberts 1996

LAMBERTS, J., «The Origin of the Corpus Christi Festival», *Worship*, 70 (1996), p. 432-446.

Lamberts 1999

LAMBERTS, J., «Liturgie et spiritualité de l'eucharistie au XIIIe siècle», HAQUIN, A. (ed.), *Fête-Dieu (1246-1996)*, vol. 1, *Actes du colloque de Liège, 12-14 septembre 1996*, Louvain-la-Neuve, 1999, p. 81-95.

Lambot 1942

LAMBOT, C., «L'Office de la Fête-Dieu. Aperçus nouveaux sur ses origines», *Revue Bénédictine* 54 (1942), p. 61-123.

Lambot 1946

LAMBOT, C., «Un précieux manuscrit de la Vie de Sainte Julienne du Mont-Cornillon», *Miscellanea historica in honorem Alberti de Meyer*, vol. II, Lovaina-Brusselles, 1946, p. 603-612.

Lambot 1948

LAMBOT, C., «La bulle d'Urbain IV a Eve de Saint-Martin sur l'institution de la Fête-Dieu», *Scriptorium. Revue internationale des études relatives aux manuscrits*, II (1948), p. 69-77.

Lambot & Fransen 1946

LAMBOT, C.; FRANSEN, I., *L'Office de la Fête-Dieu primitive: Textes et mélodies retrouvés*, Paris, 1946.

Lane 1975a

LANE, B. G., «"Depositio et Elevatio": The Symbolism of the Seilern Triptych», *The Art Bulletin*, v. LVII, núm. I (març de 1975), p. 21-30.

Lane 1975b

LANE, B. G., «"Ecce Panis Angelorum": The Manger as Altar in Hugo's Berlin Nativity», *The Art Bulletin*, v. LVII, núm. 4 (desembre de 1975), p. 476-486.

Lane 1984

LANE, B. G., *The Altar and the Altarpiece. Sacramental Themes in Early Netherlandish Painting*, Nova York, 1984.

Lange 2009

LANGE, C., «La clave anti-islámica – Ideas sobre marginación icónica y semántica», MONTEIRA ARIAS, I.; MUÑOZ MARTÍNEZ, A. B.; VILLASEÑOR SEBASTIÁN, F. (eds.), *Relegados al margen: marginalidad y espacios marginales en la cultura medieval*, Madrid, 2009, p. 115-127.

Langmuir 1972

LANGMUIR, G. I., «The Knight's Tale of Young Hugh of Lincoln», *Speculum*, 47/3 (1972), p. 459-482.

Langmuir 1984

LANGMUIR, G. I., «Thomas of Monmouth: Detector of Ritual Murder», *Speculum*, 59/4 (1984), p. 820-846.

Langmuir 1985

LANGMUIR, G. I., «Historiographic Crucifixion», DAHAN, G. (ed.), *Les juifs au regard de l'histoire. Mélanges en l'honneur de Bernhard Blumenkranz*, París, 1985, p. 109-127.

Langmuir 1991

LANGMUIR, G. I., «Thomas of Monmouth: Detector of Ritual Murder», DUNDES, A. (ed.), *The Blood Libel Legend: a Casebook in Antisemitic Folklore*, Madison, 1991, p. 820-846.

Lauwers 1997

LAUWERS, M., «Viatique», VAUCHEZ, A. (dir.) [amb la col·laboració de VINCENT, C.], *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, v. II, Cambridge, París, Roma, 1997, p. 1580.

Lavin 1967

LAVIN, M. A., «The Altar of Corpus Domini in Urbino: Paolo Ucello, Joos Van Ghent, Piero della Francesca», *The Art Bulletin*, v. XLIX, núm. 1 (març de 1967), p. 1-24.

Le Goff 1984

LE GOFF, J., *Un autre Moyen Âge*, 1999 [1984].

Le Goff 1999

LE GOFF, J., «Contexte socio-culturel du XIIIe siècle en Europe», HAQUIN, A. (ed.), *Fête-Dieu (1246-1996)*, vol. 1, *Actes du colloque de Liège, 12-14 septembre 1996*, Louvain-la-Neuve, 1999, p. 11-18.

Le Pogam 2009

LE POGAM, P-Y., «La Crucifixion trinitaire (“Trône de grâce”) entre la Dernière communion et le Martyre de saint Denis», LE POGAM, P-Y. (dir.) [amb la col·laboració de VIVET-PECLET, C.], *Les premières retables (XIIe- Début du Xe siècle). Une mise en scène du sacre*, Paris, 2009, p. 188-193, cat. núm. 51 [catàleg d'exposició].

Lefèvre 1932

LEFÈVRE, P., «La valeur historique d'une enquête épiscopale sur le miracle eucharistique de Bruxelles en 1370», *Revue d'Historie Ecclésiastique*, 28 (1932), p. 329-346.

Lefèvre 1933

LEFÈVRE, P., «Le miracle eucharistique de Bruxelles en 1370», *Analecta Bollandiana*, 51 (1933), p. 325-336.

Lefèvre 1936

LEFÈVRE, P., «Le miracle des hosties transpercées à Bruxelles en 1370 et sa signification dans la littérature ecclésiastique du Moyen Âge», *Bulletin mensuel de la Société Albert le Grand*, 2 (1936), p. 103-119.

Lefèvre 1953

LEFÈVRE, P., «Le thème du miracle des hosties poignardées par les juifs à Bruxelles en 1370», *Le Moyen Âge*, 24 (1953), p. 373-398.

Lentes 2006

LENTES, T., «“As fas as the eyes can see...”: Rituals of Gazing in the Late Middle Ages», HAMBURGER, J. F.; BOUCHÉ, A-M. (eds.), *The Mind's eye. Art and Theological Argument in the Middle Ages*, Princeton, 2006, p. 360-373.

Léonelli 1978

LÉONELLI, M-C., *Avignon 1360-1410. Art et Histoire*, Avinyó, 1978 [catàleg d'exposició].

Leproux 2001

LEPROUX, G-M., *La peinture à Paris sous le règne de François Ier*, París, 2001.

Leroquais 1929

LEROQUAIS, V., *Le Bréviaire de Philippe le Bon. Bréviaire parisien du XVè siècle*, Brussel·les, París, 1929.

Liaño 1991

LIAÑO, E., «Guillem Timor, un artista de Montblanc en el siglo XIV», *Quaderns d'història contemporània. Homenatge a M. Antònia Ferrer*, Tarragona, 1991, p. 273-293.

Liaño 2002

LIAÑO MARTÍNEZ, E., «La catedral de Tarragona», BRACONS I CLAPÉS, J.; FREIXAS I CAMPS, P. (eds.), *Arquitectura I. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos*, Barcelona, 2002, p. 346-355 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Liaño 2007

LIAÑO MARTÍNEZ, E., «La catedral de Tarragona», MANOTE I CLIVILLES, M. R.; TERÉS I TOMÀS, M. R. (eds.), *Escultura I. La configuració de l'estil*, Barcelona, 2007, p. 100-107 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Libro 2002

Libro de la Real Cofradía de los Caballeros del Santísimo y Santiago, Burgos, 2002 [estudis i edició facsímil].

Linage 2010

LINAGE CONDE, A., «Corpus domini, Minerva: en las dos dimensiones de la confraternitas», LABARGA GARCÍA, F. (ed.), *Festivas demostraciones. Estudios sobre las cofradías del Santísimo y la fiesta del Corpus Christi*, Logroño, 2010, p. 17-66 [II Congreso Nacional de Cofradías del Santísimo Sacramento].

Linehan 1970

LINEHAN, P. A., «Pedro de Albalat, arzobispo de Tarragona y su “Summa Septem Sacramentorum”», *Hispania Sacra. Revista de historia eclesiástica*, vol. XXII-1969 (1970), p. 9-30.

Linehan 1971

LINEHAN, P. A., *The Spanish Church and the Papacy in the thirteenth century*, Cambridge, 1971.

Lipton 2014

LIPTON, S., *Dark Mirror. The Medieval Origins of Anti-Jewish Iconography*, Nova York, 2014.

Llabrés 1995

LLABRÉS I MARTORELL, P-J., «La celebración litúrgica», PASCUAL, A. (ed.), *La catedral de Mallorca*, Palma, 1995, p. 217-237.

Lladonosa 1963

LLADONOSA PUJOL, J., *La eucaristía en Lérida*, Lleida, 1963.

Lladonosa 1972

LLADONOSA, J., *Història de Lleida*, vol. I, Tàrrrega, 1972.

Lladonosa 1973

LLADONOSA PUJOL, J., *El monasterio de Santa Maria de Vallbona (Lérida)*, Lleida, 1973.

Lladonosa 1991

LLADONOSA PUJOL, J., «Llum i fundacions per a la Catedral Vella de Lleida», VILÀ, F.; LORÉS, I., *Actes del Congrés de la Seu Vella de Lleida. Lleida, 6-9 març 1991*, Lleida, 1991, p. 13-17.

Lladonosa 1992

LLADONOSA PUJOL, J., «Llum i fundacions pies a la Catedral vella de Lleida», BERTRAN, P. (ed.), *El bisbe Ferrer Colom, la llum, els tapissos i les portades plateresques de la Seu Vella*, Lleida, 1992, p- 29-126.

Llanes 2011

LLANES DOMINGO, C., *L'obrador de Pere Nicolau i la segona generació de pintors del gòtic internacional a València*, 2 v., València, 2011.

Llanes 2012

LLANES DOMINGO, C., «El gòtic internacional a València. Antoni Peris en la pintura valenciana (1402-1424)», *Ars Longa*, 21 (2012), p. 95-110.

Llobet [s.d.]

LLOBET PORTELLA, J. M., «Les primeres ordinacions conservades de la processó de Corpus a Cervera (1411)», http://www.festes.org/media.php?id_media=1805 [publicació en línia].

Llobet 1990

LLOBET PORTELLA, J. M., *Art cerverí del segle XVI*, Lleida, 1990.

Llobet 2008

LLOBET PORTELLA, J. M., «Documents sobre retaules catalans (1375-1863)», *Palestra Universitària*, 19 (2008), pàgs. 95-177.

Llobregat & Jarque 1978

LLOBREGAT, E. A.; JARQUE, F., *El Corpus de València*, València, 1978.

Llompарт 1967a

LLOMPART, G., «La fiesta del “Corpus Christi” y las representaciones religiosas en Barcelona y Mallorca (siglos XIV-XVIII)», *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciencias histórico-eclesiásticas*, vol. XXXIX-1966 (1967), p. 25-45.

Llompарт 1967b

LLOMPART, G., «Fiestas populares y bandas de juglares en el medievo mallorquín», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, núms. 804-807 (1967), p. 479-496.

Llompарт 1967c

LLOMPART, G., «Las águilas del Corpus de Pollensa (Mallorca) y la interpretación del águila procesional del Levante español», *Revista de dialectología y tradiciones populares*, t. XXIII (1967), p. 81-164.

Llompарт 1968

LLOMPART, G., «Nuevas precisiones sobre la iconografía mallorquina de la Virgen del Manto y de la Virgen-Sagrario (siglos XIV-XVII)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 39 (1968), p. 291-303.

Llompарт 1970

LLOMPART, G., «La fiesta del Corpus y representaciones religiosas en Zaragoza y Mallorca (siglos XIV-XVI)», *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciencias histórico-eclesiásticas*, vol. XLII-1969 (1970), p. 181-209.

Llompарт 1974

LLOMPART, G., «La orfebrería mallorquina en torno a 1400», *Mayurqa*, XII (1974), p. 87-121.

Llompарт 1977a

LLOMPART, G., «Huguet Barxa, autor del retablo del “Passio Imaginis” de Felanitx (Mallorca)», *Archivo español de arte*, 50 (1977), p. 328-335.

Llompарт 1977b

LLOMPART, G., *La pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*, t. I, Palma, 1977.

Llompart 1977c

LLOMPART, G., *La pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*, t. II, Palma, 1977.

Llompart 1980a

LLOMPART, G., «“La festa de l'estandart [d'Aragó]”, una liturgia municipal europea en Mallorca (siglos XIII-XV)», *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 37-38 (1980), p. 7-34.

Llompart 1980b

LLOMPART, G., *La pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*, t. IV, Palma, 1980.

Llompart 1986

LLOMPART, G., «Inventarios de templos y particularidades del culto en la ciudad gótica de Mallorca», *Estudios Lulianos*, XXVI (1986), p. 235-268.

Llompart 1993

LLOMPART MORAGUES, G., «L'ombra de la custòdia és allargada», *Eucharistia. Art eucarístic*, Mallorca, 1993, p. 23-36 [catàleg d'exposició].

Llompart 2005

LLOMPART MORAGUES, G., «Devoció i iconografia al monestir de clarisses de Pedralbes», CARBONELL I BUADES, M.; CASTELLANO I TRESSERRA, A.; CORNUDELLA, R. (dirs.), *Pedralbes. Els tresors del monestir*, Barcelona, 2005, p. 43-47.

Llompart 2006

LLOMPART I MORAGUES, G., «Les Marededéus sagraris de Mallorca», *Miscel·lània litúrgica catalana*, XIV (2006), p. 61-85.

Llompart & Palou 1993

LLOMPART, G.; PALOU, J. M. [amb la col·laboració de JIMÉNEZ, C.], «Anònim. Custòdia primitiva de la Seu de Mallorca», *Eucharistia. Art eucarístic*, [s.l.], 1993, p. 136, cat. núm 89.

Llompарт & Palou 1995

LLOMPART, G.; PALOU, J. M., «L'Anunciació de Lluc i el mestre pisà Lupo di Francesco», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 51 (1995), p. 297-300.

Llonch 1973

LLONCH PAUSAS, S., *Pintura italogòtica valenciana*, Barcelona, 1973 [tesi de llicenciatura].

Llonch 1975

LLONCH PAUSAS, S., «Pintura italogòtica valenciana», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. XVIII- Años 1967-1968 (1975).

Llorens 1943

LLORENS, Z. DE, *Flores Eucarísticas. Historietas y prodigios*, Barcelona, 2009 [1943].

Llorens Solé 1965

LLORENS, A., *Museu Diocesà de Solsona. Inventari catàleg*, 1965 [original mecanoscrit].

Llorens Solé 1966

LLORENS SOLÉ, A., *La Mare de Déu del Claustre de Solsona. Imatge-Devoció-Santuari*, Solsona, 1966.

Loomis 1927

LOOMIS, L. H., «The Table of the Last Supper in Religious and Secular Iconography», *Art Studies. American Journal of Archaeology*, 5 (1927), p. 71-88.

López Iborra 2007

LÓPEZ IBORRA, L., «Macià Bonafè i altres tallistes del segle XV», MANOTE CLIVILLES, M. R.; TERÉS TOMÀS, M. R. (eds.), *Escultura II. De la plenitud a les darreres influències foranes*, Barcelona, 2007, p. 190-199 [L'Art Gòtic a Catalunya].

López de Meneses 1959

LÓPEZ DE MENESES, A., «Una consecuencia de la peste negra en Cataluña: el pogrom de 1348», *Sefarad. Revista del Instituto Arias Montano de Estudios Hebraicos y Oriente Próximo*, XIX/1 (1959), p. 92-131 i 321-364.

López Rodríguez 2012

LÓPEZ RODRÍGUEZ, C., «Miniaturas, dibujos y motivos ornamentales de época medieval en el Archivo de la Corona de Aragón», LACARRA DUCAY, M. C. [ed.], *La miniatura y el gravado de la Baja Edad Media en los archivos españoles*, Saragossa, 2012, p. 45-74.

Lourie 1990

LOURIE, E., «A Plot Which Failed? The Case of the Corpse Found in the Jewish Call of Barcelona (1301)», LOURIE, E., *Crusade and Colonisation. Muslims, Christians and Jews in Medieval Aragon*, Aldershot, Brookfiel, 1990, p. 195-220.

Lubac 1949

LUBAC, H. DE, *Corpus Mysticum. L'eucharistie et l'église au Moyen Âge. Étude historique*, París, 1949.

Lutz 2012

LUTZ, G., «Late Medieval Sacred Spaces and the Eucharist», LEVY, I. C.; MACY, G.; AUSDALL, K. VAN (eds.), *A Companion to the Eucharist in the Middle Ages*, Leiden, Boston, 2012, p. 471-497.

MacDonald 1930

MACDONALD, A. J., *Berengar and the reform of sacramental doctrine*, Londres, 1930.

MacDonald & Ridderbos & Schlusemann 1998

MACDONALD, A. A.; RIDDERBOS, B.; SCHLUSEMANN, R. M (eds.), *The Broken Body: Passion Devotion in Late-Medieval Culture*, Groningen, 1998.

Macià 2005

MACIÀ I GOU, M., «Els murals de Sant Domènec de Puigcerdà», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 115-118 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Macías 2009

MACÍAS, G., «La Ascensión de Cristo en el taller de los hermanos Serra», ALCOY, R. (ed.) [amb la col·laboració de BESERAN, P.; BONET, M.; PIÑOL, M.], *El Trecento en obras. Art de Catalunya i art d'Europa al segle XIV*, Barcelona, 2009, p. 435-446.

Macías 2011

MACÍAS, G., «Devoció i mort a mitjans del segle XV. Retaules per a capelles funeràries», ALCOY, R.; BESERAN, P. (eds.), *Art i devoció a l'Edat Mitjana*, Barcelona, 2011, p. 133-144.

Macías 2013

MACÍAS PRIETO, G., *La pintura aragonesa de la segona meitat del segle XV relacionada amb l'escola catalana: dues vies creatives a examen*, 2 v., Barcelona, 2013 [tesi doctoral].

Macías [en premsa]

MACÍAS PRIETO, G., «Joan de Rua. Retaule de sant Pere», *Catàleg d'art medieval del Museu Diocesà i Comarcal de Solsona* [títol provisional] [en premsa].

Macías & Favà & Cornudella 2011

MACÍAS, G.; FAVÀ, C.; CORNUDELLA, R., «La pintura del gòtic internacional», CORNUDELLA, R.; FAVÀ, C.; MACÍAS, G. [amb una col·laboració de DURAN-PORTA, J.], *El Gòtic a les col·leccions del MNAC*, Barcelona, 2011, p. 69-117.

Macías & Cornudella 2011

MACÍAS, G.; CORNUDELLA, R., «La pintura després de Jan van Eyck», CORNUDELLA, R.; FAVÀ, C.; MACÍAS, G., *El Gòtic a les col·leccions del MNAC*, Barcelona, 2011, p. 119-165.

Macy 1984

MACY, G., *The Theologies of the Eucharist in the Early Scholastic Period. A Study of the Salvific Function of the Sacrament according to the Theologians c.1080-c.1220*, Oxford, 1984.

Macy 1992

MACY, G., *The Banquet's Wisdom. A Short History of the Theologies of the Lord's Supper*, Ashland City, 2005 [1992].

Macy 1994

MACY, G., «The Dogma of Transubstantiation in the Middle Ages», *The Journal of Ecclesiastical History*, 45-1 (1994), p. 11-41.

Madurell 1944

MADURELL MARIMÓN, J. M., «Luis Borrassá. Su escuela pictórica y sus obras», *La Notaría. Órgano oficial del colegio notarial de Barcelona*, any LXXIX (segon trimestre de 1944), p. 164-195.

Madurell 1945

MADURELL I MARIMÓN, J. M., «El Arte en la comarca alta de Urgel», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. III-4 (octubre de 1945), p. 259-340.

Madurell 1946a

MADURELL I MARIMÓN, J. M., «El arte en la comarca alta de Urgel (Continuación)», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona* vol. IV-1 i 2 (gener-abril de 1946), p. 9-172.

Madurell 1946b

MADURELL I MARIMÓN, J. M., «El arte en la comarca alta de Urgel (Conclusión)», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. IV- 3 i 4 (juliol-octubre de 1946), p. 297-416.

Madurell 1949

MADURELL MARIMÓN, J. M., «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. VII (1949), p. 9-78.

Madurell 1950

MADURELL MARIMÓN, J. M., «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras. III. Apéndice documental», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. VIII (1950).

Madurell 1952

MADURELL MARIMÓN, J. M., «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras. III. Addenda al Apéndice documental», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, v. X (1952).

Madurell 1967

MADURELL I MARIMÓN, J. M., «Antiga devoció a la santa missa. Notes documentals», *II Congrés litúrgic de Montserrat*, vol. III (Secció d'Història), Montserrat, 1967, p. 265-270.

Madurell 1980

MADURELL, J. M., «El Misal de Santa Eulalia en la Seo de Barcelona», *Quaderns d'arqueologia i història de la ciutat de Barcelona*, núm. 18 (1980), p. 141-151.

Maffei 1942

MAFFEI, E., *La Réserve eucharistique jusqu'à la Renaissance*, Brussel·les, 1942.

Magdalena 1976

MAGDALENA NOM DE DÉU, J. R., «Delitos y “calònies” de los judíos valencianos en la segunda mitad del siglo XIV (1351- 1384)», *Anuario de Filología*, 2 (1976), p. 181-225.

Magdalena 1978

MAGDALENA NOM DE DÉU, J. R., «“Calònies” de los judíos valencianos en 1381», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LIV (abril-juny de 1978), p. 156-166.

Malaxecheverría 1979

MALAXECHEVERRÍA, I., «Notes sur le pélican au Moyen Âge», *Neophilologus: an International Journal of Modern and Mediaeval Language and Literature*, 63-4 (1979), p. 491-497.

Mâle 1908

MÂLE, E., *L'art religieux de la fin du Moyen Âge en France. Étude sur l'iconographie du Moyen Âge et ses sources d'inspiration*, Paris, 1908.

Malé 2008

MALÉ MIRANDA, G., «Nuevas aportaciones sobre el retablo de Santo Domingo de Tamarite de Litera: iconografía, origen, promoción y datación», *Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte*, 20 (2008), p. 37-51.

Mallorquí 2007

MALLORQUÍ, E., *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV*, Barcelona, 2011 [2007].

Manent 1952

MANENT, M. (ed.), *Llibre de l'eucaristia*, Barcelona, 1952.

Manote 1998

MANOTE, M. R. et al, *Guia art gòtic*, Barcelona, 1998.

Manote 1999

MANOTE, M. R., «Atribuïta a Jaume Cascalls. Testa di Cristo», MANOTE I CLIVILLES, M. R. (ed.), *Bagliori del Medioevo. Arte romanica e gòtica dal Museu Nacional d'Art de Catalunya*, Milà, 1999, p. 96-97, cat. núm. 96 [catàleg d'exposició].

Manote 2007

MANOTE I CLIVILLES, M. R., «Els primers testimonis de l'assumpció de l'estil», MANOTE I CLIVILLES, M. R.; TERÉS I TOMÀS, M. R. (ed.), *L'escultura I. La configuració de l'estil*, Barcelona, 2007, p. 43-53 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Manote & Ruiz 2009

MANOTE I CLIVILLES, M. R.; RUIZ I QUESADA, F., «Les arts des de la Pesta Negra fins a la mort de Pere el Cerimoniós (1348-87)», PLADEVALL I FONT, A. (dir.), *Síntesi general. Índex generals*, Barcelona, 2009, p. 112-132 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Manzari 2006

MANZARI, F., *La miniatura ad Avignone al tempo dei papi (1310-1410)*, Mòdena, 2006.

Manzari 2007

MANZARI, F., «Libri liturgici miniati nel palazzo di Avignone: tre serie di Messali solenni per l'uso del papa», QUINTAVALLE, A. C. (ed.), *Medioevo: la Chiesa e il Palazzo*, Milà, 2007, p. 604-611 [Atti del Convegno internazionale di studi. Parma, 20-24 settembre 2005].

Manzari 2010

MANZARI, F., «Committenze di papi, cardinali e vescovi: nuove acquisizioni e considerazione sulla miniatura avignonese del Trecento», PLANAS, J.; SABATÉ, F. (dir.), *Manuscrits Il·luminats. L'escenografia del poder durant els segles baixmedievals. I Cicle Internacional de Conferències d'Història de l'Art Celebrat a Lleida els dies 24 i 25 de novembre de 2008*, Lleida, 2010, p. 43-66.

Manzari 2011

MANZARI, F., «Harley MS. 2979 and the Books of Hours Produced in Avignon by the Workshop of Jean de Toulouse», *Electronic British Library Journal*, 2011, p. 1-19 [publicació en línia].

Manzari 2012

MANZARI, F., «Missale Parvum», CORNUDELLA, R. (dir.) [amb la col·laboració de MACÍAS, G. i FAVÀ, C.], *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona, 2012, p. 112-113.

Mañas 1979

MAÑAS BALLESTÍN, F., *Pintura gòtica aragonesa*, Saragossa, 1979.

Mañas 2006

MAÑAS BALLESTÍN, F., *Capilla de los Corporales. Iglesia col·legial de Santa María de Daroca*, Saragossa, 2006.

March 2006

MARCH I ROIG, E., «Jaume Huguet», SUREDA I PONS, J. (ed.), *Pintura III. Darreres manifestacions*, Barcelona, 2006, p. 92-121 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Marcus 2012

MARCUS, L. S., «The Christ Child as Sacrifice: A Medieval Tradition and the English Cycle Plays», DZON, M.; KENNEY, T. M. (eds.), *The Christ Child in Medieval Culture. Alpha es et O!*, Toronto, Buffalo, Londres, 2012, p. 3-28.

Marette 1961

MARETTE, J., *Connaissance des primitifs par l'étude du bois. Du XIIIe au XVIIe siècle*, París, 1961.

Marquès i Casanovas 1953

MARQUÈS, J., «El culto eucarístico y la paz en la historia de Gerona», xxxv *Congreso Eucarístico Internacional 1952, La eucaristía y la paz, Sesiones de estudio*, t. II, Barcelona, 1953, p. 478-485.

Marquès i Casanovas 1967

MARQUÈS CASANOVAS, J., «La reserva eucarística fins al segle XV», *II Congrès litúrgic de Montserrat*, vol. III, *Secció d'història*, Montserrat, 1967, p. 283-287.

Marquès i Casanovas 1987a

MARQUÈS I CASANOVAS, J., «La capella gregoriana», *Diari de Girona. Los Sitios*, (28-6-1987), p. 26.

Marquès i Casanovas 1987b

MARQUÈS I CASANOVAS, J., «La capella gregoriana», *Diari de Girona. Los Sitios*, (5-7-1987), p. 28.

Marquès i Casanovas 1994

MARQUÈS, J. M., *Concilis provincials tarraconenses*, Barcelona, 1994.

Marquès i Casanovas 2009

MARQUÈS, J. M., *Inscripcions i sepultures de la catedral de Girona*, Girona, 2009.

Marquès i Planagumà 1994

MARQUÈS I PLANAGUMÀ, J. M., «Confraries medievals del bisbat de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXIV (1994), p. 335-375.

Marquès i Planagumà 1998

MARQUÈS PLANAGUMÀ, J. M., «Confraria», *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, Barcelona, 1998, p. 609-612.

Martens 1988

MARTENS, D., «Espace et niveaux de réalité dans une messe de Saint Grégoire due au Maître de saint Barthélémy», *Wallraf-Richartz Jahrbuch*, XLVIII-XLIX (1988), p. 45-64.

Martimort 1957

MARTIMORT, A. G., «La réservation eucharistique», *La Maison-Dieu*, 51 (1957), p. 132-145.

Martín Ansón 2001

MARTÍN ANSÓN, M. L., «La continuidad de imágenes-estatuas de la “Theotokos” en la orfebrería del siglo XIII», MELERO MONEO, M. L. *et al.*, *Imágenes y promotores en el arte medieval. Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Bellaterra, 2001, p. 495-508.

Martín Daza 1998

MARTÍN DAZA, C., «Hacia una nueva edición del *Especulo de los legos*», PARRILLA, C. ET AL. (ed.), *Edición y anotación de textos. Actas del I Congreso de Jóvenes Filólogos (A Coruña, 25-28 de septiembre de 1996)*, vol. 2, A Coruña, 1998, p. 417-424.

Martín Lloris 2010

MARTÍN LLORIS, C., *Las reliquias de la capilla real en la Corona de Aragon y el Santo Cáliz de la catedral de Valencia (1396-1458)*, València, 2010 [tesi doctoral].

Martín Ros 1993

MARTIN ROS, R. M., «Els tèxtils medievals de la catedral de Barcelona», *D'art*, núm. 19 (1993), p. 187-203.

Martínez Ferrando 1952

MARTÍNEZ FERRANDO, E., «La tradición y la historia en torno al Santo Graal», *Paz cristiana. Revista oficial del XXXV Congreso Eucarístico Internacional*, III (1952), p. 76-78.

Mas 1906

MAS, J., *Taula dels altars y capelles de la Seu de Barcelona*, Barcelona, 1906 [Notes històriques del bisbat de Barcelona, vol. I].

Mas 1911

MAS, J., *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, VIII, *Lo Fossar de la Seu de Barcelona y ses inscripcions funeràries*, Barcelona, 1911.

Mas 1997

MAS ET AL., *Real Monasterio de Sigena. Fotografías*, Osca, 1997.

Massip 1991

MASSIP, F., «Eiximenis, Borrassà i el teatre», *Revista de Girona*, 114 (gener-febrer 1991), p. 43-44.

Massip 1992

MASSIP, F., «Elements teatrals de la processó del Corpus de Tortosa (segles XIV-XVII)», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XXIV (1992), p. 43-80 [Miscel·lània Jordi Carbonell/3].

Massip 2002

MASSIP, F., «Monstres i bèsties en la festa i l'espectacle medieval», *Cuadernos de Filología. Anejo L* (2002), BELTRÁN, R. et al. (eds.), *Homenaje a Luis Quirante*, vol. I, 2003, p. 249-266 [*Cuadernos de Filología. Anejo L* (2002)].

Massip 2004a

MASSIP BONET, F., *Història del teatre català, 1. Dels orígens a 1800*, Tarragona, 2004.

Massip 2004b

MASSIP, F., «Rito, música y escena en el Corpus», *Rito, música y escena en el Corpus*, Madrid, 2004, p. 199-211.

Massip 2010

MASSIP, F., *A cos de rei. Festa cívica i espectacle del poder reial a la Corona d'Aragó*, Valls, 2010.

Massip & Rico 2014

MASSIP I BONET, F.; RICO CAMPS, D., «La catedral de Tarragona a la luz de sus consuetas», CARRERO SANTAMARÍA, E. (ed.), *Arquitectura y liturgia. El contexto artístico de las consuetas catedralicias en la Corona de Aragón*, Palma, 2014, p. 301-321.

Massot 1699

MASSOT, J., *Compendio historial, de los hermitaños de nuestro padre San Agustín, del Principado de Cataluña; desde los años de 394 que empezó San Paulino à plantar Monasterios, en dicho Principado, y de los que despues se han plantado: Como también de los Varones Ilustres, que han florecido, assi en letras, puestos, y virtudes, hasta los años de 1699*, Barcelona, 1699.

Mata 2006

MATA, S., «Francesc Olives», SUREDA I PONS, J. (ed.), *Pintura III. Darreres manifestacions*, Barcelona, 2006, p. 166-170 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Mata 2012

MATA DE LA CRUZ, S., *Museu Diocesà de Tarragona. Pinacoteca Gòtica*, [Barcelona], 2012.

Mata & París 2006

MATA DE LA CRUZ, S.; PARÍS FORTUNY, J., *Els Bonifàs, una nissaga d'escultors*, Valls, 2006.

Mata & Balasch 2007

MATA, S.; BALASCH, E., «Els escultors Lluís i Francesc Bonifàs i Massó», BASSEGODA, B.; GARRIGA, J.; PARÍS, J. (eds.), *L'Època del Barroc i els Bonifàs*, Barcelona, 2007, p. 345-371 [Actes de les Jornades d'història de l'art a Catalunya. Valls, 1, 2 i 3 de juny de 2006].

Mateos 2001

MATEOS ROYO, J. A., «Municipio y espectáculo teatral: los entremeses de la ciudad de Zaragoza (1440-1450)», *Archivo de filología aragonesa*, LVII-LVIII (2001), p. 11-48.

Matern 1962

MATERN, G., *Zur vorgeschichte und geschichte der froleichnamsfeier besonders in Spanien. Studien zur volksfrömmigkeit des mittelalters und der beginnenden neuzeit*, Münster, 1962.

Mayer 1928

MAYER, A. L., *Historia de la pintura española*, Madrid, 1928.

Mayer 1942

MAYER, A. L., *Historia de la pintura española*, Madrid, 1942.

Mayol 2008

MAYOL I LLOMPART, A. [amb la col·laboració de TORRES VELASCO, J. M.], *La festa a l'època medieval (Pollença 1350-1450)*, Pollença, 2008.

Mazza 1999

MAZZA, E., *La celebrazione eucaristica. Genesi del rito e sviluppo dell'interpretazione*, Bologna, 2003 [1999].

McCulloh 1997

MCCULLOH, J. M., «Jewish Ritual Murder: William of Norwich, Thomas of Monmouth, and the Early Dissemination of the Myth», *Speculum*, 72/3 (juliol de 1997), p. 698-740.

Medall 1985

MEDALL BENAGES, P., *Monografía histórico-artística de Villahermosa del Río*, València, 1985.

Meiss 1967

MEISS, M., *French Painting in the time of Jean de Berry. The Late Fourteenth Century and the Patronage of the Duke*, 2 vols., Londres, 1967.

Meiss 1968a

MEISS, M. [amb la col·laboració de MORAND, K. i KIRSCH, E. W.], *French Painting in the time of Jean de Berry. The Boucicaut Master*, Londres, 1968.

Meiss 1968b

MEISS, M., «La mort et l'office des morts a l'époque du Maître de Boucicaut et des Limbourg», *Revue de l'Art*, núms. 1-2 (1968), p. 17-25.

Melero 1985

MELERO MONEO, M. L., «Bonanat Zaortiga: aproximación al estudio del retablo de Nuestra Señora de la Esperanza de Tudela (Navarra)», *El arte aragonés y sus relaciones con el hispánico e internacional. Actas III Coloquio de Arte Aragonés, Huesca, 19-21 diciembre 1983, Sección 2ª*, Osca, 1985, p. 155-170.

Melero 2001

MELERO-MONEO, M., «La Epifanía y Crucifixión del retablo de Marinyans. Una particularidad iconogràfica en la pintura del sur de Francia», MELERO MONEO, M. L. *et al.*, *Imágenes y promotores en el arte medieval. Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Bellaterra, 2001, p. 509-517.

Melero 2002-2003

MELERO MONEO, M., «Eucaristía y polémica antisemita en el retablo y frontal de Vallbona de les Monges», *Locus Amoenus*, 6 (2002-2003), p. 21-40.

Melero 2005

MELERO-MONEO, M., *La pintura sobre tabla del gótico lineal. Frontales, laterales de altar y retablos en el reino de Mallorca y los condados catalanes*, Bellaterra et al., 2005.

Mellinkoff 1982

MELLINKOFF, R., «Judas's Red Hair and the Jews», *Journal of Jewish Art*, 9 (1982), p. 31-46.

Mellinkoff 1993

MELLINKOFF, R., *Outcasts: Signs of Otherness in Northern European Art of the Late Middle Ages*, 2 v., Berkeley, Los Angeles, Oxford, 1993.

Menaca 1983

MENACA, M. DE, «Mythe et réalité dans la vision du juif au Moyen Âge dans les Royaumes chrétiens d'Espagne», *Les pays de la méditerranée occidentale au Moyen Âge. Études et recherches, Actes du 106e congrès national des sociétés savantes, Perpignan 1981, Section de philologie et d'histoire jusqu'à 1610*, Paris, 1983, p. 235-253.

Merback 1999

MERBACK, M. B., *The Thief, the Cross and the Wheel. Pain and Spectacle of Punishment in Medieval and Renaissance Europe*, Londres, 1999.

Merback 2008

MERBACK, M. B. (ed.), *Beyond the Yellow Badge. Anti-Judaism and Antisemitism in Medieval and Early Modern Visual Culture*, Leiden, 2008.

Merback 2011

MERBACK, M. B., «Jewish Carnality, Christian Guilt, and Eucharist Peril in the Rotterdam-Berlin Altarpiece of the Holy Sacrament», KESSLER, H. L.; NIREMBERG, D., *Judaism and Christian Art, Aesthetic Anxieties from the Catacombs to Colonialism*, Filadèlfia, Oxford, 2011, p. 203-232.

Meseguer 1980

MESEGUER FERNÁNDEZ, J., «El culto a la Eucaristía en el monasterio de Pedralbes. Siglos XIV y XVI», *Archivo Ibero-Americano. Revista trimestral de estudios históricos*, núm. 157 (1980), p. 115-122.

Miglio 1995

MIGLIO, M., «Liturgia e cerimoniale di corte», MORELLO, G.; MADDALO, S. (eds.), *Liturgia in figura. Codici liturgici rinascimentali della Biblioteca Apostolica Vaticana*, Roma, 1995, p. p. 43-50.

Milà 1862

MILÀ I FONTANALS, M., «De algunas representaciones catalanas antiguas y vulgares», *Revista de Catalunya*, t. II (1862), p. 19-31, 69-77, 119-128, 263-284.

Milhau 1992

MILHAU, D., «Les arts figuratifs et la table aux XIVE et XVE siècles», REY-DELQUÉ, M. (dir.), *Plaisirs et manieres de table aux XIVE et XVE siècles*, Tolosa de Llenguadoc, 1992, p. 266-275 [catàleg d'exposició].

Miret 1913

MIRET Y SANS, J., «El procés de les hosties contra ·ls jueus d'Ozca en 1377», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, MCMXI-II (1913), p. 59-80.

Miró 1985

MIRÓ I BALDRICH, R., «Els entremesos del Corpus a Cervera», *Miscel·lània Cerverina*, 3 (1985), p. 73-96.

Miró 1986

MIRÓ I BALDRICH, R., «Aportació a l'estudi d'algunes confraries del Roser a la Segarra», *Miscel·lània Cerverina*, 4 (1986), p. 119-144.

Miró 1995

MIRÓ I BALDRICH, R., «El Consell cerverí i la processó de Corpus», MASSIP, F. (ed.), *Formes teatrals de la tradició medieval. Actes del VII Col·loqui de la Société Internationale pour l'Étude du Théâtre Médiéval. Girona, juliol de 1992*, Barcelona, 1995, p. 163-171.

Miró 1996a

MIRÓ, R., «El bestiari de Corpus a la Seu de Lleida durant l'edat moderna», BANGO, I. G.; BUSQUETA, J. J. (eds.) (amb la col·laboració de BALASCH, E.), *Gombau de Camporrells, bisbe de Lleida. A l'alba del segle XIII*, Lleida, 1996, p. 203-232.

Miró 1996b

MIRÓ I BALDRICH, R., «L'espai del poder. Distribució de l'espai en els portadors del pali a la processó de Corpus i en altres celebracions civils i religioses en els segles XV-mitjan XVII», *Palestra Universitària*, 8 (1996), p. 63-80.

Miró 1996c

MIRÓ I BALDRICH, R., «La celebració de Corpus a Tàrrrega entre els segles XV i inicis del XVII», *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, núm. 9 (1996), p. 163-201.

Miró 1998a

MIRÓ I BALDRICH, R., *La processó de Corpus i els entremesos. Cervera, segles XIV-XIX*, Barcelona, 1998 [Textos i Estudis de Cultura Catalana, 60].

Miró 1998b

MIRÓ I BALDRICH, R., «Precedents i motivació de la celebració de la processó cerverina de Corpus», *Miscel·lània Cerverina*, 12 (1998), p. 25-33.

Miró 1999

MIRÓ I BALDRICH, R., «Els entremesos de Corpus a la tardor medieval», *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 14 (1999), p. 122-131.

Miró 2000

MIRÓ BALDRICH, R., «Joglars i músics a Tàrraga del segle XIV a inicis del segle XVIII», *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, 13 (2000), p. 45-68.

Miró 2012

MIRÓ, R., «La processó de Corpus a Catalunya entre l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, LXV (2012), p. 87-117 [Miscel·lània Albert Hauf/4].

Mitchell 1982

MITCHELL, N., *Cult and Controversy: The Worship of the Eucharist Outside Mass*, Nova York, 1982.

Molina Figueras 1992

MOLINA, J., *Jaume Huguet*, Madrid, 1992.

Molina Figueras 1995

MOLINA, J., «La participació dels pintors en les cerimònies i espectacles quatrecentistes de Barcelona i Girona», MASSIP, F. (ed.), *Formes teatrals de la tradició medieval. Actes del VII Col·loqui de la Société Internationale pour l'Étude du Théâtre Médiéval. Girona, juliol de 1992*, Barcelona, 1995, p. 173-180.

Molina Figueras 1998

MOLINA I FIGUERAS, J., «De la religión de obras al gusto estético. La promoción colectiva de retablos pictóricos en la Barcelona cuatrocentista», *Imafronte*, núms. 12-13 (1998), p. 187-206.

Molina Figueras 1999

MOLINA FIGUERAS, J., *Arte, devoción y poder en la pintura tardogótica catalana*, Múrcia, 1999.

Molina Figueras 2002

MOLINA FIGUERAS, J., «Las imágenes del judío en la España medieval», BANGO TORVISO, I. G. (ed.), *Memoria de Sefarad*, Madrid, 2002, p. 373-379 [catàleg d'exposició].

Molina Figueras 2003

MOLINA FIGUERAS, J., «Bernat Martorell. Retaule dels sants Joans de Vinaixa», MOLINA FIGUERAS, J. (dir.), *Bernat Martorell i la tardor del gòtic català. El context artístic del retaule de Púbol*, Girona, 2003, p. 37-39.

Molina Figueras 2007

MOLINA, J., «De genere militari ex utroque parente. La noblesa eclesiàstica y los inicios de la catedral gòtica de Gerona», *Anuario de Estudios Medievales*, 37/1 (juliol-desembre 2007), p. 741-780.

Molina Figueras 2008a

MOLINA, J., *Fragments del gòtic a Girona*, Girona, 2008.

Molina Figueras 2008b

MOLINA FIGUERAS, J., «La imagen y su contexto. Perfiles de la iconografía antijudía en la España medieval», *La comunitat jueva a la Girona medieval*, Girona, 2008, p. 35-85 [Cicle de conferències *Girona a l'Abast*, XII].

Molina Molina 1999

MOLINA MOLINA, A. L. «El juego de dados en la Edad Media», *Murgetana*, 100 (1999), p. 95-104.

Moloney 1995

MOLONEY, R., *The Eucharist*, Londres, 1995.

Monferrer 2008

MONFERRER MONFORT, A., *Las Cofradías en Castellón y sus comarcas desde la Edad Media hasta finales del Antiguo Régimen. Las contestaciones a la encuesta del Conde de Aranda*, Castelló de la Plana, 2008.

Monjas 2008

MONJAS MANSO, L., *La reforma eclesiàstica i religiosa de la província eclesiàstica tarraconense al llarg de la baixa Edat Mitjana a través dels qüestionaris de visita pastoral*, Barcelona, 2008.

Monreal & Barrachina 1983

MONREAL, L.; BARRACHINA, J., *El castell de Llinars del Vallès. Un casal noble a la Catalunya del segle XV*, Barcelona, 1983.

Monreal & Milicua 1952

MONREAL, L.; MILICUA, J., *Exposición nacional de arte eucarístico antiguo. Catálogo-guía*, Barcelona, 1952.

Monsalvatje 1904

MONSALVATJE Y FOSSAS, F., *Los monasterios de la diócesis gerundense. Rectificación á los abaciologios publicados por el P. Jaime Villanueva en su "Viaje literario á las iglesias de España"*, Olot, 1904.

Monsalvo 1994

MONSALVO ANTÓN, J. M., «Mentalidad antijudía en la Castilla medieval. Cultura clerical y cultura popular en la gestación y difusión de un ideario medieval», BARROS, C. (ed.), *Xudeus e conversos na historia. Actas do congreso internacional, Ribadavia 14-17 de outubro de 1991*, v. I, Ourense, Santiago de Compostel·la, 1994, p. 21-84.

Montclos 1971

MONTCLOS, J. DE, *Lanfranc et Bérenger. La controverse eucharistique du XIe siècle*, Lovaina, 1971.

Montclos 1993

MONTCLOS, J. de, «Lanfranc et Bérenger: les origines de la doctrine de la Transsubstantiation», ONOFRIO, G. D' (ed.), *Lanfranco di Pavia e l'Europa del secolo XI nel IX centenario della morte (1089-1989). Atti del convegno internazionale di studi (Pavia, Almo collegio Borromeo, 21-24 settembre 1989)*, Roma, 1993, p. 297-326.

Montclos 1997

MONTCLOS, J. DE, «Eucharistique (controverse)», VAUCHEZ, A. (dir.) [amb la col·laboració de VICENT, C.], *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, v. I, Cambridge, París, Roma, 1997, p. 556.

Monteira 2013

MONTEIRA ARIAS, I., «El islam como paganismo en la escultura románica», MARTÍNEZ GÁZQUEZ, J.; TOLAN, J. V. (eds.), *Ritus infidelium. Miradas interconfesionales sobre las prácticas religiosas en la Edad Media*, Madrid, 2013, p. 115-132.

Montoya 2007

MONTOYA MARTÍNEZ, J., «El culto a la eucaristia y sus derivacions mágicas en el siglo XIII», *La Corónica. A Journal of Medieval Spanish Language, Literatures and Cultures*, 36/1 (2007), p. 189-196.

Moraleda 2000

MORALEDA I MONZONIS, J., *La festa del Corpus en València*, València, 2000.

Morell 2004

MORELL NÚÑEZ, J., «Localitzat el retaule major gòtic de la catedral de la Seu d'Urgell», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 18 (2004), p. 103-108.

Morera 1899-1901

MORERA LLAURADÓ, E., *Tarragona cristiana*, vol. II, 1982 [1899-1901].

Morgan 2010

MORGAN, N., «The Sanctoralis of Early Sarum Missals and Breviaries, c. 1250-c. 1350», HARDIN BROWN, G.; EHRSAM VOIGTS, L. (eds.), *The Study of Medieval Manuscripts of England. Festschrift in Honor of Richard W. Pfaff*, Tempe [Arizona], 2010, p. 143-162.

Morte 1995

MORTE GARCÍA, C., «El retablo mayor del Pilar», *El retablo mayor de la basílica de Nuestra Señora del Pilar de Zaragoza*, Saragossa, 1995, p. LIX-CV.

Morte 2002

MORTE GARCÍA, C., «La gran renovación escultórica en Aragón», LACARRA DUCAY, M. C. (ed.), *Retablos esculpidos en Aragón. Del Gótico al Barroco*, Saragossa, 2002, p. 145-211.

Morte 2006

MORTE GARCÍA, C. (dir.), *La Corona de Aragón. El poder y la imagen de la Edad Media a la Edad Moderna*, [s.l.], 2006.

Morte 2009

MORTE GARCÍA, C., «El retablo mayor de Santo Domingo de la Calzada de “Maestre Damián Forment”: obra maestra del Renacimiento español», AZOFRA, E. (ed.), *La Catedral Calceatense desde el Renacimiento hasta el presente*, Logroño, 2009, p. 11-68 [Actas del III Simposio sobre la catedral de Santo Domingo de la Calzada].

Moskovitz 2001

MOSKOVITZ, A. F., *Italian Gothic Sculpture c. 1250-c.1400*, Cambridge, 2001.

Motis 2004

MOTIS DOLADER, M. A., «Indumentaria de las comunidades judías y conversas en la Edad Media hispánica: estratificación social, segregación e ignominia», REDONDO VEINTEMILLAS, G.; MONTANER FRUTOS, A.; GARCÍA LÓPEZ, M. C. (eds.), *Actas del I Congreso Internacional de Emblemática General*, v. I, Saragossa, 2004, p. 561-592.

Mulder-Bakker 2005

MULDER-BAKKER, A., *Lives of the Anchoresses: The Rise of the Urban Recluse in Medieval Europe*, Filadèlfia, 2005.

Muntaner 1961-1962

MUNTANER BUJOSA, J., «El ángel custodio de Mallorca», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, núms. 792-795 (1961-1962), p. 1-24.

Munárriz 1953

MUNÁRRIZ, A., *El prodigio eucarístico de Iborra en relación con la teología*, Comillas, 1953.

Muscă 2004

MUSCĂ, V., *Essai sur le mystere eucharistique dans le pensée médiévale latine. Un regard orthodoxe*, Focșani, 2004.

Narbona 1994

NARBONA VIZCAINO, R., «La fiesta cívica: rito del poder real. Valencia, s. XIV-XVI», *El poder real de la corona de Aragón (siglos XIV-XV)*, t. I, v. 3, Saragossa, 1994, p. 401-409 [Actas del XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. 20-25 septiembre 1993. Jaca (Huesca)].

Naval 1999

NAVAL MAS, A., *Patrimonio emigrado*, Osca, 1999.

Naval 2015a

NAVAL MAS, A., «Tabla con el “Milagro del Crucifijo”, probablemente del Alto Aragón, en Nueva Orleans, LA», NAVAL MAS, A., *Arte de Aragón emigrado, en coleccionismo en USA (siglos XII-XVI)*, Osca, 2015, p. 270-273.

Naval 2015b

NAVAL MAS, A., «Tabla con la “Virgen de Sort Caterina Díez, de Sijena (HU), probablemente en USA», NAVAL MAS, A., *Arte de Aragón emigrado, en coleccionismo en USA (siglos XII-XVI)*, Osca, 2015, p. 292-297.

Navarro 1989

NAVARRO GIRON, M. A., *La carne de Cristo: el misterio eucarístico a la luz de la controversia entre Pascasio Radberto, Ratramno, Rabano Mauro y Godescalco*, Madrid, 1989.

Navascués & Bello & Gonzalvo 1992

NAVASCUÉS, I.; BELLO, C.; GONZALVO, G., *Inventari de l'Arxiu del Monestir de Santa Maria de Vallbona de les Monges*, Barcelona, 1992.

Neff 1998

NEFF, A., «The Pain of Compassio: Mary's Labor at the Foot of the Cross», *The Art Bulletin*, vol. LXXX, núm. 2, (juny de 1998), p. 254-273.

Neunheuser 1963

NEUNHEUSER, B., *L'Eucharistie au Moyen Âge et a l'époque moderne*, París, 1966 [1963].

Nilgen 1967

NILGEN, U., «The Epiphany and the Eucharist: On the Interpretation of Eucharistic Motifs in Mediaeval Epiphany Scenes», *The Art Bulletin*, XIX-núm. 4 (desembre de 1967), p. 311-316.

Noguer & Pons Guri 1967

NOGUER I MUSQUERAS, T.; PONS GURI, J. M., «Constitucions sinodals de Girona de la primera compilació», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. XVIII-1966-1967 (1967), p. 49-164.

Nürnbergger 2000

NÜRNBERGER, U., *Zeitenwende. Zwei Kölner Maler um 1500. Jüngerer Meister der Heiligen Sippe. Mester des Aachener Altars*, Berlín, 2000.

O'Meara 1987

O'MEARA, C. F., «“In the Hearth of the Virginal Womb”: The Iconography of the Holocaust in Late Medieval Art», *The Art Bulletin*, vol. LXIII, núm. 1 (1981), p. 75-88.

O'Neill 2017

O'NEILL, J., «Misal tarraconense [Tarragona]», CODDING, M. A. (ed.), *Tesoros de la Hispanic Society of America. Visiones del mundo hispánico*, Madrid, Nova York, 2017, p. 134-136, cat. núm. 40 [catàleg d'exposició].

Olivar 1964

OLIVAR, M., *Museo de Arte de Cataluña. Barcelona*, Pamplona, 1964.

Olivar 1984-1985

OLIVAR, A., «El missal de Galceran de Vilanova, bisbe d'Urgell», *Urgellia*, VII (1984-1985), p. 489-498.

Oliver 1988

OLIVER, J., *Gothic manuscript illumination in the Diocese of Liège (c. 1250-c.1330)*, 2 v., Lovaina, 1988.

Oliver 1999

OLIVER, J., «Image et dévotion: le rôle de l'art dans l'institution de la Fête-Dieu», HAQUIN, A. (ed.), *Fête-Dieu (1246-1996)*, vol. 1, *Actes du colloque de Liège, 12-14 septembre 1996*, Louvain-la-Neuve, 1999, p. 153-172.

Onofrio 1993

ONOFRIO, G. D' (ed.), *Lanfranco di Pavia e l'Europa del secolo XI nel IX centenario della morte (1089-1989). Atti del convegno internazionale di studi (Pavia, Almo collegio Borromeo, 21-24 settembre 1989)*, Roma, 1993.

Orriols 1990

ORRIOLS I ALSINA, A., «Iconografía de san Agustín en los ciclos góticos catalanes», *Boletín del Museo e Instituto "Camón Aznar"*, XLI-1990, p. 13-46.

Orriols 2006

ORRIOLS I ALSINA, A., *La Seu de Manresa*, [Sant Vicenç de Castellet], 2006.

Pächt 1987

PÄCHT, O., *La miniatura medieval*, Madrid, 1987.

Pagés 1928

PAGÉS, A., «Chansons provenço-catalanes du XIVE siècle en l'honneur du "Précieux Corps" de Jésus Christ», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, t. IX (juliol-agost 1928), p. 185-197.

Palazzo 1999

PALAZZO, E., *L'évêque et son image. L'illustration du pontifical au Moyen Âge*, Turnhout, 1999.

Palazzo 2000

PALAZZO, É., *Liturgie et société au Moyen Âge*, Paris, 2000.

Palazzo 2010

PALAZZO, É., *L'invention chrétienne des cinq sens dans la liturgie et l'art au Moyen Âge*, Paris, 2010.

Palumbo 2009

PALUMBO, M. L., «Riflessioni su un'opera enigmatica: il retablo di Bonifacio Ferrer», ALCOY, R. (ed.) [amb la col·laboració de BESERAN, P.; BONET, M.; PIÑOL, M.], *El Trecento en obres. Art de Catalunya i art d'Europa al segle XIV*, Barcelona, 2009, p. 417-423.

Palumbo 2011

PALUMBO, M. L., «Rappresentazione dei sacramenti e cicli cristologici nella pittura valenzana del gotico internazionale», ALCOY, R.; BESERAN, P. (eds.), *Imatges indiscretes. Art i devoció a l'Edat Mitjana*, Barcelona, 2011, p. 109-119.

Pamplona 1970

PAMPLONA, G. DE, *Iconografía de la Santísima Trinidad en el arte medieval español*, Madrid, 1970.

Panayotova 2005

PANAYOTOVA, S., «The Psalter and Hous of Isabelle of France», BINSKY, P.; PANAYOTOVA, S. (eds.), *The Cambridge illuminations. Ten Centuries of Book Production in the Medieval West*, Londres, Turnhout, 2005, p. 178-180, cat. núm. 72.

Pano 1883

PANO, M., «Real Monasterio de Sijena», MONSERRAT DE BONDÍA, S.; PLEYÁN DE PORTA, J., *Aragón histórico, pintoresco y monumental*, t. I, Osca, 1883, p. 92-179.

Pano 1986

PANO Y RUATA, M. DE., «Santa María de Sijena “Humilis Soror”», SESMA MUÑOZ, J. A. (ed.), *Real Monasterio de Santa María de Sijena*, Saragossa 2004 [1886].

Panofsky 1927

PANOFSKY, E., «Imago Pietatis. Contribution à l'histoire des types du “Christ de Pitié”/“Homme de Douleurs” et de la “Maria Mediatrix”», PANOFSKY, E., *Peinture et Dévotion en Europe du Nord. À la fin du Moyen Âge*, Paris, 1997 [1927], p. 13-28.

Parassols 1859

PARASSOLS I PI, P., *San Juan de las Abadesas y su mayor gloria el Santísimo Misterio. Reseña histórica corregida y aumentada por su autor*, Barcelona, 1874 [1859].

Paravicini 1998

PARAVICINI BAGLIANI, A., *La Chiavi e la Tiara. Immagini e simboli del papato medievale*, Roma, 2005 [1998].

Parrado 1994

PARRADO DEL OLMO, J. M., «Muerte de Santa Clara», *Tordesillas 1494*, Valladolid, Madrid, 1994, p. 76, cat. núm. 60.

Pascual 1899-1900

PASCUAL, E., «Gastos para los entremeses de una festividad del Corpus (1442)», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, 8 (1899-1900), p. 235-255.

Pascual i Miró 2008a

PASCUAL MIRÓ, E., «Els cofres», DALMASES I BALANYÀ, N. DE (ed.), *Les Arts de l'Objecte*, Barcelona, 2008, p. 301-303 [L'art Gòtic a Catalunya].

Pascual i Miró 2008b

PASCUAL MIRÓ, E., «Els cofres encuirats», DALMASES I BALANYÀ, N. DE (ed.), *Les Arts de l'Objecte*, Barcelona, 2008, p. 337-338 [L'art Gòtic a Catalunya].

Pascual i Miró 2008c

PASCUAL MIRÓ, E., «Els tinells, les taules i els seients», DALMASES I BALANYÀ, N. DE (ed.), *Les Arts de l'Objecte*, Barcelona, 2008, p. 320-321 [L'art Gòtic a Catalunya].

Pascual i Miró 2008d

PASCUAL MIRÓ, E., «Introducció», DALMASES I BALANYÀ, N. DE (ed.), *Les Arts de l'Objecte*, Barcelona, 2008, p. 292-300 [L'art Gòtic a Catalunya].

Pacual Pont 1991

PASCUAL PONT, M., «La traducció de les Lleis Palatines de Jaume III», *Lleis Palatines*, Palma, 1991, p. 73-129.

Pastor 2002

PASTOR ARIÑO, J. P., «La vivència eucarística en Daroca», HEVIA BALLINA, A. (ed.), *Memoria Ecclesiae XX. Religiosidad popular y archivos de la iglesia. Santoral hispanomozárabe en las diócesis de España*, Oviedo, 2002, p. 205-208 [Actas del XVI Congreso de la Asociación celebrado en Zaragoza (Primera parte) (11 al 15 de septiembre de 2000)].

Pastoreau 2004

PASTOREAU, M., «L'homme roux. Iconographie médiévale de Judas», PASTOREAU, M., *Une histoire symbolique du Moyen Âge occidental*, París, 2004, p. 197-209.

Patton 1996

PATTON, P. A., «A late gothic painted tabernacle from Catalonia», *The Burlington Magazine*, CXXXVIII (juny de 1996), p. 386-391.

Patton 2012

PATTON, P. A., *Art of Estrangement. Redefining Jews in Reconquest Spain*, Pennsilvània, 2012.

Paxton 1990

PAXTON, F. S., *Christianizing Death. The Creation of a Ritual Process in Early Medieval Europe*, Ithaca (Nova York), Londres, 1990.

Peray 1952

PERAY MARCH, J. DE, «El Milagro Eucarístico de San Cugat del Vallés», *Panis Angelicus. Antología eucarística*, Barcelona, 1952, s.p.

Pérez 1934

PÉREZ, J. M., «El retablo de la ermita de San Roque (Xérica). Rectificación obligada», *Archivo Español de Arte y Arqueología*, t. X (1934), p. 27-50.

Pérez-Higuera 1997

PÉREZ-HIGUERA, T., *La Navidad en el Arte Medieval*, Madrid, 1997.

Pérez Jimeno 1979

PÉREZ JIMENO, C., «En torno a Jaume Cascalls: Su obra en Girona», *D'Art*, núm. 5 (1979), p. 65-77.

Pérez Martínez 1991

PÉREZ MARTÍNEZ, LL., «Transcripció del manuscrit de les Lleis Palatines de Jaume III», *Lleis Palatines*, Palma, 1991, p. 131-186.

Périer-D'Ieteren 2005

PÉRIER-D'ETEREN, C. [amb l'assistència de HENDERIKS, V.], *Thierry Bouts. L'ouvre complet*, Brussel·les, 2005.

Petit 2005

PETIT BORDES, N., «Les etapes constructives del reial monestir de Santa Maria de Vallbona, fins al 1392», *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, 18 (2005), p. 63-82.

Pfeiffer 2005

PFEIFFER, H., «L'iconografia del Misterio dell'Eucaristia», GERETTI, A. (ed.), *Mysterium. L'eucaristia nei capolavori dell'arte europea*, Milà, 2005, p. 41-49.

Pinós 1910

PINÓS, R., «Lo Corpus a Cervera», *Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda*, núm. 1-3 (gener-març de 1910), p. 34-43.

Pinkus 2012

PINKUS, A., «The Eye and the Womb: Viewing the Schreinmadonna», *Arte medievale*, sèrie IV, any II (2012), p. 201-220.

Piquer 1976

PIQUER I JOVER, J. J., *Santa Maria de Vallbona. Notes històriques i arqueològiques*, Vallbona de les Monges, 1976 [segona edició revisada].

Piquer 1978

PIQUER I JOVER, J. J., *Abaciologi de Vallbona. Història del Monestir 1153/1990*, Vallbona de les Monges, 1990 [segona edició revisada i ampliada] [1978].

Piquer 1983

PIQUER I JOVER, J. J., *Vallbona. Guia Espiritual i Artística*, Vallbona de les Monges, 1993 [1983].

Piquero 1992

PIQUERO, M. A. B., *La Pintura Gótica de los siglos XIII y XIV*, Barcelona, 1989.

Piquero 1992

PIQUERO LÓPEZ, M. A., *Influencia italiana en la pintura gótica castellana*, Madrid, 1992.

Pita 1999

PITA ANDRADE, J. M., «La colección de cuadros y grabados de la Real Academia de la Historia», ALMAGRO-GORBEA, M. (dir.), *El gabinete de antigüedades de la Real Academia de la Historia*, Madrid, 1999, p. 225-257.

Pita 2001a

PITA ANDRADE, J. M., «El Tríptico-Relicario del Monasterio de Piedra», ALMAGRO-GORBEA, M. (ed.), *Tesoros de la Real Academia de la Historia*, Madrid, 2001, p. 77-88 [catàleg d'exposició].

Pita 2001b

PITA ANDRADE, J. M., «Tríptico-relicario del Monasterio de Piedra», ALMAGRO-GORBEA, M. (ed.), *Tesoros de la Real Academia de la Historia*, Madrid, 2001, p. 251-252, cat. núm. 96.

Pla 1944

PLA CARGOL, J., *Gerona popular*, Girona, 1944.

Pladevall 1987

PLADEVALL I FONT, A. et. al, «Sant Jaume de Queralbs», *Catalunya Romànica*, vol. X, *El Ripollès*, Barcelona, 1987, p. 180-188.

Pladevall 2005

PLADEVALL I FONT, A., «Del frontal al retaule», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 28-31 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Planas 1984

PLANAS BADENAS, J., «El Misal de Santa Eulalia», *Boletín del Museo e Instituto «Camón Aznar»*, XVI (1984), p. 33-62.

Planas 1986

PLANAS, J., «Rafael Destorrents. El Misal de Santa Eulalia», *Thesaurus/estudis. L'Art als Bisbats de Catalunya 1000/1800*, Barcelona, 1986, p. 228-230, cat. núm. 147 [catàleg d'exposició].

Planas 1991

PLANAS, J., «La miniatura catalana en los inicios del siglo xv: análisis de un códice escurialense», *Reales Sitios*, núm. 108 (1991), p. 45-56.

Planas 1992

PLANAS BADENAS, J., *La Miniatura catalana del periodo internacional: primera generación*, Barcelona, 1992 [tesi doctoral].

Planas 1994

PLANAS BADENAS, J., «Un manuscrito catalán iluminado en torno a 1400: Los *Oficios de devoción privada* (a.III.1) de la Real Biblioteca del Monasterio de El Escorial», *Boletín del Museo de Instituto «Camón Aznar»*, LVII (1994), p. 93-124.

Planas 1996

PLANAS BADENAS, J., « El obispo Galcerán de Vilanova y la promoción del libro ilustrado: el misal de la catedral de la Seu d'Urgell», BALASCH, E.; BERLABÉ, C.; BURREL, M. (eds.), *Homenatge a mossèn Jesús Tarragona. Miscel·lània*, Lleida, 1996, p. 298-304.

Planas 1998

PLANAS, J., *El esplendor del gótico catalán. La miniatura a comienzos del siglo XV*, Lleida, 1998.

Planas 2000

PLANAS, J., «El missal de Sant Cugat i les diferents personalitats artístiques que intervingueren en la seva il·luminació», SANS I TRAVÉ, J. M.; ROCA I RODRÍGUEZ, E. (eds.), *XLII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Sant Cugat del Vallès, 23, 24 i 25 d'octubre de 1998*, [Sant Cugat del Vallès], 2000, p. 429-441.

Planas 2001

PLANAS BADENAS, J., «El breviario del rey Martín y la promoción artística de una obra regia vinculada a Poblet», MELERO MONEO, M. L. et al., *Imágenes y promores en el arte medieval. Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Bellaterra, 2001, p. 585-598.

Planas 2009

PLANAS BADENAS, J., *El Breviario de Martín el Humano. Un códice de lujo para el Monasterio de Poblet*, València, 2009.

Planas 2011

PLANAS BADENAS, J., «El poder religiós: llibres il·luminats per als bisbes catalans baixmedievals (segles XIV-XV)», *Ars Longa*, 20 (2011), p. 37-48.

Planas 2015

PLANAS, J., «El Salterio-Libro de Horas del rey Alfonso V de Aragón: algunas reflexiones sobre su organización textual y el programa iconográfico que lo ilustra», BROUQUET, S.; GARCÍA MARSILLA, J. V. (eds.), *Mercados del lujo, mercados del arte. El gusto de las elites mediterráneas en los siglos XIV y XV*, València, 2015, p. 211-237.

Planes 2003

PLANES I ALBETS, R., «La canònica de Sana Maria de Solsona», BRACONS I CLAPÉS, J.; FREIXAS I CAMPS, P. (eds.), *Arquitectura II. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos 2*, Barcelona, 2003, p. 189-192 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Plesch 2002

PLESCH, V., «Not Only Against Jews: Antisemitic Iconography and Its Functions at La Brigue», *Studies in Iconography*, 23 (2002), p. 137-181.

Plummer 1966

PLUMMER, J., *The Hours of Catherine of Cleves*, Londres, 1966 [reeditat l'any 2002].

Po-Chia Hsia 1988

PO-CHIA HSIA, R., *The Myth of Ritual Murder. Jews and Magic in Reformation Germany*, New Haven, Londres, 1988.

Poliakov 1968

POLIAKOV, L., *Historia del antisemitismo. Desde Cristo hasta los judíos de la Corte*, Buenos Aires, 1968.

Polo de Beaulieu 1999

POLO DE BEAULIEU, M-A., «Du bon usage de l'animal dans les recueils médiévaux d'exempla», BERLIOZ, J.; POLO DE BEAULIEU, M-A. (eds.) [amb la col·laboració de

COLLOMB, P.], *L'animal exemplaire au Moyen Âge (ve-xve siècle)*, Rennes, 1999, p. 147-170.

Polo de Beaulieu 2003

POLO DE BEAULIEU, M. A., «Paroles de fantômes. Le cas du revenant d'Alès (1323)», *Revue d'ethnologie française*, XXXIII (2003), p. 565-574.

Pons Cortès & Molina Bergas 2012

PONS CORTÈS, A.; MOLINA BERGAS, F., «Reformas y pervivencias medievales en la Capilla Real de la Seu de Mallorca. El caso del retablo gótico del altar mayor (s. XV-XX)», *Porticum. Revista d'estudis medievals*, III (2012), p. 72-100.

Pons Guri 1975

PONS GURI, J. M., «Constitucions conciliars Tarraconenses (1229-1330) [continuará]», *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciencias histórico-elesiásticas*, XLVII-1974 (1975), p. 65-128.

Pons Guri 1977

PONS GURI, J. M., «Constitucions conciliars Tarraconenses (continuació i conclusió)», *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciencias histórico-elesiásticas*, XLVIII-1975 (1977), p. 241-363.

Portier 1984

PORTIER, L., *Le Pélican. Histoire d'un symbole*, París, 1984.

Post 1930a

POST, CH. R., *A History of Spanish Painting*, vol. II, Cambridge (Massachusetts), 1930.

Post 1930b

POST, CH. R., *A History of Spanish Painting*, vol. III, Cambridge (Massachusetts), 1930.

Post 1933

POST, CH. R., *A History of Spanish Painting*, vol. IV, Cambridge (Massachusetts), 1933.

Post 1935

POST, CH. R., *A History of Spanish Painting*, vol. VI, Cambridge (Massachusetts), 1935.

Post 1938

POST, CH. R., *A History of Spanish Painting*, vol. VII, Cambridge (Massachusetts), 1938.

Post 1953

POST, CH. R., *A History of Spanish Painting*, v. XI, Cambridge (Massachusetts), 1953.

Pozo 2006a

POZO COLL, P. S. DEL, «La devoción a la hostia consagrada en la Baja Edad Media castellana: Fuentes textuales, materiales e iconográficas para su estudio», *Anales de Historia del Arte*, 16 (2006), p. 25-58.

Pozo 2006b

POZO COLL, P. S. DEL, «La influencia del grabado en la iconografía de la misa de San Gregorio en España: dos ejemplos de pintura sobre tabla y miniatura a finales de la Edad Media», JIMÉNEZ ALCÁZAR, J. F.; SOLER MILLA, L.; ORTUÑO MOLINA, J. (eds.), *Actas III simposio internacional de jóvenes medievalistas*, Lorca, 2006, p. 41-51.

Pozo 2009a

POZO COLL, P. S., «Imágenes en las hostias eucarísticas: origen y significación de motivos iconográficos presentes en un medio secundario», MONTEIRA ARIAS, I.; MUÑOZ MARTÍNEZ, A. B.; VILLASEÑOR SEBASTIÁN, F. (eds.), *Relegados al margen. Marginalidad y espacios marginales en la cultura medieval*, Madrid, 2009, p. 257-272.

Pozo 2009b

POZO COLL, P. S. DEL, «Intercambio artístico y relaciones iconográficas: la misa de San Gregorio», COSMEN ALONSO, C.; HERRÁEZ ORTEGA, M. V.; PELLÓN GÓMEZ-CALCERRADA, M. (eds.), *El intercambio artístico entre los reinos hispanos y las cortes europeas en la baja Edad Media*, Lleó, 2009, p. 191-201.

Puglisi & Barcham 2013

PUGLISI, C. R.; BARCHAM, W. L. (eds.), *News perspectives on the Man of Sorrows*, Kalamazoo, 2013.

Puig 1996

PUIG SANCHIS, I., «Reflexiones en torno a la controvertida personalidad del pintor leridano Pere Teixidor», BANGO, I. G.; BUSQUETA, J. J. (eds.), *Gombau de Camporrells, bisbe de Lleida. A l'alba del segle XIII*, Lleida, 1996, p. 183-200.

Puig 1998

PUIG SANCHIS, I., «Los Ferrer, una familia de pintores leridanos vinculados con la Seu Vella de Lleida», COMPANY, X.; PUIG, I. (eds.), *La pintura gòtica dels Ferrer i altres aspectes (in)coneguts al voltant de la Seu Vella de Lleida, s. XIII-XVIII*, Lleida, 1998, p. 65-248.

Puig 2005

PUIG SANCHIS, I., «Jaume Ferrer II», RUIZ I QUESADA, F. (ed.), *Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, 2005, p. 304-314 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Puiggarí 1857

PUIGGARÍ, J., «Festividad del Corpus-Christi», *El Museo Universal*, 44 (15 de juny de 1857), p. 81-86.

Puiggarí 1880

PUIGGARÍ, J., «Noticia de algunos artistas catalanes inéditos, de la Edad Media y del Renacimiento», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 3 (1880), p. 73-103.

Querol 1961

QUEROL, A., «Una hipótesis», *La Zuda*, núm. 42 (juliol-agost de 1961), p. 830-832.

Ràfols 1932

RÀFOLS, J. F., «Adquisición de la colección Plandiura», *Barcelona Atracción*, t. XXII (1932), p. 259-266.

Rapp 2009

RAPP, A., «Légende de Trajan et Herkenbald», CAMPBELL, L.; VAN DER STOCK, J., *Rogier van der Weyden 1400-1464. Maître des Passions*, Lovaina, 2009, p. 264-267, cat. núm. 3 [catàleg d'exposició].

Raufast 2006a

RAUFAST CHICO, M., «*E vingueren los officis e confraries ab llurs entremeses e balls*». Una aproximación al estamento artesanal en la Barcelona bajomedieval, a partir del estudio de las ceremonias de entrada real», *Anuario de Estudios Medievales*, 36/2, juliol-desembre de 2006, p. 651-686.

Raufast 2006b

RAUFAST CHICO, M., «Itineraris processionals a la Barcelona baixmedieval», *Revista d'etnologia de Catalunya*, 29 (2006), p. 134-146.

Réau 1957

RÉAU, L., *Iconographie de l'Art Chrétien*, 2 t., París, 1957.

Réau 1958

RÉAU, L., *Iconographie de l'Art Chrétien*, 3 t., París, 1958.

Recht 1999

RECHT, R., *Le croire et le voir. L'art des cathédrales (xiiè-xve siècle)*, París, 1999.

Reinburg 2006

REINBURG, V., «The Nuns of Ronceray d'Angers and their Tapestries of the Eucharist», NETZER, N. (ed.), *Secular/Sacred 11th-16th Century. Works from the Boston Public Library and the Museum of Fine Arts*, Boston, 2006, p. 68-73.

Restaura 2004

Restaura. El tremp, conservació i restauració, [Lleida], 2004.

Reynal 2005

REYNAL, J., *L'art gotique en Pays catalan. Sur les pas des rois de Mallorca*, Barcelona, 2005, p. 102-103.

Reynaud 1995

REYNAUD, N., «Deux feuillets d'un livre d'heures: Saint Antoine de Padoue, Sainte Geneviève», AVRIL, F.; REYNAUD, N., *Les manuscrits à peintures en France 1440-1520*, Paris, 1995, p. 319-321.

Riccetti 2004

RICCETTI, L., «I notai e il miracolo di Bolsena», MICHETTI, R. (dir.), *Notai, miracoli e culto dei santi*, Milà, 2004, p. 521-558.

Richert 1926

RICHERT, G., *La pintura medieval en España. Pinturas murales y tablas catalanas*, Barcelona, 1926.

Ridderbos 1998

RIDDERBOS, B., «The Man of Sorrows: Pictorial Images and Methaphorical Statements», MACDONALD, A. A.; RIDDERBOS, B.; SCHLUSEMANN, R. M (eds.), *The Broken Body: Passion Devotion in Late-Medieval Culture*, Groningen, 1998, p. 145-181.

Rigaux 1989

RIGAUX, D., *À la table du Seigneur. L'Eucharistie chez les Primitifs italiens (1250-1497)*, Paris, 1989.

Rigaux 1995

RIGAUX, D., «Claire d'Assise: naissance d'une image XIIIe-XVe siècles», BRUNEL-LOBRICHON, G. et al. (eds.), *Sainte Claire d'Assise et sa postérité. Actes du Colloque international organisé à l'occasion du viiie Centenaire de la naissance de sainte Claire, UNESCO, (29 septembre- 1er octobre 1994)*, Nantes, 1995, p. 155-185.

Rigaux 1997

RIGAUX, D., «“Corpus Christi” ou “Corpus Domini”», VAUCHEZ, A. (dir.) (amb la col·laboració de VINCENT, C.), *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, vol. I, Cambridge, París, Roma, 1997, p. 400-401.

Rigaux 2009a

RIGAUX, D., «Miracle, reliques et images dans la *chapelle du Corporal* à Orvieto (1357-1364)», BÉRIOU, N.; CASEAU, B.; RIGAUX, D. (eds.), *Pratiques de l'eucharistie dans les Églises d'Orient et d'Occident (Antiquité et Moyen Âge)*, vol. I, *L'institution*, París, 2009, p. 201-245.

Rigaux 2009b

RIGAUX, D., «Autour de la messe de saint Grégoire. Visée pastorale et réalisme rural», BÉRIOU, N.; CASEAU, B.; RIGAUX, D. (eds.), *Pratiques de l'eucharistie dans les Églises d'Orient et d'Occident (Antiquité et Moyen Âge)*, vol. II, *Les réceptions*, París, 2009, p. 951-983.

Riguetti 1955-1956

RIGUETTI, M., *Historia de la liturgia*, 2 v., Madrid, 1955-1956.

Rincón 2003

RINCÓN GARCÍA, W., *Santo Dominguito de Val, màrtir aragonés. Ensayo sobre su historia, tradición, culto e iconografía*, Saragossa, 2003.

Ripoll 1824

[RIPOLL, J.], Origen y solemnidad de la procesion del Santísimo Sacramento, ó del Corpus en la santa Iglesia catedral de Vich, demostrados con documentos autenticos por D. J. R. V., Vic, 1824, p. 1-4.

Ripoll 1838

[RIPOLL, J.], *Memorias inéditas que pueden servir para demostrar el origen y antigüedad, é ilustrar la historia de la procesion del Corpus Christi en la ciudad de Barcelona. Publícalas con notas y observaciones un amante de las antiguallas*, Barcelona, 1838, p. 1-4.

Riquer 1983

RIQUER, M. DE, *Heràldica catalana des de l'any 1150 al 1550*, vol. I, Barcelona, 1983.

Riu i Riu 1983

RIU I RIU, M., *Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya. Discurs llegit el dia 5 de maig de 1983 en l'acte de recepció pública del Dr. Manuel Riu i Riu en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i contestació de l'acadèmic numerari Dr. Joan Vernet i Ginès*, Barcelona, 1983, p. 29-56.

Rius 1931

RIUS SERRA, J., «El prodigi eucarístic de Sant Llorenç del Munt», *Miscel·lània Mons. José Rius Serra*, Sant Cugat del Vallès, 1964 [recopil·lat de *Lo missatger del Sagrat Cor de Jesús*, 1931, p. 333-37].

Robb 1936

ROBB, D. M., «The Iconography of the Annunciation in the Fourteenth and Fifteenth Centuries», *The Art Bulletin*, 18-núm.4, (1936), p. 480-526.

Robin 1993

ROBIN, F., «Retables du Midi et vie des saints: composition et mise en scène», *Le Décor des églises en France méridionale: XIIIe – milieu XVe siècle*, Tolosa de Llenguadoc, 1993, p. 139-165 [Cahiers de Fanjeaux, 28].

Rocafort [s.d.]

ROCAFORT, C., *Provincia de Lleyda*, Barcelona, [s.d.] [*Geografia General de Catalunya*, v. 4].

Rodríguez Barral 2003

RODRÍGUEZ BARRAL, P., *La imagen de la justicia divina. La retribución del comportamiento humano en el más allá en el arte medieval de la Corona de Aragón*, Bellaterra, 2003 [tesi doctoral].

Rodríguez Barral 2006a

RODRÍGUEZ BARRAL, P., «Eucaristía y antisemitismo en la plástica gótica hispana», *Boletín. Museo e Instituto «Camón Aznar»*, XCVII (2006), p. 279-348.

Rodríguez Barral 2006b

RODRÍGUEZ BARRAL, P., «La acusación de crimen ritual. Una aproximación a su iconografía a partir del caso del *Santo Niño de la Guardia*», *El Olivo*, 63 (2006), p. 65-100.

Rodríguez Barral 2007

RODRÍGUEZ BARRAL, P., *La justicia del más allá. Iconografía en la Corona de Aragón en la baja Edad Media*, [València], 2007.

Rodríguez Barral 2009

RODRÍGUEZ BARRAL, P., *La imagen del judío en la España medieval. El conflicto entre cristianismo y judaísmo en las artes visuales góticas*, Bellaterra et al., 2008.

Rodríguez Bernal 2015

RODRÍGUEZ BERNAL, F., «Els Cardona: senyors de la Catalunya Central», BERNADES I POSTILS, J., (dir.), *In dubio pro Deo. Mil·lenari del Sant Dubte d'Ivorra 1010-2010*, Solsona, 2015, p. 85-101.

Rodríguez Culebras 1999a

RODRÍGUEZ CULEBRAS, R. [amb la col·laboració de ALEJOS MORAN, A.], «La Eucaristía», *La luz de las imágenes. Catedral de Valencia*, vol. II, *Áreas expositivas y análisis de obras*, [València], 1999, p. 145-153 [catàleg d'exposició].

Rodríguez Culebras 1999b

RODRÍGUEZ CULEBRAS, R., «Última Cena», *La luz de las imágenes. Catedral de Valencia, 4 de febrero al 30 de junio de 1999*, vol. II, [València], 1999, p. 156-157.

Rodríguez Culebras & Olucha & Montolío 2006

RODRÍGUEZ CULEBRAS, R. (†); OLUCHA MONTINS, F.; MONTOLIO I TORAN, D., *Museo catedralicio de Segorbe. Catálogo*, [s.l.], 2006.

Rodríguez Peinado 2010

RODRÍGUEZ PEINADO, L., «La Crucifixión», *Revista Digital de Iconografía Medieval*, núm. 4 (2010), p. 29-40 [publicació en línia].

Rodríguez Peinado 2011

RODRÍGUEZ PEINADO, L., «El descendimiento», *Revista Digital de Iconografía Medieval*, núm. 6 (2011), p. 29-38 [publicació en línia].

Rodríguez Peinado 2012

RODRÍGUEZ PEINADO, L., «La Epifanía», *Revista Digital de Iconografía medieval*, núm. 8 (2012), p. 27-44.

Rodríguez Peinado 2014

RODRÍGUEZ PEINADO, L., «La Anunciación», *Revista Digital de Iconografía medieval*, núm. 12 (2014), p. 1-16.

Rodríguez Velasco 2016

RODRÍGUEZ VELASCO, M., «Tipos iconográficos de la Última Cena y simbolismo eucarístico en las imágenes de la Edad Media», *Revista Digital de Iconografía Medieval*, v. VIII, núm. 16 (2016), p. 199-142.

Roig Hurtado 2001

ROIG HURTADO, I., *El miracle dels peixets: un símbol per a les poblacions de Almàssera y Alboraià*, Almàssera, 2001.

Roig Hurtado 2002

ROIG HURTADO, I., «El miracle dels peixets o milagro de las sagradas formas: un símbolo para las poblaciones de Almàssera y Alboraià», HEVIA BALLINA, A. (ed.), *Memoria Ecclesiae XX. Religiosidad popular y archivos de la iglesia. Santoral hispanomozárabe en las diócesis de España*, Oviedo, 2002, p. 265-291 [Actas del XVI Congreso de la Asociación celebrado en Zaragoza (Primera parte) (11 al 15 de septiembre de 2000)].

Roig i Jalpí 1678

ROIG I JALPÍ, J. G., *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas Eclesiásticas, y Seculares, assi de nuestros tiempos, como de los passados, Barcelona, 1678.*

Romeu 1995

ROMEU, J., «Notas al aspecto dramático de la procesión del Corpus en Cataluña», *Estudios escénicos*, 1 (1957), p. 29-41 [reeditat en català per MASSIP, F.; VILA, P. (eds.), *Teatre Català Antic per Josep Romeu i Figueras. Volums d'homenatge a l'autor*, vol. III, Barcelona, 1995, p. 7-13].

Rosselló 1967

ROSSELLÓ, M., «El tema de la Natividad en la pintura románica catalana», *San Jorge*, núm. 65 (1967), p. 6-19.

Rosselló LLiteras 1989

ROSSELLÓ LLITERAS, J., «Dotación de beneficios eclesiasticos en Mallorca (1232-1348)», *XIII Congrès d'història de la corona d'Aragó (Palma de Mallorca, 27 setembre – 1 octubre 1987)*, vol. I, *Comunicacions I. El regne privatiu de Mallorca i la mediterrània (primera part)*, Palma, 1989, p. 227-245.

Rossi & Rovetta 1988

ROSSI, M; ROVETTA, A., *Il Cenacolo di Leonardo. Cultura domenicana, iconografia eucaristica e tradizione lombarda*, [s.l.], 1988.

Rowland 1932

ROWLAND, B., *Jaume Huguet. A Study of Late Gothic Painting in Catalonia*, Cambridge (Massachussets), 1932.

Rowland 1978

ROWLAND, B., *Birds with Human Souls. A Guide to Bird Symbolism*, Knoxville, 1978.

Royo 2010

ROYO GARCÍA, J. R., «El culto a la Eucaristía en Aragón», LABARGA GARCÍA, F. (ed.), *Festivas demostraciones. Estudios sobre las cofradías del Santísimo y la fiesta del*

Corpus Christi, Logroño, 2010, p. 245-290 [II Congreso Nacional de Cofradías del Santísimo Sacramento].

Rubens 1981

RUBENS, A, *A History of Jewish Costume*, Londres, 1981.

Rubin 1986

RUBIN, M., «Corpus Christi fraternities and late medieval piety», SHEILS, W. J.; WOOD, D. (eds.), *Voluntary Religion. Papers Read at the 1985 Summer Meeting and the 1986 Winter Meeting of the Ecclesiastical History Society*, Oxford, 1986, p. 97-109 [*Studies in Church History*, 23].

Rubin 1990

RUBIN, M., «Corpus Christi. Inventing a Feast», *History Today*, 40 (1990), p. 15-21.

Rubin 1991

RUBIN, M., *Corpus Christi. The Eucharist in Late Medieval Culture*, Cambridge, 1991.

Rubin 1992

RUBIN, M., «Desecration of the Host: the Birth of an Accusation», *Christianity and Judaism*, 1992, 169-185 [*Studies in Church History*, 29].

Rubin 1997a

RUBIN, M., «Eucharistie. Occident», VAUCHEZ, A. (dir.) [amb la col·laboració de VINCENT, C.], *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, vol. I, Cambridge, París, Roma, 1997, p. 554-555.

Rubin 1997b

RUBIN, M., «Julienne de Mont-Cornillon», VAUCHEZ, A. (dir.) [amb la col·laboració de VINCENT, C.], *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, vol. II, Cambridge, París, Roma, 1997, p. 848.

Rubin 1999

RUBIN, M., *Gentile Tales. The Narrative Assault on Late Medieval Jews*, New Baskerville, 1999.

Rubin 2009

RUBIN, M., *Mother of God. A History of the Virgin Mary*, Londres, 2009.

Rubin 2012

RUBIN, M., «Popular Attitudes to the Eucharist», LEVY, I. C.; MACY, G.; AUSDALL, K. VAN (eds.), *A Companion to the Eucharist in the Middle Ages*, Leiden, Boston, 2012, p. 447-468.

Rubio, 1949

RUBIO GARCIA, L., *Introducción al estudio de las representaciones sacras en Lérida*, Lleida, 1949.

Rubió 1908-1921

RUBIÓ I LLUCH, A., *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, 2 v., Barcelona, 2000 [1908 i 1921].

Ruiz 1999

RUIZ, F., «Pau Vergós e bottega. Última cena, Preghiera nell'orto degli Olivi e Via Crucis», MANOTE, M. R. (ed.), *Bagliori del Medioevo. Arte romanica e gotica dal Museu Nacional d'Art de Catalunya*, [s.l.], 1999, p. 148-151, cat. núm. 39 [catàleg d'exposició].

Ruiz 2000

RUIZ I QUESADA, F., «El retaule de sant Agustí de Jaume Huguet. Un referent singular en l'art pictòric català del darrer Quatre-cents», *Quaderns de Vilaniu*, 37 (2000), p. 3-40.

Ruiz 2001

RUIZ I QUESADA, F. «La rosassa de la Coronació de la Mare de Déu i les pintures del portal major en el context iconogràfic de la façana principal», *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, 4 (2001), p. 61-69.

Ruiz 2003

RUIZ I QUESADA, F., «Jaume Huguet. Sant Sopar», RUIZ I QUESADA, F.; GALILEA ANTÓN, A. (eds.), *La pintura gòtica hispanoflamenca. Bartolomé Bermejo i la seva època*, Barcelona, 2003, p. 306-311 [catàleg d'exposició].

Ruiz 2005a

RUIZ I QUESADA, F., «El panorama artístic a Lleida», RUIZ I QUESADA, F. (ed.), *Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, 2005, p. 300-303 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Ruiz 2005b

RUIZ I QUESADA, F., «Lluís Borrassà», RUIZ I QUESADA, F. (ed.), *Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, 2005, p. 53-73 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Ruiz 2005c

RUIZ I QUESADA, F., «Pere Serra», ALCOY I PEDRÓS, R. (ed.), *Pintura I. De l'inici a l'italianisme*, Barcelona, 2005, p. 284-296 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Ruiz 2008

RUIZ I QUESADA, F., «Retablo de la Institución de la Eucaristía», SANAHUJA, J.; SABORIT, P.; MONTOLÍO, D. (dirs.), *Espais de llum. Borriana, Vila-real, Castelló 2008-09* [s.l.], 2008, p. 218-223 [catàleg d'exposició].

Ruiz 2009

RUIZ I QUESADA, F., «L'evolució del retaule», PLADEVALL I FONT, A. (dir.), *Síntesi general. Índex generals*, Barcelona, 2009, p. 288-298 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Ruiz 2012

RUIZ I QUESADA, F., «L'art del 1400 i els pintors del bisbat de Tortosa», *Retrotabulum. Estudis d'art medieval*, núm. 6 (desembre de 2012), p. 2-89.

Ruiz & Montolío 2008a

RUIZ I QUESADA, F.; MONTOLÍO TORÁN, D., «De pintura medieval valenciana», SANAHUJA, J.; SABORIT, P.; MONTOLÍO, D. (eds.), *Espais de llum. Borriana, Vila-real, Castelló 2008-9*, [s.l.], 2008, p. 125-169 [catàleg d'exposició].

Ruíz & Montolío 2008b

RUIZ I QUESADA, F.; MONTOLÍO TORÁN, D., «Predela de retablo», SANAHUJA, J.; SABORIT, P.; MONTOLÍO, D., *Espais de llum*, [s.l.], 2008, p. 278-281 [catàleg d'exposició].

Ruíz & Montolío 2008c

RUIZ I QUESADA, F.; MONTOLÍO TORÁN, D., «Retablo de San Lorenzo y San Esteban», SANAHUJA, J.; SABORIT, P.; MONTOLÍO, D., *Espais de Llum. Borriana Vila-real Castelló 2008-09*, [S.l.], 2008, p. 224-231 [catàleg d'exposició].

Ruíz & Velasco 2013

RUIZ I QUESADA, F.; VELASCO GONZÁLEZ, A., «El retaule de Peralta de la Sal (Osca), una obra desconeguda de Jaume Ferrer i Pere Garcia de Benavarri», *Retrotabulum. Estudis d'art medieval*, núm. 7 (abril de 2013), p. 2-138 [publicació en línia].

Sabanés 2003

SABANÉS, R., «Temps de l'església. Concilis ilerdenses celebrats a la Seu Vella de Lleida», *Seu Vella. L'esplendor retrobada*, Barcelona, 2003, p. 90-97 [catàleg d'exposició].

Sabanés 2009

SABANÉS FERNÁNDEZ, R., *Els concilis ilerdenses de la província eclesiàstica tarraconense a l'Edat Mitjana (546-1460)*, Barcelona, 2009.

Sabater 2009

SABATER, S., «Decoración medieval en la catedral de Mallorca. Las pinturas murales de la capilla de San Pedro», *Hortus Artium Medievalium*, 15/2 (2009), p. 355-364.

Sabater 2014

SABATER, T., «La processó eucarística en la pintura gòtica de Mallorca», CARRERO SANTAMARÍA, E. (ed.), *Arquitectura y liturgia. El contexto artístico de las consuetas catedralicias en la Corona de Aragón*, Palma, 2014, p. 197-207.

Saborit 2004

SABORIT BADENES, P., «El culto eucarístico en la diòcesis de Segorbe-Castellón», *La Diòcesis de Segorbe y sus genetes a lo largo de la historia. Volumen en homenaje al professor Ramón Rodríguez Culebras*, [Castelló de la Plana], 2004, p. 311-318.

Sainz de la Maza 1998

SAINZ DE LA MAZA, R., *El monasterio de Sijena. Catálogo de documentos del archivo de la Corona de Aragón*, v. II (1348-1451), Barcelona, 1998.

Salanova 1954

SALANOVA, R., «El sagrario en el centro de los grandes retablos, modalidad exclusiva de Aragón», *Aragón y la Eucaristía*, Saragossa, 1954, p. 63-69.

Sallay 2000

SALLAY, D., «The Eucharist Man of Sorrows in Late Medieval Art», SZENDE, K.; SEBŐK, M. (eds.), *Annual of Medieval Studies at CEU*, 6 (2000), p. 45-80.

San Vicente 1992

SAN VICENTE PINO, A., «“Non vidistis corporales quando fueres a Deroca”», SESMA MUÑOZ, J. A. (coord.), *Un año en la Historia de Aragón: 1492*, Saragossa, 1992, p. 455-463.

Sánchez Cantón 1948

SÁNCHEZ CANTÓN, F. J., *Nacimiento e Infancia de Cristo*, Madrid, 1948 [Los grandes temas del arte cristiano español, vol. I].

Sánchez Gozalbo 1943

SÁNCHEZ GOZALBO, A., *Pintores de Morella. Noticias y documentos de los siglos XIV y XV*, Castelló de la Plana, 1943.

Sánchez Herrero 2008

SÁNCHEZ HERRERO, J., «Orígenes de las cofradías del Santísimo Sacramento», *Minerva. Liturgia, fiesta y fraternidad en el barroco espanyol. Actas del I Congreso Nacional de Historia de las Cofradías Sacramentales. 13, 14 y 15 de abril de 2007. Sepúlveda (Segovia)*, 2008, p. 91-107.

Sánchez Herrero 2010

SÁNCHEZ HERRERO, J., «La procesión del Corpus Christi en Sevilla», LABARGA GARCÍA, F. (ed.), *Festivas demostraciones. Estudios sobre las cofradías del Santísimo y la fiesta del Corpus Christi*, Logroño, 2010, p. 351-394 [II Congreso Nacional de Cofradías del Santísimo Sacramento).

Sánchez Usón 1994

SÁNCHEZ USÓN, M. J., «El niño-mártir Dominguito de Val: a la santidad a través de la leyenda», SERRANO MARTÍN, E. (ed.), *Muerte, religiosidad y cultura popular. Siglos XIII-XVIII*, Saragossa, 1994, p. 119-150.

Sanchis Guarner 1978

SANCHIS GUARNER, M., *La processó valenciana de corpus*, València, 1978.

Sanchis Sivera 1912

SANCHIS SIVERA J., «Pintores medievales en Valencia», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VI (1912), p. 211-246.

Sanchis Sivera 1913

SANCHIS SIVERA, J., «Pintores medievales en Valencia (continuación)», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VII (1913), p. 25-103.

Sanchis Sivera 1914

SANCHIS SIVERA, J., *El Santo Cáliz de la Cena (Santo Grial) venerado en Valencia (Con aprobación de la Autoridad eclesiàstica)*, València, 1914.

Sanchis Sivera 1928

SANCHIS SIVERA, J., «Pintores medievales en Valencia», *Archivo de Arte Valenciano*, 1928, p. 3-64.

Sanchis Sivera 1930-1931

SANCHIS SIVERA, J., «Pintores medievales en Valencia (conclusión)», *Archivo de Arte Valenciano*, anys XVI i XVII (gener-desembre de 1930-1931), p. 3-116.

Sandberg-Vavalà 1929

SANDBERG-VAVALÀ, E., *La Croce dipinta e l'iconografia della Passione*, Roma, 1985 [1929].

Sanpere 1906

SANPERE I MIQUEL, S., *Los cuatrocentistas catalanes. Historia de la pintura en Cataluña en el siglo XV*, t. II, *Segunda mitad del siglo XV*, Barcelona, 1906.

Sans 2010

SANS TRAVÉ, J. M., *El Monestir de Santa Maria de Vallbona. Història, Monaquisme i Art*, Lleida, 2010.

Sansy 1992

SANSY, D., «Chapeau juif ou chapeau pointu? Esquisse d'un signe d'infamie», *Symbole des Alltags. Alltag der Symbole. Festschrift für Harry Kühnel zum 65. Geburtstag*, Graz, 1992, p. 349-375.

Sansy 1994

SANSY, D., «Jalons pour une iconographie médiévale du juif», BARROS, C. (ed.), *Xudeus e conversos na historia. Actas do congresso internacional, Ribadavia 14-17 de outubro de 1991*, v. I, Ourense, Santiago de Compostela, 1994, p. 135-169.

Sansy 2000

SANSY, D., «Antijudaism», VAUCHEZ, A. (ed.) [amb la col·laboració de DOBSON, B. i LAPIDGE, M.], *Encyclopedia of the Middle Ages*, v. I, París, Cambridge, Roma, 2000, p. 74-75.

Sansy 2001

SANSY, D., «Marquer la différence: l'imposition de la rouelle aux XIIIe et XIVe siècles», *Médiévales*, 41 (tardor de 2001), p. 15-36.

Santi 2003

SANTI, B., «Pietro e Ambrogio Lorenzetti», CATENI, L.; LIPPI MAZZIERI, M. P. (eds.), *Duccio, Simone, Pietro, Ambrogio e la grande stagione della pittura senese*, Siena, 2012 [2003], p. 130-155.

Saralegui 1935

SARALEGUI, L. DE., «La pintura valenciana medieval», *Archivo de Arte Valenciano*, any XXI (1935), p. 3-68.

Saralegui 1942

SARALEGUI, L. DE., «Pedro Nicolau», *Boletín de la Sociedad Española de Excursiones*, t. XLVI, 1942, p. 98-152.

Sarret 1916

SARRET I ARBÓS, J., *Art i Artistes Manresans*, Manresa, 1916.

Sarret 1923

SARRET ARBÓS, J., «La festa i la processó de Corpus a Manresa», *Butlletí del Centre Excursionista de la comarca de Bages*, vol. IV (1923), p. 154-157.

Sarret 1924

SARRET I ARBÓS, J., *Historia religiosa de Manresa. Iglésies i convents*, Manresa, 1924.

Sarrète 1912

SARRÈTE, J., «Vierges ouvertes, vierges ouvrantes et la Vierge ouvrante de Palau-del-Vidre», *Ruscino. Revue d'histoire et d'archéologie du Roussillon et des autres Pays Catalans*, núms. 1 i 2 (1912), p. 5-59 i 450-547.

Sarri 1955

SARRI I MUNTADA, J., *El Sant Dubte de la parròquia d'Ivorra. Notes històriques*, Barcelona, 1955.

Sarthou 1920

SARTHOU CARRERES, C., «Las pinturas Gótica y Renacimiento en la provincia de Castellón», *Hojas selectas*, núm. 221 (1920), p. 387-400.

Sarthou 1945

SARTHOU CARRERES, C., «Los retablos góticos de Villahermosa», *Boletín de la Sociedad Española de Excursiones. Arte – Arqueología - Historia*, any LII (1945), p. 269-274.

Sastre 1987

SASTRE MOLL, J., «El primer libro de fábrica y sacristía de la Seo de Mallorca (1327-1345)», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, 43 (1987), p. 45-58.

Sastre 1994

SASTRE MOLL, J., *El primer llibre de fàbrica i sagristia de la Seu de Mallorca. 1327 a 1345*, Palma, 1994.

Saxon 2006

SAXON, E., *The Eucharist in Romanesque France*, Woodbridge, 2006.

Saxon 2012a

SAXON, E., «Art and the Eucharist: Early Christian to ca. 800», LEVY, I. C.; MACY, G.; AUDSALL, K. VAN (eds.). *A Companion to the Eucharist in the Middle Ages*, Leiden, Boston, 2012, p. 93-159.

Saxon 2012b

SAXON, E., «Carolingian, Ottonian and Romanesque Art and the Eucharist», LEVY, I. C.; MACY, G.; AUDSALL, K. VAN (eds.). *A Companion to the Eucharist in the Middle Ages*, Leiden, Boston, 2012, p. 251-324.

Schälicke 1975

SCHÄLICHE, B., *Die Ikonographie der monumentalen Kreuzabnahmegruppen des Mittelalters in Spanien*, Berlín, 1975.

Schefer 2007

SCHEFER, J-L., *L'Hostie profanée, histoire d'une fiction théologique*, París, 2007.

Schlie 2007

SCHLIE, H., «Erscheinung und Bildvorstellung im spätmittelalterlichen Kulturtransfer: Die Rezeption der Imago Pietatis als Selbstoffenbarung Christi in Roma», GORMANS, A; LENTES, T. (eds.), *Das Bild der Erscheinung. Die Gregorsmesse im Mittelalter*, Berlín, 2007, p. 59-121.

Schiller 1971

SCHILLER, G., *Iconography of Christian Art*, v. I, Londres, 1971.

Schiller 1972

SCHILLER, G., *Iconography of Christian Art*, v. II, Londres, 1972.

Schmidt 2009

SCHMIDT, V. M., «Ensembles of Painted Altarpieces and Frontals», KROESEN, J. E. A.; SCHMIDT, V. (eds.), *The Altar and its Environment. 1150-1400*, Turnhout, 2009, p. 203-221.

Schmitt 1985

SCHMITT, J-C., *Précher d'exemples. Récits de prédicateurs du Moyen Âge*, París, 1985.

Schmitt 1990

SCHMITT, J.-C., *La raison des gestes dans l'Occident médiéval*, París, 1990.

Schmitt 1994

SCHMITT, J-C., *Les revenants. Les vivants et les morts dans la Société médiévale*, París, 1994.

Schreckenberg 1996

SCHRECKENBERG, H., *The Jews in Christian Art. An Illustrated History*, Nova York, 1996.

Schwartz 2006

SCHWARTZ, E. C., «The Ultimate Other: Jews and the Construction of Images in Later Medieval Art», VERZAR, C. B.; FISHHOF, G. (eds.), *Pictorial Languages and their Meanings. Liber Amicorum in Honor of Nurith Kenaan-Kedar*, Tel Aviv, 2006, p. 221-232.

Schorr 1946

SHORR, D. C., «The Iconographic Development of the Presentation in the Temple», *The Art Bulletin*, XXVIII/1 (març de 1946), p. 17-32.

Schulz 2011

SCHULZ, A. M., *Woodcarving and Woodcarvers in Venice, 1350-1550*, Florència, 2011.

Scully & Seidel 2016

SCULLY, S.; SEIDEL, C., «A Tüchlein by Justus van Ghent: the Adoration of the Magi in the Metropolitan Museum of Art Re-Examined», *Journal of Historians of Netherlandish Art*, v. 8-1 (hivern de 2016), p. 1-29.

Sebastián 1990

SEBASTIÁN, S., «Los “Arma Christi” y su trascendencia iconográfica en los siglos XV y XVI», *Relaciones artísticas entre la Península Ibérica y América. Actas del V Simposio Hispano-portugués de Historia del Arte (11-13 de Mayo 1989)*, Valladolid, 1990, p. 265-268.

Sebastián 1994

SEBASTIÁN, S., «Iconografía eucarística: el milagro de Luchente y los corporales de Daroca», *Xiloca*, núm. 14 (1994), p. 83-102.

Sebregonde 2009

SEBREGONDE, L., «Arte confraternale», GAZZINI, M. (ed.), *Studi Confraternali: orientamenti, problemi, testimonianze*, Florència, 2009.

Secall 1985

SECALL GÜELL, G., «La festa del Corpus a Valls (s. XIV-XV). Aportació històrica, *Cultura*, 441 (1985), p. 14-16.

Segura 1908

SEGURA, J., *Historia d'Igualada. Ordenada y escrita*, v. II, Barcelona, 1908.

Serra 1951

SERRA, J., «Records eucarístics del monestir», *Guia. Revista parroquial de Sant Cugat del Vallès*, 41 (maig de 1951), p. 39-40.

Serra i Clota 1989

SERRA I CLOTA, A., «La religiosidad femenina en el mundo rural catalán en la baja Edad Media», MUÑOZ FERNÁNDEZ, A. (ed.), *Las mujeres en el cristianismo medieval. Imágenes teóricas y cauces de actuación religiosa*, Madrid, 1989, p. 317-340.

Serra i Sunyer 1927

SERRA I SUNYER, M., *El Santíssim Misteri*, Vic, 1927.

Serra i Vilaró 1911

SERRA I VILARÓ, J., *El Sant-Dubte de Ivorra. Estudio histórico critico sobre este prodigio*, Manresa, 1911.

Serra i Vilaró 1920

SERRA I VILARÓ, J., *El "Musaevm Archaeologicvm Diocesanvm" de Solsona. Memòria*, Solsona, 1920.

Serra i Vilaró 1950

SERRA VILARÓ, J., «La capilla del Corpus Christi y el retablo de Bonifás», *Boletín Arqueológico*, 29 (gener-març 1950), p. 154-167.

Serra i Vilaró 1955

SERRA VILARÓ, J., «Viàtic solemne», *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències històrico-eclésiàstiques*, XXVIII (1955), p. 313-319.

Serrano 2015a

SERRANO COLL, M., *Effigies Regis Aragonum. La imatge figurativa del rei de Aragó en la Edat Media*, Saragossa, 2015.

Serrano 2015b

SERRANO COLL, M., «Semblança del rei Martí l'Humà a través de la seva promoció artística», FERRER I MALLOL, M. T. (ed.), *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el compromís de Casp*, Barcelona, 2015, p. 659-678.

Silanes 1998

SILANES SUSAETA, G., «La cofradia del Santíssim Sacrament de Tudela», *Cuadernos de etnologia y etnografía de Navarra*, núm. 71 (1998), p. 53-58.

Silva 1988

SILVA Y VERÁSTEGUI, S. DE, *La miniatura medieval en Navarra*, Pamplona, 1988.

Simson 1953

SIMSON, O. G. VON, «Compassio and Co-redemptio in Roger van der Weyden's Descent from the Cross», *The Art Bulletin*, XXXV (març de 1953), p. 9-16.

Sinanoglou 1973

SINANOGLOU, L., «The Christ Child as Sacrifice: A Medieval Tradition and the Corpus Christi Plays», *Speculum*, 48 (1973), p. 491-509.

Sitjes 2009

SITJES I MOLINS, X., «Dades sobre obres artístiques medievals (II)», *Dovella*, 20 (2009), p. 21-23.

Skemer 2006

SKEMER, D. C., *Binding Words. Textual Amulets in the Middle Ages*, Pennsilvània, 2006.

Slater 2012

SLATER, L., «Queen Isabella of France and the Politics of the Taymouth Hours», *Viator. Medieval and Renaissance Studies*, 43 (2012), p. 209-245.

Smith 2012

SMITH, K. A., *The Taymouth Hours: Stories and the Construction of Self in Late Medieval England*, Londres, 2012.

Snoeck 1995

SNOECK, C. J. C., *Medieval Piety from Relics to the Eucharist*, Leiden, Nova York, Colònia, 1995.

Sobrequés & Altisent & Fluvià 1970

SOBREQUÉS, S.; ALTISENT, A.; FLUVIÀ, A. DE., «Anglesola», *Gran enciclopèdia catalana*, v. II, Barcelona, 1970, p. 171-173.

Solé 1928

SOLÉ, E., «La tradición del descenso de la Virgen», *Certamen literari de Tortosa*, I, Tortosa, 1928, p. 166-185.

Soler 1971

SOLER D'HYVER, C., «El retablo eucarístico de Villahermosa del Río», *Boletín de información municipal. Ayuntamiento de Valencia*, núm. 72 (4rt trimestre de 1971), p. 25.

Soler 1973a

SOLER D'HYVER, C., «Retablo de la Eucaristía», *El siglo XV valenciano. Madrid, Palacio de Exposiciones del Retiro, octubre-diciembre 1973*, Madrid, 1973, p. 45-46 [catàleg d'exposició].

Soler 1973b

SOLER D'HYVER, C., «Retablo de la Eucaristía», *El siglo XV valenciano. Valencia, Museo de Bellas Artes, mayo-junio 1973*, Madrid, 1973, p. 34 [catàleg d'exposició].

Stacey 1998

STACEY, R. C., «From Ritual Crucifixion to Host Desecration: Jews and the Body of Christ», *Jewish History*, 12 (primavera de 1998), p. 11-28.

Steinberg 2010

STEINBERG, B., «The Theology of the Elevation in the Eucharist», *Theology*, 113 (2010), p. 183-191.

Sterling 1987

STERLING, CH., *La peinture médiévale à Paris. 1300-1500*, 2 v., París, 1987.

Straus 1942

STRAUS, R., «The “Jewish hat” as an aspect of social history», *Jewish Social Studies*, 4 (1942), p. 59-72.

Strehlke 2002

STREHLKE, C. B., «Gherardo Starnina. Retablo de Fray Bonifacio Ferrer (1396-1397)», BENITO DOMÉNECH, F.; GÓMEZ FRECHINA, J. (dirs.), *Pintura europea del Museo de Bellas Artes de Valencia*, [València], 2002, p. 22-33, cat. núm. 2 [catàleg d'exposició].

Strehlke 2004

STREHLKE, C. B., *Italian Paintings 1250-1450*, Filadèlfia, 2004.

Strickland 2003

STRICKLAND, D. H., *Saracens, Demons, & Jews. Making Monsters in Medieval Art*, Princeton, 2003.

Suntrup 1982

SUNTRUP, R., «*Te igitur*-Initialen und Kanonbilder in mittelalterlichen Sakramentarhandschriften», *Text und Bild*, Wiesbaden, 1982, p. 278-382.

Sureda i Jubany 2001

SUREDA I JUBANY, M., «Dos itineraris litúrgics per la Girona medieval i moderna», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLII (2001), p. 281-303.

Sureda i Jubany 2011

SUREDA I JUBANY, M., «L'arrivée du Corpus Christi en Espagne: les premières processions catalanes», *Congrès International Europae Thesauri, Angers (France), 15-17 de setembre de 2011*, p. 1-8 [publicació en línia].

Sureda i Jubany 2012

SUREDA JUBANY, M., «Litúrgia i cultura en una canònica medieval catalana: un inventari de la biblioteca de Santa Maria de Besalú (1429)», *Miscel·lània litúrgica catalana*, XX (2012), p. 331-332.

Sureda i Pons 1977

SUREDA, J., *El Gòtic Català. Pintura*, vol. I, Barcelona, 1977.

Sureda i Pons 1981

SUREDA I PONS, J., «Tipología de la Crucifixión en la pintura protogótica catalana», *Boletín del Museo e Instituto "Camón Aznar"*, núms. II-III (1981), p. 5-32.

Sureda i Pons 1989

SUREDA I PONS, J., *La pintura gòtica catalana del segle XIV*, Barcelona, 1989.

Sureda i Pons 1994

SUREDA I PONS, J., *Un cert Jaume Huguet. El capvespre d'un somni*, Terrassa, Madrid, 1994.

Taburet-Delahaye 2009

TABURET-DELAHAYE, E., «Vases pour l'eucharistie en Occident. L'exemple de la France à l'époque gothique», BÉRIOU, N.; CASEAU, B.; RIGAU, D. (eds.), *Pratiques de l'eucharistie dans les Églises d'Orient et d'Occident (Antiquité et Moyen Âge)*, vol. I, *L'Institution*, París, 2009, p. 331-356.

Támara 1880

TÁMARA, E., «Sobre el robo de la Custodia de la Catedral de Barcelona en 1408», *Revista de Ciencias Históricas*, I (1880), p. 245-250.

Tarragona 1987

TARRAGONA, J., «Museo Diocesano», SUREDA, J. (dir.), *Cataluña I: Tarragona y Lérida*, Madrid, 1987, p. 315-332 [La España Gótica, vol. II].

Tarré 1955

TARRÉ, J., «El “Roser de tot l’any” i les “Eucarístiques” de mossèn Jacint Verdaguer», *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciencias histórico-elesiásticas*, XXVIII (1955), p. 443-365.

Tea 1957

TEA, E., «L’Eucaristia nell’arte», PIOLANTI, A. (ed.), *Eucaristia. Il mistero dell’altare nel pensiero e nella vita della chiesa*, Roma, París, Tournai, Nova York, 1957, p. 1191-1204.

Tedeschi 1992

TEDESCHI, M., *Polémica y convivencia de las tres religiones*, Madrid, 1992.

Tello 2013

TELLO HERNÁNDEZ, E., *Aportación al estudio de las cofradías medievales y sus devociones en el reino de Aragón*, Saragossa, 2013.

Terés 2007

TERÉS TOMÀS, M. R., «El retaule d’Anglesola a Boston», BRACONS CLAPÉS, (dir.), *Art català al món*, Barcelona, 2007, p. 100-103 [Història de l’art català, XI].

Terés 2009

TERÉS TOMÀS, M. R., «The Origin and Development of Stone Retables in Fourteenth-Century Catalonia», KROESSEN, J. E. A.; SCHMIDT, V. (eds.), *The Altar and its Environment 1150-1400*, Turnhout, 2009, p. 241-260.

Tervarent 1933

TERVARENT, G. DE, «Les tapisseries du Rocenray et leurs sources d'inspiration», *Gazette des Beaux-Arts*, t. X (1933), p. 82-83.

Thoby 1959

THOBY, P., *Le Crucifix des Origines au Concile de Trente. Étude iconographique*, Nantes, 1959.

Thoby 1963

THOBY, P., *Le Crucifix des Origines au Concile de Trente Étude iconographique. Supplément*, Nantes, 1963.

Thomas 1976

THOMAS, M., «L'iconographie de Saint Louis, dans les *Heures de Jeanne de Navarre*», *Septième centenaire de la mort de saint Louis. Actes des colloques de Royaumont et de Paris (21-27 mai 1970)*, Paris, 1976, p. 209-231.

Timmermann 2009

TIMMERMANN, A., *Real Presence. Sacramental Houses and the Body of Christ, c. 1270-1600*, Turnhout, 2009.

Tintó 2003

TINTÓ, M., «À propos des *entremets* de la procession du *Corpus Christi* de Barcelone au XVe siècle», *Géants, dracs et fantastiques animaux a Europe*, [Brussel·les], 2003, p. 179-194.

Tixier 2014

TIXIER, F., *La monstrance eucharistique. Genèse, Typologie et fonctions d'un objet d'orfèvrerie (XIIIe-XVIIe siècle)*, Rennes, 2014.

Tolan 2004

TOLAN, J. V., «Esgrimiendo la pluma: polémica y apologética religiosa entre judíos, cristianos y musulmanes (siglos XIII al XV)», *Mediterraneum. El esplendor del Mediterráneo medieval s. XIII-XV*, Barcelona, 2004, p. 243-259.

Tolosa & Company & Aliaga 2011

TOLOSA, L.; COMPANY, X.; ALIAGA, J. (ed.), *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna*, v. III (1401-1425), 2011.

Tomás 1963

TOMÁS ÁVILA, A., *El culto y la liturgia en la catedral de Tarragona (1300-1700)*, Tarragona, 1963.

Tormo 1923

TORMO, E., *Levante (Provincias valencianas y murcianas)*, Madrid, 1923.

Torra 1994

TORRA PÉREZ, A., «Reyes, santos y reliquias. Aspectos de la sacralidad de la monarquía catalano-aragonesa», *El poder real de la corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, Saragossa, 1994, t. I, v. 3, p. 493-517 [Actas XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. 20-25 septiembre 1993. Jaca (Huesca)].

Torres 1993

TORRES BALLESTEROS, N., «Iconografía de santa Clara en la España Medieval», *Las clarisas en España y Portugal. Congreso Internacional, Salamanca, 20-25 septiembre 1993. Actas I- volumen II*, Madrid, 1993, p. 597-635.

Tortosa 1955

TORTOSA DURAN, J., «Notas sobre arte eucarístico leridano», *Ilerda*, núm. XIX (gener-desembre 1955), p. 87-91.

Trachtenberg 1961

TRACHTENBERG, J., *The devil and the Jews. The medideval conception of the Jew and its relation to modern antisemitism*, Nova York, 1961.

Traval 1911

TRAVAL I ROSET, M., *Prodigios Eucarísticos*, Barcelona, 1911 [3ª edició].

Trens 1933

TRENS, M., «La peinture gothique jusqu'à Ferrer Bassa», *La peinture catalane a la fin du Moyen Âge*, Paris, 1933, p. 1-20.

Trens 1945

TRENS, M., *El arte en la Pasión de Nuestro Señor (siglos XIII al XVIII)*, Barcelona, 1945 [catàleg d'exposició].

Trens 1947

TRENS, M., *María. Iconografía de la Virgen en el arte español*, Madrid, 1947.

Trens 1952a

TRENS, M., *La eucaristía en el arte español*, Barcelona, 1952.

Trens 1952b

TRENS, M., *Las custodias españolas*, Barcelona, 1952.

Trens 1953

TRENS, M., «Ponencia de arte sacro», *XXXV Congreso Eucarístico Internacional 1952. La Eucaristía y la paz. Sesiones de Estudio*, t. I, Barcelona, 1953, p. 814-817.

Trullén 2003a

TRULLÉN, J. M., «Francesc Solives. Retaule dedicat a la Mare de Déu», *Museu Episcopal de Vic. Guia de les col·leccions*, Vic, 2003, p. 147-148.

Trullén 2003b

TRULLÉN, J. M., «Jaume Huguet. Retaule de l'Epifania. Dos compartiments del revers de la predel·la del retaule de l'església del monestir de Santa Maria de Ripoll amb Melquisedec i Moisès. Retaulet amb la Mare de Déu i sants», *Museu Episcopal de Vic. Guia de les col·leccions*, Vic, 2003, p. 142-145.

Tubach 1981

TUBACH, F. C., *Index Exemplorum. A Handbook of Medieval Religious Tales*, Helsinki, 1981.

Turnbull 2009

TURNBULL, L., «The Man of Sorrows and the King of Glory in Italy, c. 1250-c. 1350 », *Emaj. Online journal of art*, 4 (2009), p. 1-22.

Turull 2001

TURULL RUBINAT, M. (dir.), *Història gràfica de la Segarra*, Cervera, 2001.

Última 2005

La última cena, Nova York, 2005.

Urgell 1922

URGELL, J. M., «El Ritual en l'Alçar Déu en la Missa. Notes històriques i litúrgiques», *Vida Cristiana*, 72 (Advent 1922), p. 261-265.

Valdeón 2005

VALDEÓN BARUQUE, J., «Los judíos en la España medieval: de la aceptación al rechazo», MORENO KOCH, Y.; IZQUIERDO BENITO, R., *Del pasado judío en los reinos medievales hispánicos: afinidad y distanciamiento, XIII Curso de Cultura Hispanojudía y Sefardí de la Universidad de Castilla-La Mancha*, Conca, 2005, p. 11-25.

Valeri 2015

VALERI, U., «Fets i narracions del Sant Dubte d'Ivorra», BERNADES I POSTILS, J. (dir.), *In dubio pro Deo. Mil·lenari del Sant Dubte d'Ivorra 1010-2010*, Solsona, 2015, p. 19-30.

Valero 1993

VALERO I MOLINA, J., «Acotacions cronològiques i nous mestres a l'obra del claustre de la catedral», *D'Art*, 19 (1993), p. 29-41.

Valero 1999

VALERO I MOLINA, J., «Julià Nofre y la escultura del gótico internacional florentino en la Corona de Aragón», *Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte*, XI (1999), p. 59-76.

Valero 2006

VALERO MOLINA, J., «Art i devoció a Besalú a l'època medieval», BOTO VARELA, G. (ed.), *Relíquies i arquitectura monàstica a Besalú*, Besalú, 2006, p. 71-103.

Valero 2007

VALERO MOLINA, J., «La catedral de Barcelona», MANOTE CLIVILLES, M. R.; TERÉS TOMÀS, M. R. (eds.), *Escultura II. De la plenitud a les darreres influències foranes*, Barcelona, 2007, p. 232-235 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Valero 2009

VALERO MOLINA, J., «Ecos de una iconografía francesa de la *Imago Pietatis* en la Corona de Aragón», COSMEN ALONSO, C.; HERRÁEZ ORTEGA, M. V.; PELLÓN GÓMEZ-CALCERRADA, M. (eds.), *El intercambio artístico entre los reinos hispanos y las cortes europeas en la baja edad media*, Lleó, 2009, p. 333-342.

Vallès i Barceló 1425

VALLÈS I BARCELÓ, J., «La festa i la processó del Corpus a Tarragona a l'edat mitjana», *Lo Missatger del Sagrat Cor de Jesús*, núm. 409 (juliol de 1925), p. 50-59.

Vallès i Cuevas 1989

VALLÈS I CUEVAS, J., «Origen de les processons del Corpus Christi. Els Entremesos», *Dovella*, 31 (1989), p. 19-22.

Valls 1935

VALLS I TABERNER, F., «Notes sobre la legislació eclesiàstica provincial que integra la compilació canònica tarraconense del patriarca d'Alexandria», *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. XI (1935), p. 251-272.

Vaucheux 1999

VAUCHEUX, A., «Miracle», LE GOFF, J.; SCHMITT, J.-C., *Dictionnaire raisonné de l'Occident médiéval*, París, 1999, 725-740.

Velasco 2003

VELASCO GONZÁLEZ, A., «El retablo gòtic de Santa Ana de Fonz (Huesca): un ejemplo de promoci3n episcopal en relaci3n al immaculismo», *Boletín. Museo e Instituto “Cam3n Aznar” de Ibercaja*, XC (2003), p. 275-299.

Velasco 2006

VELASCO GONZÁLEZ, A., *El Mestre de Vielha: un pintor del tardog3tic entre Catalunya i Arag3*, Lleida, 2006.

Velasco 2007-2009

VELASCO, A., «Mem3ria dels altars, pintures i retaules de la Seu Vella de Lleida en els segles del g3tic: una hist3ria de les desaparicions», BERTRAN ROIGÉ, P.; FITÉ LLEVOT, F. (eds.), *Arrels cristianes. Presència i significaci3 del cristianisme en la hist3ria i la societat de Lleida*, vol. II, *Temps de Consolidaci3: La baixa edat mitjana, segles XIII-XV*, Lleida, 2007-2009, p. 457-490.

Velasco 2008

VELASCO GONZÁLEZ, A., «Compartiment de retaule amb el Calvari», *Capcorral. La revista del Museu Comarcal de Cervera*, núm. 3 (2008), p. 15-18.

Velasco 2009

VELASCO GONZÁLEZ, A., «Els ap3stols de la desapareguda portalada g3tica de Santa Maria de Tàrrega», *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, 23 (2009), p. 227-247.

Velasco 2011

VELASCO GONZÁLEZ, A., *Devocions pintades. Retaules de les Valls d'Àneu (segles XV i XVI)*, Lleida, 2011.

Velasco 2013

VELASCO GONZÁLEZ, A., «Mare de Déu del Roser», *La peça del mes*, Sitges, 2013 [recurs en línia].

Velasco 2015

VELASCO GONZÁLEZ, A., *Pintura tardog3tica a l'Arag3 i Catalunya: Pere Garcia de Benavarri*, Lleida, 2015 [tesi doctoral].

Velasco & Yeguas 2010

VELASCO GONZÁLEZ, A.; YEGUAS GASSÓ, J., «Noves aportacions sobre l'escola de Lleida d'escultura del segle XIV», *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, núm. 24 (2010), 175-205.

Ventura 1989

VENTURA, A., «Llutxent, un miracle musulmà?», *Papers de la Costera*, 6 (1989), p. 53-68.

Vergés & Vinyoles 1992

VERGÉS I TRIAS, M; VINYOLES I VIDAL, M. T., «Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona», *Catalunya Romànica*, xx, *El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*, Barcelona, 1992, p. 154-164.

Verrié 1942

VERRIÉ, F-P., *Iconografía de la Natividad a través de la pintura catalana medioeval*, Barcelona, 1942.

Verrié 1944a

VERRIÉ, F-P., «Dos contratos trescentistas de aprendizaje de pintor», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, v. II-1 (gener de 1944), p. 67-76.

Verrié 1944b

VERRIÉ, F-P., «Más sobre Destorrents», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, v. II-3 (juliol de 1944), p. 63-65.

Verrié 1957

VERRIÉ, F-P., «La pintura», FOLCH I TORRES, J. (dir.), *L'Art Català*, v. I, Barcelona, 1957, p. 381-414.

Verrié 2005

VERRIÉ, F.-P., «Joan Mates», F. RUIZ (ed.), *Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, 2005, p. 89-101 [L'Art Gòtic a Catalunya].

Very 1962

VERY, F. G., *The Spanish Corpus Christi Procession: A Literary and Folkloric Study*, València, 1962.

Vetter 1963

VETTER, E. M., «Iconografía del “Varón de Dolores”. Su significado y origen», *Archivo Español de Arte*, 143 (1963), p. 197-231.

Vetter 2000

VETTER, E. M. [amb la col·laboració de SCHÄFER, D. i KÜHNEN, R.], *Der Ortenberg Altar*, Wiesbaden, 2000.

Vicario 2010

VICARIO SANTAMARÍA, M., «Las cofradías del Santísimo Sacramento en la diócesis de Burgos», LABARGA GARCÍA, F. (ed.), *Festivas demostraciones. Estudios sobre las cofradías del Santísimo y la fiesta del Corpus Christi*, Logroño, 2010, p. 215-244 [II Congreso Nacional de Cofradías del Santísimo Sacramento).

Vicens 1994

VICENS I SOLER, M. T., *El cicle de la mort i glorificació de la Verge a la plàstica catalana medieval*, Barcelona, 1994 [tesi doctoral].

Vicens 2003

VICENS SOLER, T., «Els goigs marians: un programa iconogràfic del gòtic català», *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, 7 (2003), p. 25-50.

Vidal 1987

VIDAL, P., «Els jueus dels antics comtats del Rosselló i la Cerdanya», *Calls*, 2 (1987), p. 27-112.

Vidal Franquet 2004

VIDAL FRANQUET, J., *Les imatges de la Mare de Déu de la Cinta (De forana a localista. Una aproximació a la iconografia de la Santa Cinta de Tortosa)*, Barcelona, 2004.

Vidal Franquet 2008

VIDAL FRANQUET, J., «*La Baixada de la Cinta, 500 anys. Algunes qüestions d'iconografia*», *Recerca*, 12 (2008), p. 11-64.

Vidal Franquet 2011

VIDAL FRANQUET, J., *El pintor de la ciutat (Tortosa, segles XIV-XV)*, Valls, 2011.

Vila & Bruget 1983

VILA, P.; BRUGET, M., *Festes Públiques i Teatre a Girona. Segles XIV-XVIII (Notícies i documents)*, Girona, 1983.

Viladesau 2006

VILADESAU, R., *The Beauty of the Cross. The Passion of Christ in Theology and the Arts, from the Catacombs to the Eve of the Renaissance*, Nova York, 2006.

Villanueva 1804

VILLANUEVA, J. L., *Viage literario a las iglesias de España*, t. II, Madrid, 1902 [1804].

Villanueva 1821a

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, t. VI (*Viage a la iglesia de Vique. 1806*), València, 1821.

Villanueva 1821b

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, t. VIII (*Viage á las iglesias de Vique y Solsona. 1806 y 1807*), València, 1821.

Villanueva 1821c

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, t. IX (*Viage a Solsona, Ager y Urgel. 1806 y 1807*), València, 1821.

Villanueva 1850a

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, t. XII (*Viage á Urgel y á Gerona*), Madrid, 1850.

Villanueva 1850b

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, t. XIII (*Viage á Gerona*), Madrid, 1850.

Villanueva 1851a

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, t. XVI (*Viage á Lerida*), Madrid, 1851.

Villanueva 1851b

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, t. XVII (*Viage á Lérida y Barcelona*), Madrid, 1851.

Villanueva 1851b

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, t. XVIII (*Viage á Barcelona*), Madrid, 1851.

Villanueva 1851c

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, t. XX (*Viage á Tarragona*), Madrid, 1851.

Villanueva 1852

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, t. XXII (*Viage á Mallorca*), Madrid, 1852.

Villela-Petit 2004

VILLELA-PETIT, I., «Pontifical-missel à l'usage de Luçon», TABURET-DELAHAYE, E. (dir.), *París 1400. Les arts sous Charles VI*, [París], 2004, p. 279-280, cat. núm. 171 [catàleg d'exposició].

Vincent 1994

VINCENT, C., *Les Confréries médiévales dans le royaume de France, XIIIe-XVe siècle*, París, 1994.

Vincent 1997

VINCENT, C., «Confrérie», VAUCHEZ, A. (dir.) (amb la col·laboració de VINCENT, C.), *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, vol. I, Cambridge, París, Roma, 1997, p. 380-381.

Vincent 2001

VINCENT, C., «Images durables et images éphémères dans la vie des confréries à la fin du Moyen Âge», DUCHET-SUCHAUX, G. et. al., *Iconographie. Études sur les rapports entre textes et images dans l'Occident médiéval*, París, 2001, p. 253-276.

Vincke 1936

VINCKE, J., «La custòdia de la Seu de Barcelona i les jurisdiccions civil i eclesiàstica», *Analecta Sacra Tarraconensia*, XII (1936), p. 149-176.

Vinyoles 1985

VINYOLES I VIDAL, T-M., «Els qui eren considerats diferents dels altres», VINYOLES I VIDAL, M-T, *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*, Barcelona, 1985, p. 111-131.

Vinyoles 1998

VINYOLES I VIDAL, T., «Festes i “alegries” baixmedievals», *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 13 (1998), p. 42-61.

Virgili 1995

VIRGILI BLANQUET, M. A., «Danza y teatro en la celebración de la fiesta del Corpus Christi», *Cuadernos de Arte de la Universidad de Granada*, 26 (1995), p. 15-26.

Vives 1930

VIVES, J., «Un tractat eucarístic català del segle XV [sic]», *El Bon Pastor. Revista ministerial de la clerecia*, vol. VII (gener-juny de 1930), p. 400-410.

Vives 1954

VIVES, J., «Textos eucarísticos catalanes cuatrocentistas», *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciencias histórico-eclesiásticas*, vol. XXIV-1951 (1954), p. 9-31.

Vives 1984-1985

VIVES, A., «La il·luminació pictòrica del missal de Galceran de Vilanova», *Urgellia*, VII (1984-1985), p. 499-513.

Vloberg 1946

VLOBERG, M., *L'Eucharistie dans l'Art*, 2 v., París, 1946.

Wainwright 1988

WAINWRIGHT, V., «Late Illuminations by Lippo Vanni and his Workshop», *Pantheon*, XVI (1988), p. 26-36.

Walczak 2016

WALCZAK, M., «Miracles et Charité dans l'iconographie martinienne», *Martin de Tours. Le rayonnement de la cité*, Milà, 2016, p. 89-95 [catàleg d'exposició].

Walters & Corrigan & Rickets 2006

WALTERS, B. R.; CORRIGAN, V., RICKETS, P. T. (eds.), *The Feast of Corpus Christi*, [s.l.], 2006.

Watson 1974

WATSON, B., «The East Anglican Problem: Fresh Perspectives from an Unpublished Psalter», *Gesta*, vol. XIII/2 (1974), p. 3-16.

Westfehling 1982

WESTFEHLING, U. (ed.), *Die Messe Gregors des Grossen. Vision, kunst, Realität*, Colònia, 1982 [catàleg d'exposició].

White 1969a

WHITE, J., «Donatello's High Altar in the Santo at Padua. Part One: The Documents and Their Implications», *The Art Bulletin*, vol. LI, núm. 1 (març de 1969), p. 1-14.

White 1969b

WHITE, J., «Donatello's High Altar in the Santo at Padua. Part Two: Reconstruction», *The Art Bulletin*, vol. LI, núm. 2 (juny de 1969), p. 118-141.

Wieck 2004

WIECK, R. S., *Illuminating Faith. The Eucharist in Medieval Life and Art. The Morgan Library & Museum*, Nova York, 2004.

Wiedl 2012

WIEDL, B., «The Host on the Doorstep: Perpetrators, Victims, and Bystanders in an Alleged Host Desecration in Fourteenth-Century Austria», CLASSEN, A.; SCARBOROUGH, C. (eds.), *Crime and Punishment in the Middle Ages and Early Modern Age. Mental-Historical Investigations of Basic Human Problems and Social Responses*, Berlin, Boston, 2012, p. 299-345.

Wirth 2008

WIRTH, J., *L'Image à l'époque gothique (1140-1280)*, París, 2008.

Wood 1996

WOOD, J. M., *Women, Art and Spirituality. The Poor Clares of Early Modern Italy*, Cambridge, 1996.

Yarnold 2005

YARNOLD, E., «Transsubstantiation», ISTVÁN, P.; FORRAI, R.; GERÉBY, G., *The Eucharist in Theology and Philosophy. Issues of Doctrinal History in East and West from the Patristic Age to the Reformation*, Lovaina, 2005, p. 381-394.

Yarza 1974

YARZA LUACES, J., «Iconografía de la crucifixión en la miniatura española. Siglos X al XII», *Archivo Español de Arte*, núms. 185-188 (1974), p. 13-37.

Yarza 1980

YARZA, J., *La Edad Media*, Madrid, 1980.

Yarza 1988

YARZA, J., «Fascinum. Reflets de la croyance au mauvais oeil dans l'art médiéval hispanique», *Razo. Cahiers du Centre d'études médiévales de Nice*, núm. 8 (1988), p. 113-127.

Yarza 1992

YARZA LUACES, J., «Clientes, promotores y mecenas en el arte medieval hispano», *Patronos, promotores, mecenas y clientes en el arte medieval hispano. Actes del VII Congreso del C.E.H.A. (Murcia, octubre 1988)*, vol. I, 1992, p. 15-47.

Yarza 1993

YARZA, J., *Retables gòtics de la Seu de Manresa*, Manresa, 1993.

Yarza 1995

YARZA LUACES, J., «La ilustración en el códice de la Cofradía del Santísimo y de Santiago, en Burgos», *Locus Amoenus*, núm. 1 (1995), p. 7-32.

Yarza 1997

YARZA LUACES, J., «Clientes y promotores en el marco del gótico catalán», *Cathalonia. Arte gòtico en los siglos XIV-XV*, [Barcelona, Madrid], 1997, p. 47-55 [catàleg d'exposició].

Yarza 2001a

YARZA LUACES, J., «El retablo mayor de la cartuja de Miraflores», YARZA LUACES, J.; IBÁÑEZ PÉREZ, A. C. (dirs.), *Actas del Congreso Internacional sobre Gil Siloe y la Escultura de su época, Burgos 13-16 octubre de 1999. Centro Cultural "Casa del Cordón"*, Burgos, 2001, p. 207-238.

Yarza 2001b

YARZA LUACES, J., «La miniatura del Renacimiento. Los territorios de la Corona de Aragón, 1400-1450 (la tendència tardogòtica)», NATALE, M. (dir.), *El Renacimiento Mediterráneo. Viajes de artistas e itinerarios de obras entre Italia, Francia y España en el siglo XV*, Madrid, 2001, p. 47-61 [catàleg d'exposició].

Yarza 2007

YARZA LUACES, J., «El retablo de Santo Domingo de Tamarit de Llitera», *Lambard. Estudis d'art medieval*, v. XIX–2006-2007 (2007), p. 275-295.

Zafran 1973

ZAFRAN, E. M., *The Iconography of Anti-Semitism. A Study of the Representation of the Jews in the Visual Arts of Europe 1400-1600*, Nova York, 1973 [tesi doctoral].

Zaragoza 2005

ZARAGOZÁ CATALÁN, A., «La iglesia arciprestal de Sant Mateu», *La llum de les imatges. Sant Mateu*, València, 2005, p. 95-123 [catàleg d'exposició].

Zaragoza 2013a

ZARAGOZÁ, A., «Compartimentos de la predela del Retablo de la Trinidad de la iglesia parroquial de Sant Mateu», ALANYÀ, J.; MARCO, V., *Pulchra Magistri. L'esplendor del Maestrat a Castelló. Culla/ Catí/ Benicarló/ Vinaròs 2013-2014*, [València], 2013, p. 394, cat. núm. 51, p. 394-395 [catàleg d'exposició].

Zaragoza 2013b

ZARAGOZÁ CATALÁN, A., «Retablo de san Miguel», ALANYÀ I ROIG, J.; MARCO GARCÍA, V., *Pulchra Magistri. L'esplendor del Maestrat a Castelló. Culla/Catí/Benicarló/Vinaròs 2013-2014*, [València], 2013, p. 390-393, cat. núm. 50 [catàleg d'exposició].

Zaragoza 2015a

ZARAGOZÁ CATALÁN, A., «Cabeza de uno de los donantes del retablo de la capilla de san Miguel del convento de santo Domingo de San Mateo», ZARAGOZÁ CATALÁN, A. (dir.), *Memorias olvidadas. Imágenes de la escultura gòtica valenciana*, València, 2015, p. 58-59 [Catàleg d'exposició].

Zaragoza 2015b

ZARAGOZÁ CATALÁN, A., *El taller de imágenes de piedra del siglo XIV de San Mateo (Castellón). Reconstruyendo un mundo de fragmentos*, [Castelló de la Plana], 2015.

Zaragoza 2015c

ZARAGOZÁ CATALÁN, A., «Memorias olvidadas. Imágenes de escultura gòtica valenciana», ZARAGOZÁ CATALÁN, A. (dir.), *Memorias olvidadas. Imágenes de la escultura gòtica valenciana*, València, 2015, p. 11-35 [Catàleg d'exposició].

Zaragoza & Gil 2013

ZARAGOZÁ CATALÁN, A.; GIL SAURA, Y., «Obradores y talleres en el maestrazgo de Montesa. Siglos XIII-XVIII», ALANYÀ I ROIG, J.; MARCO GARCÍA, V., *Pulchra Magistri. L'esplendor del Maestrat a Castelló. Culla/ Catí/ Benicarló/ Vinaròs 2013-2014*, [València], 2013, p. 135-146 [catàleg d'exposició].

Zika 1988

ZIKA, CH., «Hosts, Processions and Pilgrimages in Fifteenth-Century Germany», *Past and Present*, 118 (1988), p. 24-64 .

Zink 1999

ZINK, M., «Le monde animal et ses représentations dans la littérature française du Moyen Âge», BERLIOZ, J.; POLO DE BEAULIEU, M-A. (eds.) [amb la col·laboració de COLLOMB, P.], *L'animal exemplaire au Moyen Âge (ve-xve siècle)*, Rennes, 1999, p. 147-170.

